ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA

SURORILE BRONTË

Cu o intuiţie naturală adîncită printr-un enorm efort de cunoaştere umană, cu o nestăvilită pasiune a perfecţiunii morale, hrănită cu drastică autocenzură şi amară renunţare, genialele surori au ajuns să întrupeze cîteva izbitoare paradoxe. Lipsite de experienţă, au compensat-o cu una interioară;

frustrate de pasiune au închipuit-o cu accentele adevărului celui mai convingător; născute umil, s-au înobilat prin viață și operă. Nu numai geniul lor, dar și aspirația fără răgaz spre desăvîrșire, severitatea voită a unei vieți de lipsuri, în care au izbutit să-și cîștige libertatea morală, sînt la fel de dramatice și exemplare. Pilda lor morală și creatoare este a unora care au învins în lupta cu viața.

ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA

ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA

SURORILE BRONTË

DESENUL COPERTEI: MARCELA CORDESCU

ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA

SURORILE BRONTË

Oameni de seamă

EDITURA TINERETULUI

Despre începuturi

Dacă un localnic din Haworth, în comitatul Yorkshire, avea nevoie să recurgă la pastor pentru cine ştie ce împrejurări de familie, bune ori rele, trebuia să facă un drum destul de anevoios pînă să-l găsească sus pe colină, în singuratica reşedinţă parohială „cub de piatră cenuşie", aşezată pe vîntoase-năl-ţimi. De pe şoseaua povîrnită a satului, el trebuia să urce mai departe, ieşind din şirul aşezărilor omeneşti, spre prezbiteriul aflat între cimitir şi vasta întindere de pămînt necultivat, cît un bărăgan, acoperit cu buruiene, ici-colo arătînd colţuri mlăştinoase. Dacă era iarnă, greutăţii drumului în pantă i se adăuga şi izbirea violentă a rafalelor de vînt sălbatic care luau răsuflarea drumeţului îndrăzneţ. Nori grei se mişcau pe orizontul înalt, făcînd să joace zi şi noapte umbre şi lumini pe acest peisaj puţin obişnuit. Fiind aşezată departe de drumul mare, cenuşia casă parohială se bucura de puţini vizitatori, mai cu seamă după moartea soţiei pastorului Brontë, Maria Branwell, petrecută în toamna anului 1821, la un an şi jumătate după mutarea familiei la Haworth. Pastorul Patrick Brontë, rămas văduv la 44 de ani, ducea o viaţă singuratică, deşi casa lui era plină de copii, şase la număr, iar gospodăria era condusă de sora răposatei sale soţii, vîrstnica domnişoară Elizabeth Branwell. Devotata Tabitha Aycroyd stăpînea peste bucătărie ; era o ţărancă plină de putere care a stat treizeci de ani în serviciul familiei.

Austeritatea moravurilor acestui irlandez nu făcuse decît să crească o dată cu timpuria lui văduvie. Pînă şi mesele de

peste zi le lua singur în camera de lucru aflată imediat în dreapta vestibulului prin care se pătrundea în casă, ori în odaia de dormit de la etaj, la stînga scării. Aşa încît apariţia pastorului în mijlocul familiei era întotdeauna însoţită de o necesară undă de respect, anunţînd numai momente de activitate intelectuală ori spirituală excesive dacă ne gîndim la vîrsta copiilor. O dată pe zi, lectura textelor biblice, tradiţie protestantă, se făcea în familie, urmată de comentariul care nu era altceva decît un îndemn la viaţă morală, la meditaţie asupra faptelor individuale şi urmărilor lor în economia existenţei. Atunci toţi se strîngeau în odaia cea mare situată la parter în stînga vestibulului, şi foarte sobru şi modest mobilată cu o masă, cîteva scaune cu spetează dreaptă, incomode, şi rafturi de cărţi de-a lungul pereţilor. Mătuşa Elizabeth cu respectabila-i bonetă de sub care ieşeau cîţiva cîrlionţi falsi, cu rochia, invariabil, de mătase neagră (era o persoană cu un simţ foarte ascuţit al respectabilităţii — avea doar o rentă personală de cincizeci de livre sterline pe an), lăsa în această împrejurare la o parte tabachera din care, după moda vremii, priza tabac, şi lua parte la discuţiile de după lectură. Cei şase copii, aşezaţi în tăcere pe scaune, erau de vîrste diferite, însă apropiate. Maria, întîi născuta familiei, în 1813, purta de grijă tuturor mărunţilor ei fraţi şi surori care o priveau cu o afecţiune deosebită. Elizabeth, cu cincisprezece luni mai mică, o urma în toate, fără a arăta vreo înclinaţie sau vreo trăsătură specială de caracter. Charlotte, cea de-a treia fiică a pastorului, se născuse la 21 aprilie 1816, avea o vioiciune plăcută, afectuoasă şi era cea mai ordonată dintre toţi. Patrick, căruia i se spunea şi Branwell, venise pe lume în 1817, dînd părinţilor săi bucuria singurului urmaş masculin. De aceea era preferatul întregii familii şi răsfăţatul celor cinci surori, dintre care Emily, cu bucle castanii şi ochi albaştri-cenuşii, se născuse la 30 iulie 1818, iar Anne, mezina, la 17 ianuarie 1820 [1].

Tăcuţi şi serioşi în prezenţa reverendei negre şi a rochiei de mătase neagră, singurele care alcătuiau relaţiile lor cu lumea celor mari, copiii au crescut într-o atmosferă de gravitate puritană, sporită de frecventarea asiduă a bisericii de piatră cenuşie aflată mai jos de prezbiteriu şi în care tatăl lor slujea, iar mama lor fusese îngropată, ca şi de imediata apropiere a

[1] Deosebire între biografi cu privire la data naşterii Annei Brontë.

cimitirului, intrat astfel inevitabil în universul copilăriei lor, ca şi landele fără încetare bătute de vînturi.

Dar lăsaţi în seama lor, cei şase, care alcătuiau un grup destul de unitar, fiind lipsiţi de comunicarea cu alţi copii de-o vîrstă cu ei, se dăruiau plăcerilor şi jocurilor, priviţi de ochiul îngăduitor al Tabbyei, în bucătărie sau chiar în odaia în care petreceau cea mai mare parte din zi (căci era şi salonaş şi sufragerie). Interdicţiile tatălui, menite să realizeze o ideală educaţie puritană, pătrundeau însă pînă în zonele hranei şi distracţiilor. Copiii Brontë erau hrăniţi (poate şi din pricina sărăciei, nu numai a principiilor) pare-se numai cu naţionalul *porridge* [1], cu budincă de lapte şi cartofi fierţi, fără prăjituri. Regim sănătos, igienic, pentru vîrstnici, nu pentru copii în creştere fără inutile răsfăţuri, pe care doar Tabby îl încălca din cînd în cînd, fără ştirea stăpînului. Ea a fost inima cea mai caldă, ataşată în simplitatea ei afectuoasă soartei micilor orfani.

Ca orice copii crescuţi cu seriozitate, într-o atmosferă destul de intelectuală cum era aceea de care se înconjura în chip aproape nefiresc pastorul Brontë, au învăţat să citească foarte devreme. Poate că şi din cauza altei interdicţii, privind jucăriile şi cărţile cu poze, care i-a împins spre cercetarea curioasă a bibliotecii tatălui. Aci, pe lîngă publicaţiile de specialitate pe care le primea cu regularitate pastorul, se găseau autori clasici începînd cu John Bunyan al cărui *Pilgrim's Progress (Călătoria pelerinului)*, carte reprezentînd alegoria luptei pentru virtute, se găsea pe masa oricărui englez, cu Shakespeare, Addison şi sfîrşind cu cîţiva romantici pe care copiii Brontë i-au citit şi i-au iubit din primii lor ani. Printre aceştia Walter Scott şi Robert Southey au devenit curînd autorii preferaţi ai micei Emily.

Destul de repede, un limbaj comun al unei neobişnuite capacităţi imaginative i-a reunit pe cei şase fraţi, aşa încît Tabby, care le asculta jocurile în vreme ce făcea treabă la bucătărie, nu-i prea mai putea înţelege. Se jucau de-a insulele ori de-a marile personalităţi ale istoriei şi literaturii între care nu puteau face încă diferenţa şi foloseau nume învăţate din jurnalele citite pe furiş ale tatei. Apoi îşi spuneau poveşti care le plăceau grozav fiindcă le deschideau orizonturi largi dincolo

[1] *Fiertură de ovăz.*

de zidurile prezbiteriului pe care nu le puteau trece. În această privinţă aveau multe surse de folosit. Mai întîi pe cele oferite de mătuşa Branwell. Venită ca şi sora ei, mama copiilor, din Cornwell, patria legendară a romanelor cavalereşti, ea avea o bogată provizie de poveşti, închinate dragostei pînă la moarte a cavalerilor credincioşi pentru frumoasele fete închise în turnuri de castele străvechi. Poveştile mătuşii erau cele mai blînde, mai inofensive pentru imaginaţia copiilor. Tabby le spunea altele, despre locurile în care se găseau, pentru a explica parcă tristeţea întregului ţinut al Yorkshire-ului, cu văzduhul îmbibat de fumul manufacturilor numeroase, cele mai multe ţesătorii, întinse pretutindeni, de la Keighley la Leeds. Ea vorbea despre zînele care părăsiseră tărîmul acesta cenuşiu, şi ele întristate, lăsînd pe oameni singuri şi întunecaţi.

Chiar pastorul povestea, din cînd în cînd, copiilor săi istorii grozave, de spaimă. Irlandez de origine, fiu de ţăran povestaş, pastorul păstrase, în ciuda trecerii sale prin Cambridge şi a carierei preoţeşti, impresia adîncă a folclorului provinciei natale, original şi plin de ciudăţenii. Vrăjitoarele, spiriduşii, stafiile din tradiţiile Irlandei prindeau fiinţă în faţa copiilor care ascultau încremeniţi de spaimă şi plăcere, în vreme ce vîntul zguduia ferestrele. Le mai povestea şi lucruri stranii despre oameni care trăiseră sau trăiau încă în cătunuri nu prea depărtate şi se înconjuraseră cu o faimă malefică, de sortilegiu, pe care locuitorii parohiei, spirite simple, o răspîndeau mai departe. Despre personajele de basm ori despre maniacii din regiuni mai apropiate, pastorul Brontë vorbea frumos, cu talentul moştenit şi cu acela dobîndit al predicatorului de profesie, dar şi cu acela pe care încercase să-l dea la iveală în lucrări literare. El publicase în tinereţe două volume de versuri şi două romane, slabe după părerea criticilor, dar care dezvăluie preocupări nu prea obişnuite la pastorii timpului care se mărgineau la literatura de specialitate, cea religioasă. Faptul e important în primul rînd, fiindcă, avînd el însuşi o accentuată înclinaţie pentru literatură, pastorul a putut descoperi în copiii săi, de foarte timpuriu dezvoltat, fermentul vieţii imaginative. Şi pe urmă, vocaţia tinerilor membri ai familiei nu apare născută prin generaţie spontanee, ci întemeiată pe oarecare date ale eredităţii, pregătită chiar de un mărunt talent ca acela al tatălui lor. Iar direcţia formaţiei, mai ales la Emily, ţine de amestecul de pasiune, ima-

ginaţie fierbinte şi educaţie biblică protestantă, moştenite evident din linia însuşirilor paterne. De altfel Emily avea să moştenească latura superioară de pasiune din temperamentul şi caracterul tatălui, în vreme ce Branwell va da curs liber unei pasionalităţi inferioare, neavînd frîna spirituală a surorii mai mici.

Descoperind treptat calităţile copiilor săi, deşi era lipsit de orice simţ pedagogic, pastorul a început să se ocupe de educaţia lor morală şi intelectuală, tratînd făpturile acelea mărunţele, îmbrăcate modest, cu şorţuleţe dinainte, ca pe nişte intelectuali datori să-şi înfrîngă viciile şi să scoată la lumină virtutea. Tatăl a început să le pună întrebări care să descopere firea ascunsă a fiecăruia ; i-a supus la încercări nu totdeauna pe măsura puterilor lor. Şi se pare că adesea rămînea uimit de vioiciunea lor neobişnuită. Firește, între jocuri şi fantezii copilăreşti, apărea din cînd în cînd cîte un semn al precocităţii pe care tatăl îl înregistra cu plăcere. Altfel erau nişte copii ca toţi ceilalţi, iar Branwell se lăsa chiar greu stăpînit. Se zice că întrebată odată de părintele lor cum să facă să-l astîmpere pe fratele ei, Emily ar fi răspuns : „Fă-i morală şi dacă nu înţelege de bună voie, bate-l cu biciul".

Şi totuşi Branwell era dintre cei şase favoritul tatălui, acela de care se legau nădejdile familiei întregi de altfel. De timpuriu surorile se învăţaseră să creadă în Branwell ca într-o fiinţă excepţional dotată şi-l răsfăţau şi-l iubeau cu o rară căldură. Între copii se născuse un ataşament, o dragoste frăţească, o intimitate şi o solidaritate impresionante care aveau să înceteze doar o dată cu sfîrşitul vieţii. Aceasta este poate trăsătura cea mai caracteristică şi mai emoţionantă a primei părţi din existenţa micii familii. Partea cea mai nobilă a caracterului fiecăruia s-a făurit în legătura drăgăstoasă, admirativă cu ceilalţi, în dorinţa unuia de a veni în ajutorul celuilalt mai mic sau mai slab. Cu toată influenţa exercitată asupra caracterelor copiilor, tatăl n-a pătruns prea adînc în intimitatea lor. Nu avea nici instrumentele necesare înţelegerii, nici nu izbutea să treacă peste propriile lui bariere, destul de prohibitive, se pare.

Existenţa celor şase s-a scurs fericită atîta vreme cît au fost nedespărţiţi, chiar aşa cum erau lipsiţi de căldura şi semnele exterioare ale afecţiunii indispensabile oricărei inimi de copil, doar cu micile bucurii ale jocurilor şi plimbărilor prin întin-

derile aproape necălcate de picior de om, unde numai vreun iepure mişca ferigile pitice, ori vreun uliu săgeta înălţimile. Necesităţile vîrstei şi ale educaţiei, atît de importante în viaţa englezilor mijlocii şi mai cu seamă în cea a conformistului pastor, au pus însă capăt luminoaselor zile (cît pot fi de luminoase zilele în cenuşiul Haworth) ale micii comunităţi. Cele două fete mai mari, Maria şi Elizabeth, au fost trimise la un pension dintr-o localitate apropiată, Cowan Bridge, pension special pentru fiicele de pastori cu resurse financiare limitate cum era, din nefericire pentru copiii săi, şi pastorul Brontë.

Surorile, în vîrstă respectiv de aproape doisprezece şi zece ani, au plecat la şcoală, pline de tristeţe, ca încărcate de un presentiment al despărţirii definitive, în luna iulie a anului 1824. Amărăciunea despărţirii a întunecat şi ochii celor patru mai mici rămaşi acasă. Era cea dintîi rupere a micului grup şi cea dintîi suferinţă, răsfrîntă asupra tuturor. Dar nimeni nu s-a plîns, nimeni n-a scos o vorbă de împotrivire.

Despre întîlnirea cu lumea

Cea dintîi ieşire a copiilor Brontë în lume s-a produs sub o zodie fără noroc. După mulţi ani, Charlotte avea să scrie, cu o durere la fel de ascuţită ca atunci cînd lucrurile s-au petrecut, despre lunile nefaste ale şederii surorilor ei la şcoala de la Cowan Bridge. În *Jane Eyre*, paginile cele mai întunecate, scrise cu o mînie reprimată de una dintre supravieţuitoare, sînt închinate descrierii sordidului lăcaş condus de reverendul pastor Carus Wilson şi în care şi-au lăsat viaţa sau sănătatea atîtea fiinţe omeneşti. Aşezat într-o văgăună mlăştinoasă spre care se cobora prin întunecate păduri, pensionul îngloba optzeci de fete de diferite vîrste, uniformizate de purtarea unor veşminte urîte şi umilitoare. Toate erau îmbrăcate în rochii lungi cafenii, închipuite după cele mai dizgraţioase modele, cu un guleraş înalt şi îngust în jurul gîtului care le făcea să arate şi mai ţepene. Un şorţ de olandă pus pe deasupra rochiei avea buzunare care arătau „cam ca o

pungă de scoţian" şi în care trebuiau să intre cele necesare lucrului de mînă. În picioare fetele purtau ciorapi de lînă şi pantofi ţărăneşti care se încheiau cu cătărămi de alamă. Dar înfăţişarea n-ar fi avut totuşi prea mare importanţă, dacă ne gîndim că totul era pus în acel mediu de educaţie puritană în slujba îmblînzirii orgoliului presupus al unor copii, care trebuiau cu orice preţ şi în orice clipă să ştie că sărăcia lor nu le putea îngădui pe lume decît cea mai mare supunere şi umilinţă. Ce era mult mai grav era regimul la care fetele colegilor săraci ai pastorului Carus Wilson erau supuse. Frigul şi inaniţia căpătaseră rangul de mijloace de educaţie „pioasă" a sufletului nefericiţilor copii. Dormind în încăperi îngheţate, nevizitate de soare ori de flacăra focului, spălîndu-se cîte şase într-un lighean, hrănite dimineaţa cu o fiertură de ovăz mai întotdeauna arsă, la prînz cu un singur fel de mîncare gătit cu grăsime rîncedă, la ora cinci cu o felie de pîine şi o înghiţitură de cafea, iar seara cu un pahar de apă şi o felie subţire de prăjitură de ovăz, pensionarele se îmbolnăveau curînd, aproape fără excepţie, de friguri palustre ori de tuberculoză. Chintele neîntrerupte de tusă, noaptea, în dormitor, erau zgomotele cele mai obişnuite. Iernile în special erau intolerabile. În lunile ianuarie, februarie şi parte din martie, copiii, care nu se puteau plimba din pricina zăpezilor mari şi a drumurilor impracticabile, erau totuşi obligaţi, din aceleaşi raţiuni igienice, să stea afară în aer liber un ceas în fiecare zi. Charlotte spune despre aceste recreaţii sportive cuvinte puţin admirative : „Îmbrăcămintea nu era îndestulătoare pentru a ne apăra de gerul aspru ; n-aveam ghete, zăpada pătrundea în pantofi şi se topea acolo ; mîinile fără mănuşi ne înţepeneau şi se acopereau de degerături, ca şi picioarele : mi-aduc aminte bine suferinţa înnebunitoare pe care o înduram în fiece seară din această cauză, cînd mi se umflau picioarele, ca şi chinul de a băga dimineaţa în pantofi degetele umflate, jupuite şi ţepene".

Iar duminica se duceau la biserică pe orice timp, mergînd pe jos cîţiva kilometri. Şi iată din nou relatarea subiectivă, pasionată a Charlottei : „Duminicile erau zile grozave în acel anotimp iernatic. Trebuia să umblăm două mile pînă la biserica de la Broklebridge unde oficia protectorul nostru. Plecam la drum înfrigurate, ajungeam la biserică mai înfrigurate : în timpul slujbei de dimineaţă paralizam aproape de frig. Era prea departe ca să ne întoarcem să luăm masa şi ni se servea

între slujbe o raţie de carne rece cu pîine, în aceeaşi proporţie sărăcăcioasă păstrată la mesele noastre obişnuite. La sfîrşitul slujbei de după-amiază ne întorceam pe un drum deluros şi deschis unde vîntul muşcător al iernii, bătînd peste un şir de culmi înzăpezite spre nord, ne jupuia aproape pielea de pe feţe".

Pe lîngă această „igienă" a unei diete aproape de exterminare, se mai adăugau şi pedepsele, ele înscriindu-se în concepţia generală a unei educaţii tari, menite să formeze caractere obediente, adică să desfiinţeze personalităţile născînde ale copiilor. Pentru toate acestea ei trebuiau să fie profund recunoscători, înţelegînd în fiece clipă a vieţii enormul sacrificiu făcut de Carus Wilson care-i întreţinea din propria sa generozitate (de fapt părinţii pensionarelor plăteau cincisprezece funzi pe an, iar restul întreţinerii era vărsat de colectele făcute printre notabilităţile ţinutului). De aceea apariţia familiei pastorului trebuia salutată ca o sărbătoare la Cowan Bridge şi privirile fetiţelor amărîte se cădea să se înalţe numai cu gratitudine, fără urmă de invidie, spre soţia şi fiicele binefăcătorului lor. După felul în care arătau acestea, părea clar că dorinţa pastorului de a „mortifica plăcerile cărnii" era îndreptată exclusiv spre sărmanele eleve aflate sub înalta sa supraveghere. Cele două fiice purtau, pe lîngă elegante toalete, pălării de castor de culoare cenuşie cu pene de struţ, atunci foarte la modă, de sub care ieşeau belşug de bucle (interdicţia de a avea păr ondulat era atît de drastică pentru eleve, încît pînă şi cele cu păr natural cîrlionţat trebuiau să se supună foarfecilor). Iar doamna Carus Wilson era înfăşurată într-un şal scump de catifea, tivit cu hermină. Pe frunte îi cădeau graţios cîteva bucle franţuzeşti postişe.

Cu mici excepţii, profesoarele erau şi ele acre şi plictisite, adesea subiective şi nedrepte. Maria Brontë a avut mult de suferit de pe urma antipatiei pe care o nutrea faţă de ea una dintre educatoare. Pedepsele se ţineau lanţ, pentru o pată făcută pe caiet, pentru un moment de neatenţie în timpul explicaţiei sau al întrebărilor puse în clasă, pentru felul nepotrivit în care îşi ţinea picioarele pe podea, cu tălpile prea înclinate într-o parte. Pusă mereu la colţ sau în mijlocul clasei, la regim de apă şi pîine pe o zi sau două, bătută cu biciul pe care era trimisă să-l aducă ea singură, certată, umilită fără încetare, Maria nu se plîngea niciodată şi nu învinovăţea pe nimeni de

suferința ei. Dimpotrivă își găsea singură defecte și-și explica astfel atitudinea profesoarei față de ea. Recunoștea că e neglijentă și uitucă, neegală la învățătură și prea visătoare. Dacă ar fi s-o identificăm cu Helen Burns din *Jane Eyre*, așa cum propun toți biografii, ar trebui să admirăm caracterul drept, frumos al copilei care n-a făcut nici un reproș nimănui. Fetița cuminte, blîndă și grijulie cu frații ei mai mici, care le cînta cît se pricepea și le spunea povești la Haworth, intrase într-un mic infern din care a ieșit doar pentru a muri. Slăbită peste măsură, chinuită de o tuse suspectă, Maria e luată de tatăl ei înapoi acasă la 14 februarie 1825, după o ședere de șapte luni la Cowan Bridge. Spre primăvară, ea moare de tuberculoză, înainte să fi împlinit doisprezece ani.

În întunecata școală rămăseseră acum doar trei surori Brontë, căci la 26 noiembrie 1824, pastorul trimisese alte două fetițe, cele care veneau la rînd, la pensionul *Clergy Daughter's School*. Charlotte, în vîrstă de opt ani, și Emily, de șase, intraseră în severa instituție de unde au rămas numai cu amintiri neplăcute. Mai întîi și Elizabeth și Charlotte (fiindcă Emily era poate prea mică) au asistat, îndurerate și neputincioase, la lenta stingere a dragei lor Maria. Și în vreme ce aceasta murea la Haworth, la Cowan Bridge izbucnea o epidemie de tifos care avea să secere numeroase vieți și astfel urma să determine schimbări în regimul general al elevelor, deschizînd prea tîrziu și nu de tot ochii lui William Carus Wilson.

Foarte slabă și ea, atinsă de același rău fără leac, ftizia, Elizabeth e trimisă la Haworth la sfîrșitul lunei mai. După două săptămîni moare și a doua fiică a pastorului Brontë care, îngrozit de perspectiva de a-și pierde copiii toți, le readuce pe Charlotte și pe Emily de la Cowan Bridge la 1 iunie 1825.

Chiar dacă n-au avut soarta Mariei și a Elizabethei, cele două surori, asupra cărora încep să se îngrămădească amintirile sumbre încă de la această vîrstă, vor rămîne cu o sănătate șubredă pentru totdeauna. Și mai cu seamă inima lor înregistrează dramaticul sfîrșit al surorilor, prima breșă gravă în grupul copilăresc. Semn că n-au uitat, stă toată amărăciunea revărsată în sincerele pagini autobiografice din viitorul roman al Charlottei, care avea să stîrnească un larg curent de opinie în rîndurile publicului englez.

Pînă atunci, neştiuţi, copiii Brontë, rămaşi numai patru, îşi duc mai departe viaţa şi gîndurile în singurătatea de la Haworth.

Adolescenţă bătută de ginduri

Dar toate lucrurile reintră în matca lor şi ordinea prestabilită în mica gospodărie de la Haworth prevalează asupra dramelor şi durerilor. Pentru fiecare din membrii acestei familii atît de conformist conduse, reacţiile rămîn ascunse undeva, foarte adînc în suflet. Pasionaţi cum sînt toţi, izbutesc să se menţină la suprafaţă, în relaţiile comune, cît se poate de stăpîniţi. Educaţia strictă a mătuşii Branwell continuă să pună frîne, consimţite şi însuşite, mai cu seamă Charlottei care va deveni, în locul Mariei, mica mamă a fratelui şi surorilor mai mici. La Emily, luptele dintre o natură puternică, liberă, şi o educaţie plină de convenţii, de prejudecăţi iau, devreme, un aspect mai neobişnuit. Tăcută, atentă, încordată, ea va căpăta o tensiune lăuntrică puţin comună, controlată de o voinţă fermă. Ochii ei se zice că răsfrîngeau încă din vremea copilăriei o putere, o curiozitate rară. N-a ieşit din ea o neadaptabilă, dar s-a separat zona de acţiune impusă de datoria morală, de cea a imaginaţiei care-şi va croi un drum tot mai larg în lumea ei interioară. În realitate Emily era o nesupusă în spirit, o neîmblînzită care privea nu cu resemnare, ci ca pe un exerciţiu de voinţă superioară, mîna de fier a comportamentului puritan. Iar Charlotte care se arătase mult mai deschisă, parcă şi mai rebelă, dacă dăm crezare autoportretului din *Jane Eyre*, evolua totuşi spre o personalitate în care conformismul cîştiga treptat teren. Mai vorbăreaţă, mai întoarsă spre viaţa dinafară, ea îşi luase de la început în serios noile îndatoriri. Ajuta mai mult decît toţi ceilalţi pe mătuşa Elizabeth la gospodărie, deşi o aveau pe Tabby, ţărancă viguroasă şi întreprinzătoare, şi talentată povestitoare pe deasupra. Charlotte luase locul Mariei şi în relaţiile cu tatăl lor care, mai închis în sine de la moartea celor două fetiţe, se consola totuşi cu inteligenţa şi fantezia celor

rămaşi în jurul lui. Ea îi citea dimineaţa jurnalele şi comenta, respectuoasă, ştirile politice, ajungînd şi ea, cum fusese şi Maria, o partizană a convingerilor *tory* (conservatoare) ale pastorului.

În aceeaşi viaţă fără întîmplări a izolatei case parohiale, copiii totuşi crescuseră, căpătaseră preferinţe şi îndeletniciri personale. În primul rînd începuse să se deosebească mai adînc educaţia celor patru. Domnişoara Branwell aproape epuizase resursele cunoştinţelor ei relative la ceea ce trebuie să ştie o tînără fată pregătită temeinic pentru gospodărie. Fetele coseau, spălau şi mai ales călcau foarte bine, ştiau să prezideze o masă de ceai, să întreţină o politicoasă conversaţie cu rarii musafiri apăruţi în prezbiteriu, de obicei un alt pastor sau funcţionar ecleziastic, venit să-şi viziteze colegul singuratic. Iar Branwell se găsea sub directa îndrumare a tatălui care-i dădea cunoştinţele obişnuite ale unui elev de colegiu, printre care şi acelea de latină şi greacă. Pastorul avea intenţia să completeze educaţia fetelor sale fiindcă îşi dădea seama că, sărace cum erau, trebuiau să-şi cîştige singure existenţa mai tîrziu. Lăsa însă să treacă un răstimp pentru ca amintirile de la Cowan Bridge să se poată şterge ori estompa. Pentru Branwell însă, a cărui libertate de spirit îl încînta, nădăjduia foarte mult şi dorea să fie el acela care să urmărească personal evoluţia unui fiu atît de plin de făgăduinţe.

Între copii apăruseră asemănări şi simpatii, afinităţi de structură şi înclinaţii. Charlotte şi Branwell, Emily şi Anne, aşa se grupaseră, nu numai după vîrstă. De jucat se jucau împreună şi citeau cam aceleaşi lucruri. De la un moment dat, jocul a început să se amestece cu cele citite, cu literatura, istoria şi politica. Imaginaţiile lor porneau pe un drum pe care n-aveau să le stăvilească multe obstacole. Şi erau imaginaţii puternice. Iată cum vorbeşte Charlotte, cea care nota mai des decît ceilalţi întîmplările dinăuntru şi dinafară, despre jocul imaginaţiei sale :

„Ce de scene am contemplat în odăiţa cu patul jos şi strîmt, cu pereţii goi, văruiţi... Stăteam pe pat, cu atenţia fixată asupra ferestrei prin care nu se vedea alt peisaj decît întinderea monotonă a bărăganului, o clopotniţă cenuşie în mijlocul unui cimitir atît de plin de morminte, încît buruienile abia dacă puteau răsări dintre lespezi... Tabloul acesta se răsfrîngea în ochii mei, dar nu în inima mea... O poveste lungă se desfăşura

poate în mintea mea, istoria unei familii vechi şi aristocratice... tineri lorzi sau tinere *ladies*... strălucind de scînteierea curţilor... Îi vedeam, nobili şi frumoşi, circulînd prin saloane unde siluete bine cunoscute îmi loveau văzul, unde priveam figuri cu ochi care surîdeau, cu buze care pronunţau cuvinte cu voce tare, şi pe care le cunoşteam aproape mai bine decît chipurile fratelui şi surorilor mele. Şi totuşi vocile acestea n-au trezit niciodată nici cel mai mic ecou în lumea reală..."

Revanşa vieţii claustrate a copiilor Brontë se simte în contrastul violent dintre împrejurările comune, calme şi banale ale existenţei exterioare şi efervescenţa precocei lor imaginaţii. Şi toţi încep să scrie din joacă. E adevărat însă că trăiau totuşi într-o casă în care scrisul era gestul obişnuit al tatălui şi poate chiar raţiunea existenţei lui de intelectual. Oricît ar fi fost de banale culegerile de poezii *Cottage Poems* (*Poeme de colibă*) şi *The Rural Minstrel* (*Cîntăreţul satului*) sau de fade romanele *The Cottage in the Wood (Coliba din pădure)* şi *The Maid of Killarney (Fata din Killarney)*, ele fuseseră tipărite şi creaseră autorului lor, măcar în familie, faima de scriitor publicat. Copiii fuseseră de mici familiarizaţi cu scrisul şi cu „bucătăria" aferentă. Se spune că de la vîrsta de şapte ani Maria îşi însoţea tatăl la tipografia din Bradford, unde, suită pe un taburel, îi corecta şpalturile.

Mai tîrziu, cei doi mai mari, Charlotte şi Branwell, aveau de la tatăl lor permisiunea de a se duce la biblioteca din Keighley, *Mechanics Library*, de la care împrumutau cărţi. Lungimea drumului nu-i speria şi nici vremea rea cu care, în cea mai mare parte a anului, erau obişnuiţi.

Din joacă se naşte fabulaţia enormă cu care începe viaţa scriitoricească a celor patru. O cutie cu soldaţi adusă pentru Branwell de la Leeds de tatăl său, trezeşte în fiecare personaje şi istorii care vor lua cu timpul proporţii mitice şi se vor fixa în biografii, scenarii, poeme, poveşti şi romane. Singuri scriau şi singuri citeau o revistă, *The Young Men's Magazine*, cu apariţie lunară. Dintre ei, Charlotte era cea mai prolifică, scria enorm, aşa încît într-o zi din luna august a anului 1830, făcîndu-şi catalogul operelor, număra douăzeci şi două de volume (firește, cu traduceri cu tot). Cele mai multe erau povestiri romantice scrise sub influenţă shakespeariană ori

Casa parohială de la Haworth–
tablou de pictorul John Bold.

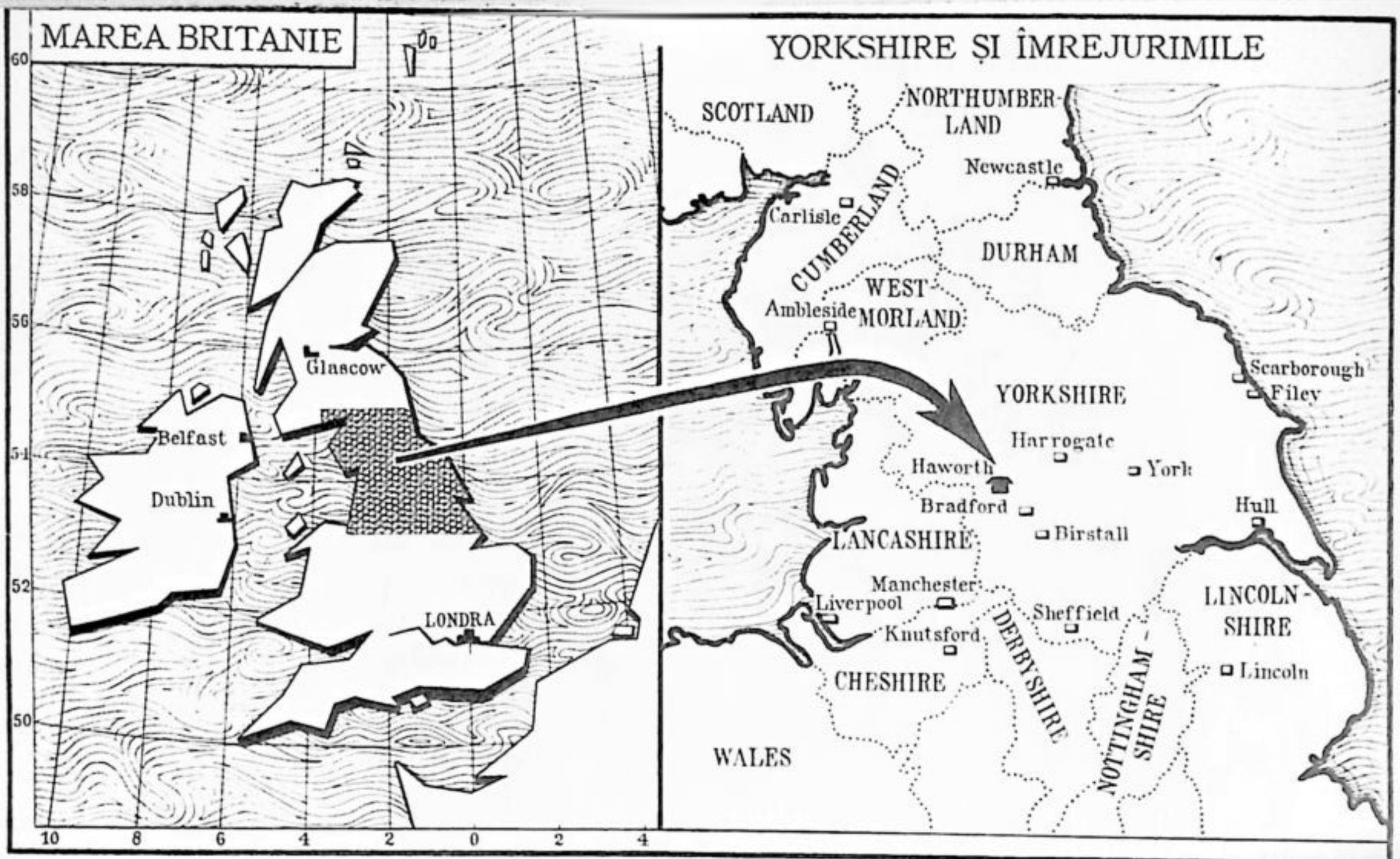
MAREA BRITANIE
YORKSHIRE ȘI ÎMREJURIMILE
60
58
56
54
52
50
10
8
6
4
2
0
2
4
Glascow
Belfast
Dublin
LONDRA
SCOTLAND
NORTHUMBER-
LAND
Newcastle
Carlisle
CUMBERLAND
DURHAM
WEST
MORLAND
Ambleside
Scarborough
Filey
YORKSHIRE
Harrogate
Haworth
York
Bradford
Hull
Birstall
LANCASHIRE
Manchester
Liverpool
Sheffield
LINCOLN-
SHIRE
Knutsford
DERBYSHIRE
NOTTINGHAM-
SHIRE
Lincoln
CHESHIRE
WALES

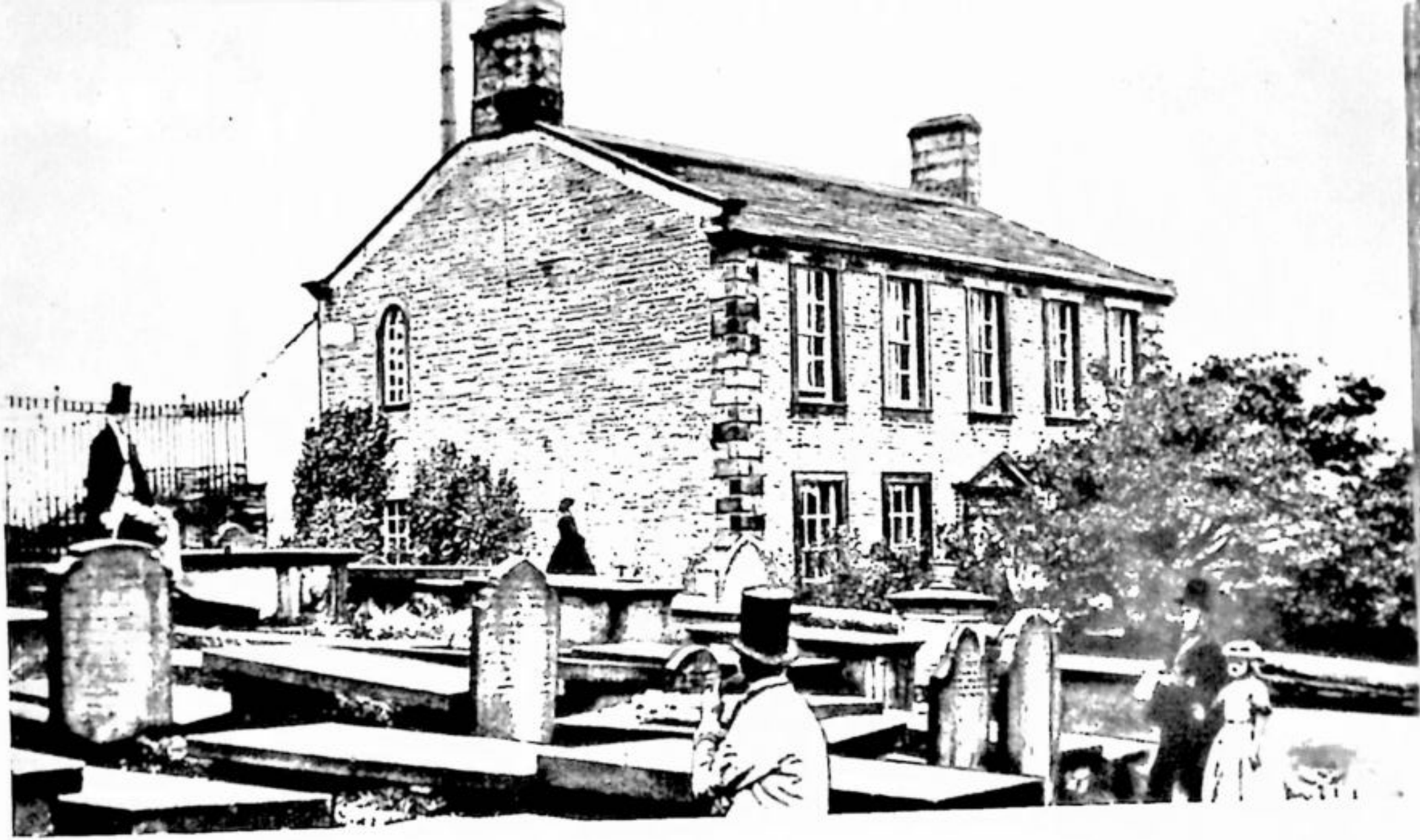

Casa parohială de la Haworth,
văzută din cimitir.

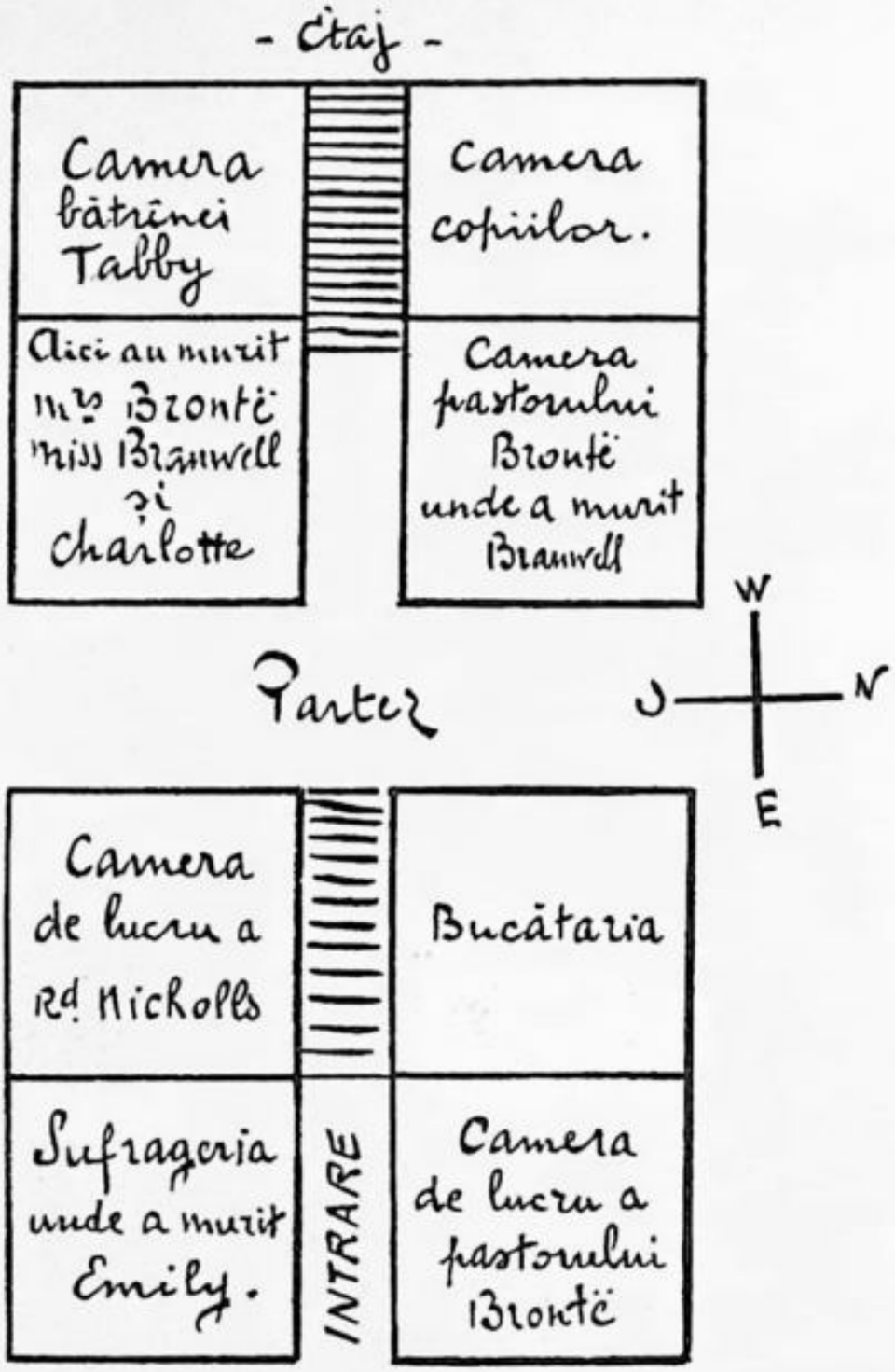

Planul Presbiteriului după Romieu

scoase din amintirile basmelor irlandeze spuse de tatăl lor. De asemenea Tabby cu zînele şi spiriduşii ei dăduse celor patru un deosebit gust pentru o lume supranaturală. Dar cele mai numeroase producţii erau legate de o lume imaginară, constituiau părţi dintr-o utopie despre o cetate ideală, Verdopolis, capitala puternicei Angria, aflată în Africa. Acolo fuseseră îngrămădiţi nenumăraţi eroi ai istoriei şi personaje literare într-un amestec amorf, nu lipsit însă de o rudimentară grandoare epică, de la împăratul Adrian la ducele de Wellington, marea pasiune a Charlottei, şi pînă la doamna de Staël. Toate lecturile lor fuseseră puse la contribuţie şi unificate de tinerele minţi pline de îndrăzneală. În istoria aceasta pasionantă a Verdopolisului (care la început fusese Glasstown, oraşul de sticlă), Charlotte îşi asociase pe Branwell care mînuia şi el condeiul cu destulă uşurinţă. El scria despre *Adevărata viaţă din Verdopolis* ori despre *Politica în Verdopolis*, pe lîngă celelalte poveşti cu piraţi şi aventurieri.

Dar şi cele mici nu se lăsau mai prejos. Emily şi Anne, cu spiritul caracteristic de imitaţie al copiilor, îşi construiseră şi ele o cetate într-o ţară imaginară, dar nu în sudul torid african, ci acoperită de ceţurile nordului şi înconjurată de pustietăţi sălbatice, ca landele (faimoasele *moors*, intraductibile) din Yorkshire. Se arată astfel devreme rolul pe care aveau să-l joace în imaginaţia Emilyei landele de la Haworth, atît de potrivite cu firea ei închisă şi pasionată. Cetatea aceasta se numea Gondal şi era aşezată în Gondaland, insulă plasată de ei în Pacificul de Nord. Emily şi Anne ţineau o cronică a întîmplărilor fabuloase din insula lor, *Gondal Chronicles*.

Fraţii, mai cu seamă cei doi mai mari, au şi talent la desen şi-şi ilustrează producţiile literare cu ruine şi castele, după moda timpului, sau colorează flori şi păsări pe care le reproduc după cărţile lor. Emily şi Anne, ca de obicei, îi urmează. Se înţelege ce efect a putut avea asupra adolescenţilor o cutie de acuarele cu care au descoperit lumea culorilor, ei cei ţinuţi într-o permanenţă cenuşie de peisajul morn al Haworth-ului, unde singura variaţie pentru ochi era jocul de valori, de umbre şi lumini. De aceea poate Charlotte iubeşte atît de mult pictura, iar Branwell se pregăteşte chiar pentru cariera pictoricească, luînd lecţii speciale. Cum a văzut mijind în fiul său mugurele

unui talent, pastorul susținut cu fervoare de surorile admirative ale lui Branwell, a și recurs la serviciul unui profesor destul de bun, elev la rîndul său al reputatului pictor Thomas Lawrence, portretist elegant, manierist, mult apreciat în cercurile nobilimii și înaltei burghezii engleze din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Sora cea mare participă și ea o vreme la lecții, căpătînd o oarecare îndemînare în conducerea creionului și a pensulei. Cu o curiozitate explicabilă și cu un oarecare naiv orgoliu, Charlotte dorea să vadă operele unor mari artiști de care auziseră doar din cărțile citite și alcătuise o listă din care nu lipseau Tizian, Michelangelo, Rafael, Leonardo da Vinci, Rubens, pe lîngă mulți alții mai puțin importanți.

În Emily, setea de culoare nu e atît de aprinsă ; ei îi sînt îndestulătoare albul și negrul, cu miile de griuri intermediare pe care i le arată mereu nesfîrșitele, iubitele ei lande. Aci, rare și fine nuanțe se descoperă în luminozitatea schimbată fără încetare a orizontului înalt. Transparența mai mult decît albastrul o încîntă în vastitatea cerului de peste lande, așa cum umbra violetă a ferigilor i se pare mai delicată și mai expresivă decît violetul în sine, intens și funerar. Acesta e peisajul ei, acela care va rămîne pînă în opera de mai tîrziu, și în care se avîntă urmată de cîinele ei credincios, Keeper. Aci se simte Emily în largul ei, în tăcerile fără sfîrșit, în singurătatea netulburată. De aceea cînd, din nou, se pune pentru pastor problema educației mai departe a fiicelor sale, Emily refuză cu îndărătnicie să părăsească Haworth-ul. Dar Charlotte care avea aproape cincisprezece ani și dorea, ca întotdeauna, să știe cît mai mult, a acceptat cu bunăvoință propunerea tatălui ei de a intra într-un nou pension, la Roe Head.

Charlotte pleacă și o altă etapă din viața copiilor Brontë ia sfîrșit, aceea a formației, a apariției sentimentelor și înclinațiilor într-un mediu unit de familie. Exteriorul acestor relații pașnice respiră o calmă intimitate în felul în care Charlotte le relatează într-o pagină din 1829 : „În vreme ce scriu acestea, mă aflu în bucătăria prezbiteriului, la Haworth ; Tabby, slujnica, spală vasele rămase de la micul dejun și Anne, sora mea cea mică... stă în genunchi pe un scaun și e ocupată

să privească prăjiturile coapte de Tabby pentru noi. Emily e în salon unde perie covorul. Tata şi Branwell s-au dus la Keighley. Mătuşa Branwell e sus în camera ei..."

Nimic nu indică puterile lăuntrice ale fiecăreia, bogăţia imaginaţiei, capacitatea de afecţiune, voinţa, toate aflate în neîntreruptă creştere. Totul e pus sub lacătul discreţiei absolute, al formalismului perfect în conduită. Trăsăturile adevărate ale caracterelor nu apar decît în juvenilele încercări literare propriu-zise, la adăpostul ficţiunii.

Cînd se ivesc prieteniile

La pensionul la care urma să se ducă Charlotte era vorba de cu totul alte condiţii de viaţă şi învăţătură decît acelea de la Cowan Bridge. La Roe Head, într-o regiune plăcută, împădurită, Margaret Wooler, o femeie de treabă, în vîrstă cam de vreo patruzeci de ani, conducea o şcoală cu puţine eleve, zece-douăsprezece de obicei. Tocmai acest caracter familiar al şcolii l-a determinat pe Patrick Brontë să-şi trimită fiica acolo. Şi, în luna ianuarie a anului 1831, Charlotte a descins în mica lume aflată la douăzeci de mile de Haworth „într-o cîmpie, pe partea dreaptă a drumului ce duce de la Leeds la Huddersfield“ [1]. Nu se ştie ce impresie au făcut clădirea şcolii şi prezenţele noi ale profesoarelor şi elevelor asupra Charlottei în clipa întîlnirii, dar au rămas mărturii despre impresia produsă de noua venită. În general, la început nimeni nu s-a simţit atras de fetiţa firavă căreia i se dădeau cam zece ani (în realitate avea cincisprezece), şi care avea o înfăţişare destul de ridicolă. Slăbuţă de tot şi stîngace la mers, puţin cocoşată din pricina privirii mioape, cu mîini şi picioare foarte mici, Charlotte era prost îmbrăcată, pare-se cu o rochie veche de lînă a mătuşii Branwell, şi caraghios pieptănată, cu bucliţe mărunte de jur împrejurul capului. Impresia de oaie blajină, neajutorată, s-a întărit cînd, la o primă examinare făcută imediat după sosire pentru fixarea clasei în care noua venită trebuia să intre, Charlotte Brontë s-a intimi-

[1] Cf. Mrs. Cl. El. Gaskell.

dat îngrozitor, s-a bîlbîit jalnic şi n-a scris mai nimic la aritmetică, geografie şi gramatică. Dar cînd a venit rîndul literaturii, al compunerii libere, în loc de cele zece linii reglementare, fetiţa cea sfioasă s-a pornit pe scris şi paginile povestirii improvizate pe loc au arătat nu corectitudine ortografică, cum se aştepta, ci talent, imaginaţie, pricepere în mînuirea stilului. Charlotte a scris acasă şi despre insuccesele şi despre succesele ei, şi a arătat că fusese trecută din a doua clasă în întîia numai datorită înzestrării literare, recunoscută unanim în pension. Adusese cu ea la Roe Head toată provizia de poveşti fantastice, de basme, de acasă şi-şi delecta seara în dormitor colegele care se lăsau vrăjite şi de lungile poeme romantice pe care Charlotte le ştia pe dinafară şi le recita cu un puternic accent irlandez. Era compensaţia ei pentru incapacitatea de a lua parte la jocurile în aer liber ale celorlalte fete, din pricina unei sănătăţi precare.

Iar pasiunea ei rămăsese, ca întotdeauna, studiul. Charlotte învăţa nu numai pentru că ştia ce nevoie de cunoştinţe bogate va avea în viitorul ei de învăţătoare a altora, dar mai ales fiindcă o împingea dorinţa fierbinte de a şti. Citea fără întrerupere, acumula din cărţi şi dinafara lor. Lipsită de orice urmă de încredere în sine, adolescenta se socotea urîtă, neînsemnată şi vroia să suplinească acest complex de inferioritate fizică printr-o împodobire onestă a intelectului. Sensibilă, nervoasă, Charlotte doreşte afecţiunea şi în acelaşi timp se teme de ea. Uscată de viaţa de rigoare puritană din prezbiteriu, ea descoperă la Roe Head dulceaţa prieteniei. A avut norocul să întîlnească aci o atmosferă caldă, de familie, şi două fete la fel de inteligente ca şi ea, care au devenit înlocuitoarele surorilor lăsate la Haworth, Ellen Nussey şi Mary Taylor. Cercul afecţiunilor Charlottei se măreşte şi o dată cu el şi acela al cunoştinţelor despre sufletul omenesc. Trăind alături de cele două tinere, le-a comunicat ideile ei, le-a făcut confidenţe despre familie, despre moartea surorilor mai mari. Se pare însă că n-a îndrăznit să le vorbească de „operele" ei literare, de proiectele îndrăzneţe ale unei imaginaţii libere de barierele convenţiilor din viaţa reală. Şi cu Ellen şi cu Mary, Charlotte a început de atunci încolo o corespondenţă foarte susţinută, o nouă supapă a intelectului şi vieţii ei afective, prin care îşi făceau drum şi expresia unei singurătăţi destul de stoic îndurate de o fiinţă eminamente socială şi devotată,

şi aspiraţiile neîncetate spre sursele cele mai înalte ale culturii, şi o filozofie simplă, cinstită a existenţei. Vocaţia ei de a conduce, ca o soră mai mare — paşii altora spre bine, spre adevăr, spre frumuseţe morală, se desprinde şi din corespondenţa cu prietenele şi din cea cu membrii familiei pe care îi poate vedea destul de rar. Odată, în primăvara aceluiaşi an, 1831, Branwell a venit, pe jos, să-i facă o vizită, spre bucuria ambelor părţi.

Casa Nussey este una dintre primele pe care Charlotte o vizitează, în repetate rînduri, şi în care se simte bine din pricina atît a gentileţei prietenei Ellen, cît şi a unei prezenţe masculine, înviorînd atmosfera şi conversaţia. Henry Nussey, fratele mai mare al Ellenei, care se pregătea atunci pentru cariera de pastor, tînăr agreabil la înfăţişare şi binecrescut, cum se cuvenea unui viitor *clergyman,* se obişnuise cu Charlotte, prietena surorii lui, aşa încît, ca şi aceasta, nu mai vedea puţina înzestrare fizică a musafirei, ci se lăsase cîştigat de delicateţea ei sufletească, de pasiunea care ţîşnea din toate convorbirile ei. Putea spune şi el, probabil, ceea ce spusese Ellen despre Charlotte : „...considerată de alţii ca o persoană lipsită de farmec, nu mi-a făcut niciodată această impresie ; sigur însă că atunci nu era drăguţă şi că tot ce avea mai bun se ascundea (dispărea). Părul ei castaniu-deschis, fin şi mătăsos era înţepenit şi strîns în nişte tirbuşoane care încadrau trăsături atît de slabe şi palide încît părea ofilită".

Cu vremea, în tovărăşia prietenelor ei, s-a mai întremat şi arăta mult mai bine, aşa încît Henry a făcut o adevărată afecţiune pentru tînăra inteligentă şi sensibilă, afecţiune care avea să progreseze cu timpul.

Dar Charlotte era dăruită studiului cu o îndîrjire irlandeză. În stoicul contur de viaţă pe care şi-l desemnase dinainte, determinată de puţinătatea resurselor familiei, nu era loc nici pentru dragoste, nici pentru căsătorie. Una i se părea mult prea frumoasă şi prea desăvîrşită ca să poată fi atinsă de o fiinţă neînsemnată şi neîncrezătoare în sine cum era ea, iar cea de-a doua fusese exclusă de la început, fiindcă tînăra fată cu gînduri nobile nici nu-şi putea reprezenta compromisul.

Aşa că a învăţat foarte mult în cele 18 luni cît a stat în pension, umplînd cît a putut lacunele ei de informaţie în anumite discipline. Apoi şi-a îmbunătăţit îndemînarea cu care desena, copiind cu conştiinciozitate gravuri încîlcite, a dobîn-

dit unele elemente de cultură muzicală, şi a învăţat franţuzeşte destul de bine, atît cît să corespondeze satisfăcător cu prietenele şi mai ales ca să citească romanele franţuzeşti împrumutate de cealaltă amică, Mary Taylor, fire mai modernă şi mai îndrăzneaţă decît Ellen.

Pentru Charlotte întîlnirea cu literatura franceză fusese mai veche. Între „operele" ei consemnate în lista din 1830, figura şi o traducere din *Henriada* lui Voltaire, iar o eroină din epopeea despre Verdopolis era considerată a fi într-un fel o adevărată doamnă de Staël. Dar romanul francez s-a întîlnit foarte potrivit în epoca de formaţie cu aptitudinile scriitoriceşti naturale ale tinerei fete. Înclinaţia ei spre analiză psihologică, spre o elegantă discursivitate a stilului, a fost hrănită de acest contact cu literatura franceză mai degrabă decît de acela cu greoiul şi moralizatorul roman al lui Richardson. Vivacitatea impresiilor, caracterul alert al dialogului de mai tîrziu din operele Charlottei Brontë îşi au poate originea în întîlnirea de acum.

La un an şi jumătate de la plecare, în vara lui 1832, Charlotte se întoarce acasă. Educaţia ei era acum încheiată, după socotelile familiei, şi sosise vremea cînd roadele învăţăturii trebuiau să se arate. Puterile sînt încercate la început cu două şcolăriţe apropiate. Emily şi Anne.

Emily avea paisprezece ani, era înaltă, subţire, zveltă, se mişca foarte iute. Iubea plimbările lungi, de ceasuri întregi, prin lande unde pleca însoţită de Keeper, cîinele ei, un Terra Nova. Şi Anne avea acum cîinele ei, un prepelicar mic, cu blană mătăsoasă, pe care-l chema Flossy.

Charlotte l-a desenat pe Flossy şi apoi a colorat desenul cu acuarelă. Pe fundalul neted, indicînd nesfîrşita întindere a moors-urilor, cîinele ţîşneşte într-o mişcare impetuoasă, în urmărirea unei păsări, atunci ridicate din iarbă. Pe liniile rapide ale desenului lunecă o pasiune exterioară pentru care mişcarea pare să fie instrumentul de expresie cel mai nimerit. Dinamica acestei schiţe este cu atît mai grăitoare pentru climatul romantic al sufletului Charlottei, cu cît portretul lui Keeper, făcut de Emily, contrastează izbitor cu acela al lui Flossy. Aci cîinele stă culcat cu botul pe labe în iarbă şi totul e foarte corect şi foarte static, şi poziţia şi liniile cuminte rotunjite şi umbrele mătăsoase. Dar jocul, alternanţa de umbre şi lumini e plină de forţă, de o neobişnuită energie stăpînită.

Pînă şi desenele respiră profunda deosebire dintre cele două surori mai mari, vizibilă pînă acum doar în cîteva trăsături de comportament, denotînd temperamente diferite şi gusturi altele la una decît la cealaltă. Intrînd acum pe drumul adolescenţei, Anne le urma şi le admira pe amîndouă. Începea şi ea să scrie versuri. Anne fusese, în lipsa Charlottei, adeseori lîngă Emily. Împărţiseră aceeaşi cameră şi sora mai mică, tăcută, discretă, nu intrase niciodată în lumea singurătăţii surorii mai mari.

Întoarcerea Charlottei reintroducea un „program" propriuzis de instrucţie, de educaţie, de cultivare a celor două surori mai mici care, după părerea celei mari, nu prea arătau dorinţa arzătoare de a se cultiva. Astfel în fiecare dimineaţă Emily şi Anne luau lecţii de gramatică şi de franceză cu aceeaşi bunăvoinţă aparentă cu care se supuneau oricărei constrîngeri hotărîte de întreaga familie. După aceea desenau toate trei, sub indicaţiile şi supravegherea Charlottei, şi apoi se duceau la plimbare spre colţurile favorite din lande.

Mătuşei Branwell îi aparţineau după-amiezele, cînd fetele se perfecţionau la cusut, la brodat, la tricotat. Dar în aceste treburi domestice nu mai aveau multe de învăţat. Ştiau de toate şi făceau totul cu o grabă şi o îndemînare de copii crescuţi fără mamă, de la călcatul impozantei cravate de mătase a pastorului Brontë care-şi păstra încă alura de gentleman cu ajutorul ei, şi pînă la frămîntatul pîinii. Emily se înhăma cu cea mai mare supunere la îndeletnicirile casnice (pe care probabil în fundul inimii le dispreţuia), pe de o parte fiindcă aşa îşi făcea disciplina exterioară, iar pe de alta fiindcă îşi asigura singurătatea şi legătura cu casa părintească unde treptat avea să devină indispensabilă. Puţinii musafiri ai casei parohiale observau tăcerea politicoasă a Emilyei, rezerva ei, în contrast cu volubilitatea Charlottei. Chiar aceasta avea să scrie mai tîrziu despre ea, întărind părerea generală : „Sora mea nu era din fire predispusă spre sociabilitate. Ea nu trecea pragul casei decît pentru a se duce la biserică ori a se plimba pe coline. Deşi sentimentele ei pentru oamenii din jur erau binevoitoare, nu căuta societatea lor şi, cu rare excepţii, n-a avut prilejul de a-i frecventa. Şi totuşi îi cunoştea bine, le ştia felul de a fi, vorba, istoria familiei : putea să fie interesată de cele ce se spuneau despre ei şi să vorbească ea însăşi

«cu detalii minuţioase, vii şi exacte, dar rareori schimba cîte »o vorbă.“

Charlotte era din cînd în cînd invitată la fostele ei colege. Aşa în septembrie 1832, Ellen Nussey o cheamă la ea la Birstall. La rîndul său, Charlotte, cu asentimentul tatălui şi al mătuşii, invită în vara viitoare, 1833, pe Ellen la Haworth. Amintirile acesteia sînt preţioase, fiindcă de data aceasta ochii »dinafară privesc cu mai multă obiectivitate ciudata familie a pastorului Brontë şi relatarea e mai puţin influenţată de o opinie subiectivă. Bătrînul şef al familiei a impresionat-o cu statura lui impozantă, cu părul alb, cu cravata amplă, nelipsită, cu manierele lui puţin învechite de gentilom de ţară. Mătuşa Branwell, persoană mărunţică, debilă, arată şi ea noii venite amabilitate, cu graţia ei vetustă însoţită de binecunoscutele atribute : buclele false ieşind de sub bonetă, şi tabachera. Dar cei doi vîrstnici ai casei coboară destul de rar între cei tineri care-şi fac veacul între salonaş şi bucătăria Tabbyei sau se plimbă prin văile şi colinele peisajului familiar din spatele prezbiteriului. Branwell o fermecă şi pe Ellen cum le fermecase pentru totdeauna pe surorile sale. Era acum un tînăr frumos, care reproducea în linii mai delicate, mai fugitive, fizionomia cu trăsături clasice a tatălui său. Părul arămiu, bogat, înconjura o faţă plăcut colorată. Prezenţa lui făcea mai agreabile serile în interiorul modest, prea sobru al casei parohiale, ca şi plimbările în grup prin lande. El îşi descoperise şi talent muzical pe lîngă cel pictoricesc pe care-l exercită mai ales făcînd portretele surorilor. Cînta din flaut, iar unii biografi susţin chiar că improviza excelent la orgă. Serile, tînărul însă mai mult lipsea de acasă. Firește, lucrul nu atrăgea prea mult atenţia familiei obişnuită să acorde o libertate şi un credit desăvîrşit singurului descendent masculin. Dar în cinstea Ellenei Nussey întrerupea şirul întîlnirilor cu prieteni şi cunoscuţi la *Trei graţii* ori la *Taurul Negru*. Plimbările prin văi şi coline dimineaţa sau după-amiaza erau obişnuite şi familiare celor patru. Şi prietena povesteşte bucuria cu care Branwell, Anne şi mai cu seamă Emily, o conduceau prin locurile lor favorite, aflate la mari distanţe de casă. Cei mai mici intrau în apele pîrîului şi puneau pietre mari, ca să poată păşi fără să-şi ude pantofii Ellen şi Charlotte. Aci Emily era în lumea ei şi, spre mirarea Ellenei, se arăta într-o cu totul altă lumină decît în cenuşiile încăperi de acasă : „era

fericită să exploreze ungherele pline de farmec şi, pentru un răstimp, rezerva ei dispărea".

Într-o oază cu iarbă verde ca smaraldul, plină de izvoare, întinsă pe o lespede de piatră, se juca, fericită, cu mormolocii, vorbea cu ei, îi îndemna să înoate, îi certa pe cei leneşi şi-i lăuda pe îndrăzneţi.

„În vîrful unei coline ori în fundul unui luminiş, Emily era ca un copil prin veselia şi încîntarea ei. Ştia să converseze cu vioiciune şi dorea să-ţi facă plăcere ; cîteodată avea momente cînd, departe, departe în lande, născocea tot felul de drăcii ; aşa, o ducea pe Charlotte în locuri unde aceasta nu s-ar fi încumetat niciodată singură şi o necăjea din pricina spaimei ei de animale necunoscute".

Altfel, printre ceilalţi oameni ieşeau destul de puţin. De cîteva ori Branwell le-a condus cu o căruţă spre alte peisaje romantice din împrejurimi, spre stîncile de la Hardcastle sau spre mănăstirea în ruine de la Bolton.

Ellen a mai fost impresionată şi de elocinţa puternică a pastorului Brontë, exercitată din modestul amvon al bisericii de piatră, şi plină de trăsăturile unei imaginaţii neobişnuite, ca şi de îndemnurile unei morale nezdruncinate, ale unei demnităţi umane neatinse.

De altfel şi în conversaţiile avute cu cei patru fraţi (se pare că, după un obicei dobîndit la Roe Head, fetele se plimbau prin cameră două cîte două în timp ce vorbeau), Ellen putuse aprecia fantezia fiecăruia, predilecţiile literare care atunci erau încă aceleaşi la toţi.

Discuţiile despre literatură fuseseră în special pasionante, Wordsworth, Southey, Scott şi Byron fiind autorii lor preferaţi. Adolescenţii se aflau acum în plină poezie romantică. Amintirea lui Byron era încă puternică, încă recentă, şi biografia lui întocmită de Moore hrănea înflăcăratele minţi tinereşti. Se pare că Charlotte avea o adevărată slăbiciune pentru această carte. Iar fibra romantică foarte autentică a Emilyei de pe acum născîndă se nutrea mai ales cu una din cărţile care fixau pe atunci tipica atitudine de tristeţe a secolului, *Anatomia melancoliei* de Robert Burton.

Văzute de ochiul neprevenit al Ellenei, personalităţile începeau să se schiţeze şi o dată cu ele şi drumurile ce se deschideau sensibilităţii şi intelectului fiecăruia. Impresionată de toţi membrii acestei neobişnuite familii, păstrînd o bună amin-

ire săptămînilor petrecute în vara lui 1833 la Haworth, Ellen Nussey se întoarce acasă.

Cu plecarea prietenei, viața familiei a reintrat în monotonul ei făgaș, fiecare și-a reluat o dată cu vechile ocupații și vechea fizionomie. Vizita Ellenei fusese o scăpărare de bucurie, de tinerețe într-o lume prea apăsată de rigori, de constrîngere atît dinafară, cît și dinăuntru. De aceea toți aveau s-o țină minte ca pe o întîmplare fericită.

Și viața merge mai departe...

Charlotte continua corespondența cu Ellen, una din marile plăceri ale vieții ei, dîndu-i sfaturi literare, morale sau casnice, după împrejurări, plină mereu de căldura convingerilor ei. Într-o scrisoare din 1834 îi recomandă, pe lîngă nelipsiții romantici, pe Milton și pe Shakespeare, pe acesta din urmă însă expurgat în parte, de comediile, în care se găsesc lucrurile mai indecente. Pe bună dreptate observă adolescenta puritană că pasagiile cele mai frumoase sînt și cele mai decente. În materie de roman Walter Scott e singurul autor menționat și consiliat. Pe lîngă aceștia, multă istorie și biografii (printre care nelipsiții pentru orice tînără englezoaică de la începutul secolului XIX, dr. Johnson și Boswell, biograful său), apoi științe naturale.

Scriind mereu, Charlotte își perfecționează treptat stilul, îl netezește, îl mlădiază, animată de setea ei niciodată stinsă de perfecțiune în toate, în viața morală și intelectuală.

Nu s-ar putea spune același lucru despre Emily, din al cărei jurnal pe anul 1834 s-a păstrat un fragment, scris cu multă exactitate a înregistrării intrărilor, ieșirilor și cuvintelor celor din jur. Dar în ceea ce privește punctuația și succesiunea frazelor ai putea crede că ai a face cu textul unui agramat sau al unui autor naturalist care a urmărit o transcriere prea fidelă a unei felii de viață. Iată pentru edificare un fragment: „Tabby spune: «Vino, Anne, să cureți un cartof». — Mătușa Branwell intră în bucătărie și spune: «Anne unde-ți sînt picioarele». — Anne a răspuns: «Pe podea mătușă». Tata a

deschis uşa salonului şi i-a dat o scrisoare lui Branwell, zicîndu-i : «Uite Branwell citeşte asta şi arată-i-o şi mătuşii şi Charlottei». Eroii din Gondal sînt pe punctul de a descoperi interiorul Gaaldinei. Sally Moseley spală chiar acum în bucătăria din dos..." etc.

Cu toate detaliile şi observaţiile care i se adaugă, ca de pildă aceea plină de drăgălăşie despre fazanul cu multe nume (Curcubeu, Diamant, Fulg de zăpadă, Jasp — şi se remarcă predilecţia pentru strălucirea şi irizaţia de piatră preţioasă), sau aceea dureroasă, prin aluzia la anul 1874 (cînd nimeni din familie nu va supravieţui) despre care spune : „Sperînd că toţi vom fi bine sănătoşi la vremea aceea, mă opresc", fragmentul este aproape sigur derivat dintr-un joc literar, dintr-o intenţie ludică menită să cuprindă lucrurile cele mai diverse într-o nudă alăturare.

Sigur că dacă Charlotte ar fi văzut această pagină s-ar fi îngrozit, ea care ţinea aşa de mult la eleganţa stilistică şi nu înţelegea mai de loc ieşirile de humor bizar, cum ar fi fost aceasta, ale surorii mijlocii. Pe de altă parte, Emily nu era fiinţa care să se apere de o acuzaţie de prostie sau de ignoranţă. Şi e semnificativ în acest sens ceea ce îi spune bătrîna slujnică într-o altă secţiune a paginii despre care am vorbit mai sus : „Bucătăria e în neorînduială Anne şi eu nu mi-am făcut lecţia de muzică în si major, Tabby a spus în vreme ce-i băgam condeiul în obraz : «Îţi place mai mult să faci pe proasta decît să cureţi un cartof»..." şi ar fi cu putinţă ca Charlotte să fi văzut fragmentul cu pricina sau altul asemănător, pentru că în curînd soarta Emilyei s-a schimbat : a trebuit să plece la şcoală. Existau bineînţeles şi alte raţiuni care au dus la această hotărîre. Fetele totuşi trebuiau să-şi cîştige în curînd existenţa. Emily trecuse de şaisprezece ani şi Charlotte de optsprezece, iar foarte săracele resurse ale pastorului se epuizau toate pe capriciile lui Branwell în al cărui geniu credeau neclintiţi şi tatăl şi surorile. Nu poemele şi nici talentul muzical le nutreau nădejdile, ci talentul în artele plastice. Toţi credeau cu îndîrjire aproape că Branwell va ajunge un mare pictor. De aceea, după lecţiile cu profesorul Robinson de la care tînărul învăţase rudimentele portretisticei, tatăl se gîndeşte să-l înscrie chiar la Royal Academy, pas pentru care trebuia să pregătească o sumă oarecare, asta însemnînd şederea la Londra cu toate cheltuielile aferente. De fapt „operele" lui

Branwell erau cîteva portrete destul de mediocre ale surorilor sale singure ori în grup, nepreţuite însă pentru istoria literară pentru care constituie, la acea epocă, unica iconografie.

Un portret de familie îl înfăţişează pe Branwell în mijlocul surorilor sale, mult mai înalt decît ele, aşa încît e gata să iasă cu capul din cadru. Una din mîinile stîngaci desenate şi inegale, ţine puşca, cealaltă stă, cam fără rost, cu degetele strînse, deasupra mesei pe care se afla trofeul, o pasăre împuşcată la vînătoare. La dreapta lui Branwell se află Emily şi Charlotte, văzute una din faţă, cealaltă de trei sferturi. Amîndouă poartă rochii cu gulere şi fruntea înaltă a Charlottei se descoperă sub părul strîns într-un coc pe vîrful capului. Annei, la stînga lui Branwell, buclele grele îi cad pe ceafă. Un aer visător e acela al Charlottei a cărei figură exprimă o delicată melancolie. În extrema stîngă, întinsă ca o coardă, stă Emily. Mai înaltă decît toate, ea arată un contur mult mai apăsat al figurii şi părului decît celelalte surori, mai cenuşii, mai şterse. Părul bogat se arată într-o neorînduială firească, mult mai plăcută decît coafurile celorlalte. Liniile feţei sînt fine şi sigure ; ca într-o imagine antică, nasul drept continuă fruntea. Îmbinarea lor e sugerată de sprîncenele frumos desenate. Gîtul ei îţi dă iluzia unui fragment de coloană. E o crispare, o tensiune în ea prea mare poate ca să n-o fi putut înţelege, s-o fi ignorat Branwell, oricît s-ar fi preocupat de puţin de fizionomiile surorilor lui.

În orice caz, mica „sălbatică" a familiei trebuia să plece şi ea la Roe Head, însoţind-o pe Charlotte. Dar aceasta nu mai era acum elevă, ci profesoară, plătită cu şaisprezece livre anual, în pensionul domnişoarei Wooler. Ea se readaptează de îndată la noile condiţii şi-şi găseşte prietene noi, e prinsă cu seriozitate de ocupaţiile vieţii de pension.

Emily se supune fără o vorbă, fără împotrivire, noului regim de disciplină în care intră pentru întîia oară la şaptesprezece ani. Dar inima ei suferea îngrozitor. Orele se scurgeau fără nici o bucurie ; recreaţiile îi dădeau un scurt răgaz de libertate pe care şi-l petrecea gîndindu-se acasă. Şi plimbările de aici o plictiseau, fiindcă peisajul de la Roe Head şi din împrejurimi avea un farmec romantic special : erau pe acolo ruine şi mărturii despre viaţa din timpul lui Richard III, care însă Emilyei nu-i spuneau nimic. Totul era prea ordonat, prea cuminte, prea blajin. Ea tînjea după sălbăticia şi pustietatea *moors*-urilor de acasă, de la Haworth. „În fiecare dimineaţă

cînd se scula, amintirea casei părinteşti şi a întinderilor pustii o copleşea şi-i întuneca, şi-i întrista ziua care o aştepta. Nimeni afară de mine nu ştia ce era cu ea, dar eu ştiam prea bine", scria Charlotte.

Acum de dorul casei şi al locurilor dragi, Emily a început să scrie versuri cu care se mîngîia probabil. Scria în clasă, în lumina amurgului, cînd recreaţia de seară, de o oră, îi aducea în avalanşă gîndurile despre cămin. Una din poezii vorbeşte de casa părintească, întrevăzută în răstimpul unei recreaţii :

Şi casa-i veche, copacii goi.
Deasupra, fără lună, catedrala apusului se pleacă,
Dar ce alt e pe lume mai dorit,
Mai scump, decît căminul casei părinteşti ?

Pasărea mută, oprită pe o piatră,
Umedul muşchi picurînd de pe zid,
Salcîmii strîmbi, cărările de buruieni năpădite,
Mult le iubesc, cît le iubesc pe toate !

Şi cum stăteam cu ochi pierduţi
În fericire scumpă cufundată,
Ceasul odihnei a trecut
Şi s-au întors sclavia, munca, grija.

„Sclavie", aşa intitula actuala ei condiţie Emily, despre care Charlotte recunoştea că trăia în libertate ca în elementul ei natural.

A doua poezie este închinată celei mai umile flori de pe landă, clopoţelului, *The Bluebell* (campanula) şi te emoţionează prin violenţa plîngerii din final :

Şi cum mai sufăr, cum mai plîng
După vremea florilor ce vine,
Şi mă-ntorc de la lucirea ce se stinge
Să jelesc după cîmpiile de-acasă !

Tot o amintire despre *moors* cuprinde şi cea de a treia poezie, în care strigătul *For the moors (Spre lande)* revine ca un leitmotiv :

Spre lande ! Spre lande unde iarba scurtă
S-ar întinde sub noi, de catifea !
Spre lande ! Spre landele unde — orice cărare
Se înalţă-nsorită spre cerul străveziu.

Aceste trei poezii scrise la şaptesprezece ani, în cele trei luni petrecute la Roe Head (din 29 iulie pînă în noiembrie) sînt mărturia cea mai dureroasă, prin pasiunea căreia îi fac loc, că sufletul fetei tînjea după casa şi libertatea ei pierdută. Nu era nici o glumă, nici un capriciu. Cum spune Charlotte, Emily slăbea pe zi ce trecea, pierea văzînd cu ochii. Şi, înspăimîntată să nu aibă şi Emily soarta Mariei şi a Elizabethei, sora cea mare trimite vorbă tatălui. Astfel Emily scapă din închisoarea în care fusese claustrată trei luni. În schimb, după Crăciun, intră acum în lanţurile ei, blajina, tăcuta Anne.

Întoarsă la Haworth, Emily îşi vine din nou în fire şi se apucă cu mai multă rîvnă de vechile ocupaţii gospodăreşti alături de Tabby, ca întreţinerea ei să nu pară totuşi o povară familiei. Ceea ce este încă de pe acum izbitor la ea este voinţa neobişnuită la această vîrstă şi mai cu seamă o clară ierarhie de valori interioare în care nu permite nici o confuzie, nici un compromis, nici o imixtiune. Arătînd o mîndră, mută umilinţă în relaţiile cu cei dinafară, Emily ştie exact unde şi cînd să se plece pentru a salva valorile închise în inima ei şi în primul rînd libertatea interioară. Ea n-are nevoie de experienţele pe care le face Charlotte în continuare la Roe Head, alimentînd substanţa epică a viitoarei sale activităţi de romancieră. Aceasta îşi lărgeşte cercul de cunoştinţe dincolo de familiile Nussey şi Taylor, trece adesea printre ruinele din regiunea în care se afla, învăţînd să reconstituie viaţa pe schelete de mult uscate, vizitează, se pare, manufacturile din apropiere şi se îngrozeşte pentru întîia oară la vederea mizeriei cumplite, la perceperea deosebirilor grave de avere şi stare socială. Sufletul ei pios se emoţionează, se răzvrăteşte şi reţine indiferenţa celor puternici şi avuţi faţă de familiile nefericiţilor lucrători pentru care fiecare zi e o nouă dramă.

Emily nu avea nevoie de toate acestea *de visu* pentru a înţelege condiţia umană. Confruntată cu propria ei fantezie şi cu întinderile sumbru pasionate, acoperite de cerul vînzolit de vînturi, ale landelor, tînăra fată trăind între preceptul biblic sever şi avîntata, libera poezie romantică, va cuprinde în

propria ei existență esența vieții care e ciocnire și luptă, dorință și renunțare. Despre nefericire știe din casa lor, pregătită numai pentru doliu, dezamăgire și renunțare. Pentru sine viitorul nu putea aduce decît o permanentă singurătate, o stare de inferioritate socială prin lipsa de avere, care o frustra chiar de tabloul imaginar al dragostei împlinite. Cît despre fratele și surorile ei, vedea cum se desfășurau lucrurile : ele se îndreptau spre modeste slujbe de guvernante ori institutoare, în ciuda inteligenței lor superioare și a forței lor morale. Iar Branwell... Dezamăgirea a venit repede în ceea ce-l privea. Toate sacrificiile băneşti fuseseră inutile. Mediocritatea talentului sau lipsa de relații au împiedicat intrarea lui mult așteptată la Royal Academy din Londra. Tînărul s-a întors, ca fiul risipitor din parabolă, la casa tatălui său, cu banii cheltuiți și cu un simțămînt nu de umilință, ci de nedreptățire, la care Emily participă din tot sufletul. Pastorul se supără, dar se îmblînzește repede și dă curs unei alte idei, venite probabil tot de la Branwell, aceea de a-i deschide tînărului, cu ce sacrificii iarăși, un atelier la Bradford. Charlotte e puțin intrigată de cursul vieții lui Branwell și, în ciuda admirației în care fusese crescută față de unicul transmițător posibil al numelui familiei, dă glas în scrisori unor temeri și griji, dovedind nu numai înclinația firească a unui spirit anxios și chinuit cum era tot mai mult al ei, ci și un simț al realităților mai ascuțit decît la orice alt membru al micului clan Brontë. Emily rămîne neclintită de partea fratelui și chiar cînd acesta se întorcea seara tîrziu, prea volubil ori nesigur pe picioare, ea îl ajuta să se suie în camera lui fără să fie auzit de pastor ori de mătușă. Cu un devotament fără margini și printr-o ciudățenie caracteristică a spiritului, Emily crede mereu mai adînc în fratele ei pe măsură ce ceilalți se îngrijorează, se mînie sau se depărtează de el.

Cu puterea ei de a vedea, cu închipuirea oamenilor pasionați ori de geniu, înconjurați de ființe nefaste, de bariere obscure care-i împiedică să se desfășoare, Emily nu-și pune, poate, niciodată problema mediului frecventat de Branwell, nu numai inferior din punct de vedere intelectual și moral, dar și dăunător. Pe ea o interesează, ea prețuiește numai scînteia geniului pe care i-o presupune și pe care nici o intervenție dinafară n-o poate altera, n-o poate stinge. Pe de altă parte, geniului, după concepția romantică ilustrată de Byron, mult

BRONTE GROUP

Anne-Charlotte-Branwell – Emily

Portret de familie, pictat de Patrick Branwell Brontë.

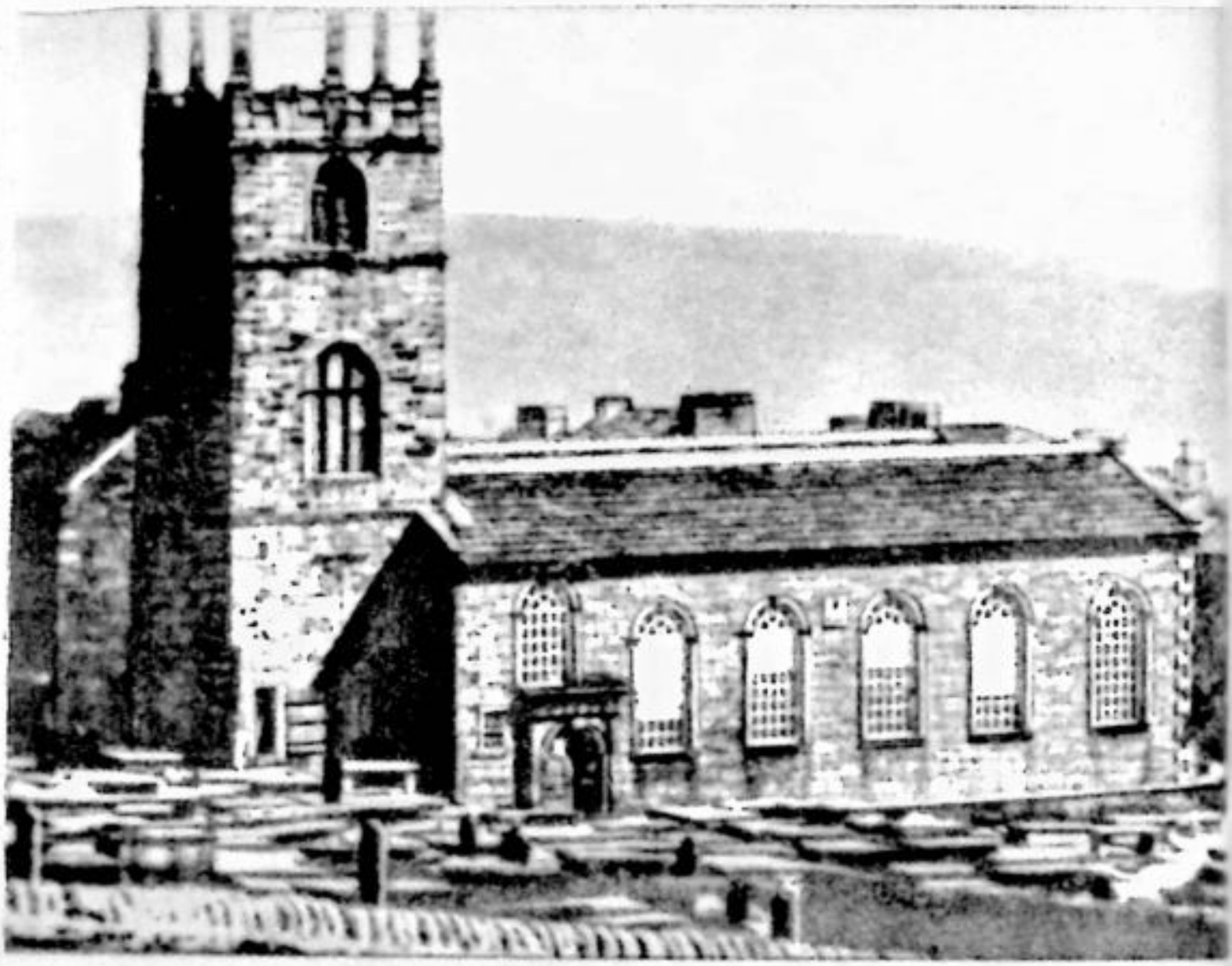

Biserica din Haworth

iubit de fetele Brontë, îi stă bine înconjurat de o aureolă neagră, şi chiar de oprobiul filistin al mediocrităţii. În luptă şi în neînţelegere cu cei din jur, cu mărginirea şi ignoranţa lor, deci în condiţii potrivnice de existenţă, prosperă el. Şi condiţiile erau cu adevărat potrivnice, împlinind premisa necesară a conflictului dintre geniu şi lume, după concepţia Emilyei. De aceea ea s-a ataşat tot mai mult de nefericitul frate şi afecţiunea era reciprocă. De altfel chiar în tablourile numeroase făcute surorilor, Emily este întotdeauna nu mai avantajată, dar mai interesantă, mai originală şi e probabil că aşa o vedea Branwell pe aceea dintre surori cu care se înrudea mai de aproape în spirit.

Şi fără să vrea poate, într-unul din aceste tablouri care n-a rămas, dar din fericire a fost văzut de cineva care l-a descris, Branwell a intuit soarta surorilor sale. El a împărţit pînza în două printr-un stîlp destul de gros. O parte, cea în care era înfăţişată Charlotte, se arăta luminată de soare, cealaltă unde Emily sprijinea pe umărul ei capul, adolescentin încă, al Annei, era cufundată în umbră. Ca întotdeauna, Emily a izbit mai mult pe mrs. Gaskell care îi atribuie ei forţă, Charlottei solicitudine, iar Annei blîndeţe *(tenderness)*. Sigur că înţelegerea reciprocă dintre ei făcea posibilă şi chiar plăcută, nestingheritoare, convieţuirea în lipsa Charlottei. Emily făcea multă treabă în casă, dar avea ceasurile ei de libertate deplină, cînd rătăcea prin lande ori stătea întinsă undeva, la mari depărtări, în colţurile preferate, însoţită numai de cîinele credincios, nelipsit de lîngă ea. Scrisul o ocupa în continuare şi nu numai prin corespondenţa cu surorile care, oricît de săracă, se pare că a existat. Ea continua să scrie versuri, să se exprime în limba de curînd învăţată a pasiunii ritmate. De cele mai multe ori era vorba de tablouri din natură, unele reci ca zorile, altele pline de tumult, învolburînd în furtuni cerul şi pămîntul, făcîndu-le să se confunde :

> Ferigi înalte unduiesc, plecîndu-se sub pale de furtună,
> Miez de noapte, lumină de lună şi stele lucind ;
> Strălucire şi beznă radios se-mpreună,
> Pămîntul se-nalţă, cerul coborînd...

Adesea era nemulţumită de modul insuficient de expresie, i se părea că nu reuşeşte. Dar morbul intrase în ea şi poezia

îi ţine de acum încolo veşnic tovărăşie. Şi Branwell scria, dar tot ce ieşea de sub mîna lui era mai puţin autentic, mai afectat de poză romantică. Tema morţii, de pildă, îi era familiară şi lucrul nu e de mirare la copiii de pastor crescuţi lîngă cimitir şi biserică, loviţi de doliuri timpurii şi hrăniţi şi cu literatură romantică din belşug, saturată de tema ruinelor şi a mormintelor (să nu uităm că primii preromantici englezi au fost recrutaţi în special dintre clerici sau fiii lor, ca Young ori Thomson).

Dar oricît ar fi fost de slabe versurile lui Branwell, Emily le considera superioare acelora pe care ea le scria. Şi tăcerea prin care răspundea redactorul şef al revistei *Blackwood's Magazine* la scrisorile prea insistente ale tînărului Brontë care-şi oferea, plin de laude la propria sa adresă, serviciile poetice, probabil au indignat-o.

În răstimpul în care Charlotte şi Anne se aflau la Roe Head, Emily a mai făcut o încercare de adaptare la realele condiţii financiare ale familiei şi s-a hotărît să intre iar, de data aceasta şi ea ca institutoare, într-o şcoală. Lîngă Halifax, orăşel din preajma satului Haworth, Emily a lucrat, ca de obicei, peste puteri. Şcoala avea patruzeci de eleve şi tînăra fată muncea, aşa cum o informase pe Charlotte în singura scrisoare pe care i-o trimisese, de dimineaţă de la şase, pînă la unsprezece noaptea, cu o singură jumătate de oră de destindere. Într-o scrisoare din 2 octombrie 1836, sora mai mare îşi exprima teama că Emily nu va rezista la acest ritm nefiresc.

Într-adevăr, în vacanţa de Crăciun, cînd toţi fraţii sînt laolaltă, Emily se întoarce pentru a nu mai pleca din nou la Halifax. Iar aducea fiecare în vechiul cămin fragmentul său de experienţă tînără, elanul său şi puţinele nădejdi care-i erau îngăduite. Una din bucuriile şi libertăţile necostisitoare cu care se desfătau toţi era aceea a literaturii, a încercării scriitoriceşti care acum începea să ia locul lecturilor făcute în comun din diverşi scriitori. Printre grijile şi răspunderile timpurii ale unei vieţi grele, mijeşte însă perspectiva creaţiei literare pentru cei patru tineri.

Era atunci moda scrisorilor trimise unor poeţi care cunoscuseră notorietatea, sau fraţii Brontë doreau în mod special, neobişnuit, confirmarea valorii pe care o simţeau în ei? Poate o intuiţie obscură, făcîndu-i să se simtă egali cu cei

mai mari dintre scriitorii englezi ai timpului, i-a împins la o corespondenţă care azi nu mai miră. Dar atunci a te adresa unor poeţi laureaţi, unor somităţi ale vieţii literare ca Wordsworth ori Southey, însemna o îndrăzneală interesantă. Gestul a fost comis de Branwell şi de Charlotte, cei mai mari, cei mai încrezători în forţele lor. Poate că ceilalţi nici nu ştiau despre încercările poetice ale Emilyei care n-ar fi cerut în nici un caz sfat şi încurajare de la altcineva.

Branwell îşi alege pe Wordsworth şi Charlotte pe Southey, adică pe supravieţuitorii celor două generaţii romantice (Keats murise în 1821, Shelley în 1822, Byron în 1824, Scott în 1832, iar Coleridge în 1834), la şcoala cărora familia Brontë îşi modelase gustul şi sensibilitatea.

La 29 decembrie, Charlotte scria lui Southey o scrisoare, citită mai întîi întregii familii, după obicei, şi însoţită de un poem, pentru ca bătrînul poet să-şi spună cuvîntul aşteptat cu atîta fervoare. Răspunsul a întîrziat foarte mult, dar în cele din urmă a venit, cu politicoase scuze. Zăbava se produsese din pricina lipsei de acasă a respectabilului gentleman care fusese în Cornwall şi în Hampshire, apoi trei săptămîni la Londra. Dar, spunea el, îl mai întîrziase un motiv, acela al regretului de a arunca o umbră de tristeţe asupra entuziasmului şi dorinţelor generoase ale tinereţii. Fiindcă sfatul experimentatului poet e unul negativ, plin de înţelepciune şi de pondere. Sigur că azi o scrisoare, care sugerează uneia dintre surorile Brontë să se mulţumească, să se limiteze la măruntele îndeletniciri şi răspunderi ale femeii, pare ridicolă. Dar ce putea spune un poet cu faima lui Southey unei începătoare în poezie la 1836 decît ceea ce spusese ? Cu atît mai mult cu cît totul e debitat cu cea mai mare urbanitate şi are aerul a ieşi din experienţa cuiva care n-a cunoscut de loc numai laurii carierei poetice, ci şi o profundă dezabuzare. E în sfatul lui Southey un scut oferit femeii pentru a o feri de bovarism şi de orice periculoasă închipuire.

Copleşită de emoţia răspunsului pe care nu mai nădăjduia să-l primească, Charlotte s-a grăbit să mulţumească în scris, făgăduind cu ardoare juvenilă abstenţiunea viitoare de la orice tentativă reînnoită de ambiţii scriitoriceşti. „Sînt convinsă că nu voi mai avea niciodată ambiţia de a-mi vedea numele tipărit ; dacă dorinţa se va ivi, mă voi uita la scri-

soarea lui Southey şi o voi înăbuşi." Şi mai adaugă, cu vorbe de fetiţă sfioasă : „E destulă cinste pentru mine de a-i fi scris şi a fi primit un răspuns. Scrisoarea e sacro-sanctă ; nimeni n-o va vedea afară de tata, fratele şi surorile mele..."

Mişcat probabil de tonul sincer şi de recunoştinţa vie a tinerei, poetul îi scrie a doua oară, tot de la Keswick, în 22 martie, invitînd-o să treacă să-l vadă dacă vreodată va ajunge acolo unde era stabilit, în faimoasa regiune a lacurilor, devenită celebră prin aşezarea în ea a celor trei poeţi, Southey şi prietenii săi, Wordsworth şi Coleridge, supranumiţi şi poeţii lacurilor sau lachiştii.

Vorbind mai tîrziu despre scrisoarea poetului laureat, Charlotte mărturisea că i-a făcut foarte bine cu „uşoara ei asprime". De altfel Southey era cu totul în asentimentul bătrînului pastor Brontë căruia, nedisplăcîndu-i probabil să-şi vadă fetele mînuind condeiul, nu i-ar fi surîs perspectiva unei vieţi nesigure, de boemă scriitoricească pentru ele. Pentru Branwell, desigur, lucrurile stăteau altfel : presupusul lui geniu n-avea decît să-şi ia zborul. Şi Branwell, încă din timpul cînd Charlotte aştepta răspunsul lui Southey, îi scria lui Wordsworth o lungă misivă însoţită de un poem, pe care-l şi explica maestrului. Şi conchidea astfel :

„Vă rog să citiţi acest fragment, domnule, şi aşa cum aţi lumina pe cineva aflat în întuneric, să-mi daţi sfatul dumneavoastră, măcar un cuvînt, pentru a-mi spune dacă, da sau nu, e cazul să continui să scriu". Scrisoarea poartă data de 19 ianuarie 1837. Wordsworth n-a răspuns, iar Southey a declarat că bătrînul său prieten fusese scîrbit de amestecul de grosolană măgulire şi de invective la adresa celorlalţi poeţi, pe care-l conţinea scrisoarea tînărului din Haworth.

După aceste adevărate evenimente în viaţa lipsită de culoare a unor tineri plini de talente, închişi într-un sat neînsemnat, lucrurile reintră pe făgaşul zilnic. Charlotte e din nou la Roe Head, în cercul datoriilor ei de colaboratoare a Margaretei Wooler şi în cercul aceloraşi prieteni cu Ellen Nussey şi Mary Taylor care locuiau în apropiere şi o doreau mereu lîngă ele. Dar viaţa Charlottei avea o reglementare severă pe care şi-o impunea dinăuntru. Nici cea mai mică abatere de la norma excesivă a datoriei, căreia i se supunea dintr-un superior exerciţiu moral, nu îi era îngăduită. Ce plăcere mai nevinovată ar fi fost decît aceea de a petrece o sîm-

bătă seară şi o zi de duminică la una din cele două prietene, atît de insistente în invitaţiile lor, atît de grijulii pentru buna stare materială şi mai ales psihologică şi morală a Charlottei. E impresionantă solicitudinea aproape maternă a celor două fete faţă de amica lor aflată într-o stare de oarecare inferioritate socială faţă de a lor şi dorinţa de a o scoate din singurătate şi nelinişte.

Neliniştea Charlottei este o stare care se accentuează pe zi ce trece şi izvorăşte dintr-o privire prea adîncă aruncată în sine. Înclinaţia spre analiză, care va căpăta mai tîrziu predominanţă în opera ei epică, începe pentru Charlotte Brontë dintr-un gest de introspecţie, lucid şi sever. Fata aceasta se observă ca un filozof grec sau cu sinceritatea unui romancier din secolul XX. Desigur meditaţia şi exigenţele ei au un alt model decît al acelora, modelul prin excelenţă al romanticilor şi al puritanilor englezi : Biblia. Patosul susţinut al unora dintre scrisorile mai cu seamă din această perioadă aminteşte vizionarismul fierbinte al cărţilor profetice, şi cu deosebire tonul elevat şi dramatic al lui Isaia, lectură favorită, printre altele, a fetelor pastorului din Haworth. Şi din cînd în cînd, în cercetarea înfrigurată a propriei fiinţe morale, străbate o luminoasă imagine de psalm. Obsedată de imperfecţiunile ei în viaţa exterioară şi interioară, Charlotte aspiră spre desăvîrşire cu puterea care o caracterizează şi scrisorile ei îndreptate mai ales spre o discuţie morală sînt de o seriozitate şi o gravitate rar întîlnită la douăzeci de ani. Fata aceasta închisă într-un pensionat din care nu puteai vedea decît o fluturare de mînă peste un zid, sau din umbra severă a bisericii, o figură cunoscută ce dispărea repede, trasa tablouri complicate ale vastelor ei peisaje sufleteşti, spirituale. Ea îi spunea odată Ellenei Nussey, cu o umilinţă şi sinceritate dramatică, despre prăpastia tantalică dintre năzuinţele ei şi starea ei reală : „Pot vedea Fîntîna Vieţii în toată limpezimea şi strălucirea ei ; dar cînd mă aplec să beau din apele pure, ele se depărtează de buzele mele de parcă aş fi Tantalus..."

Dar ochiul atent nu surprindea numai stări proprii, numai întîmplări personale, ci înregistra, cu pecete subiectivă, cu deformări normale de viziune, numeroase date din lumea exterioară, înglobate şi traduse, îndată sau mai tîrziu, în limbajul pasiunii şi trăirii proprii. În vreme ce Charlotte se afla la Roe Head, s-au întîmplat în preajma marelui oraş indus-

trial Leeds cîteva fapte diverse care au suscitat îndelungi comentarii în regiunile învecinate. Printre altele, drama unei tinere guvernante care a fost cerută în căsătorie de un gentleman cu o bună situaţie, prieten al familiei unde ea era angajată. Căsătoria a avut loc, ca după cîtăva vreme, aproximativ un an, să se descopere că trebuie anulată, deoarece exista o altă soţie anterioară, lovită însă de insanitate. Cum se vede, intriga din *Jane Eyre* s-a născut la Roe Head.

Pensionatul Margaretei Wooler se mută însă, din raţiuni financiare, de la Roe Head la Dewsbury Moor, la începutul anului 1837. Ultima scrisoare a Charlottei de la Roe Head e datată 20 februarie 1837, prima de la Dewsbury Moor 2 aprilie 1837. Localitatea nu era de loc departe de cea părăsită, iar prietenele Ellen şi Mary se aflau aproximativ la aceeaşi distanţă de Roe Head ca şi de Dewsbury Moor. Peisajul se schimbase cu desăvîrşire. Rîzătorul, însoritul Roe Head plin de verdeaţă fusese înlocuit de un spaţiu mai restrîns, umbros, păduros, umed, în care şi Anne şi Charlotte suferă fiziceşte. Fragilele lor sănătăţi sînt imediat sensibile la umezeală şi Anne începe să tuşească, să se plîngă de junghiuri insuportabile, să facă temperatură. Speriată, Charlotte vrea să plece acasă cu ea, are un schimb de cuvinte cu domnişoara Wooler şi în cele din urmă o trimite numai pe Anne, iar ea se hotărăşte să rămînă. De altfel şi mai tîrziu avea să spună cît de nefast fusese Dewsbury Moor chiar pentru sănătatea ei: „Dewsbury e un loc otrăvitor pentru mine". Dar şi la Dewsbury Charlotte a acumulat material pentru mai tîrziu şi chiar în legătură cu clădirea în care se afla şcoala Margaretei Wooler. Se spune că reverendul Cyril Hall din romanul *Shirley* ar fi împrumutat mult, prin intermediul autoarei sale, dintr-un personaj real care s-a născut în casa din Dewsbury, şi anume reverendul W. M. Heald.

Emily, întoarsă totuşi la Low Hill lîngă Halifar după vacanţa de Crăciun, a mai trăit cîteva luni acolo într-o curioasă stare de spirit. Vîna poetică creşte cu putere în ea, parcă în raport direct proporţional cu reprimările şi renunţările exterioare. Anul 1837 e bogat în versuri vorbind despre trăirile ei, despre nădejdi, puţine bucurii, legături afective cu sora mai mică ori locurile natale. Poeziile sînt pline de putere, de o asprime genuină care trădează forţa creatoare a tinerei fete. Dar în ea nu e lumină; Emily luptă cu tenebrele pro-

priei sale fiinţe, cu luminile crepusculare care o caracterizează. Rece cu cei din jur, cu colegele şi elevele, ea dă frîu liber inspiraţiei pasionate, furtunilor încremenite, regretelor spuse numai pe jumătate. Poemele gondaliene în care continua acum să uşureze povara unei personalităţi prea pline, aşa cum în prima adolescenţă dăduse drum unei fantezii pline de eroi fabuloşi, sînt expresia actualei necesităţi a fiinţei ei. Gloria, însingurarea, exilul, moartea revin mereu sub pana ei, atribuite aceloraşi personaje eroice din Gondal, în care, probabil, aripile elanului o întrupau. Printre numeroase imagini şi sentimente uneori adînci, uneori învecinîndu-se cu convenţiile romantice ale timpului, străbat motivele sensibilităţii romantice. Luna, parcă simbol al meditaţiilor şi solitudinilor nocturne, e prezentă peste tot :

Străluce luna, la amiaza nopţii,
Viziune de glorie, vis de lumină !...

sau :

O, lună luminoasă, scumpă lună, — cînd anii au trecut
Se-ntorc la urmă ostenitele-mi picioare...

Landele capătă o stranie adîncime sub razele reci ale lunii :

... Mai singuratice sub raza ei
Se desfăşoară groaznicele-ntinderi
Pînă ce-ar părea ciudat că se mai vede
Ceva sub zona cerului de-argint.

Şi iadul lăuntric, predestinat eroului romantic, apare în poezia Emilyei, într-o ipostază a eroinei proiectată în băiat. Mignon a lui Goethe făcuse începutul unei aspiraţii pe care scriitoarele romantice o urmaseră cu pasiune. Şi Emily se vede şi ea cu trăsături masculine, pure :

Copile, te iubesc, fiindcă divină
Îţi e făptura, de har plină...
...Ceresc acum, dar condamnat
Să porţi în inimă un iad.

Sau poate romanticul contrast între chipul angelic şi suferinţa infernală a inimii privea pe Branwell de care Emily era

atît de legată şi în care începuse poate să priceapă pornirile telurice ?

Lărgindu-şi experienţele sociale şi curiozitatea romantică, Branwell frecventa din 1836 un cerc de prieteni dubioşi : strînşi în aşa-zisa lojă a celor Trei Graţii, pe lîngă care funcţiona ca secretar. Loja avea şi o orgă, la care tînărul improviza cu multă fugă tot felul de coraluri, ascultate admirativ de consăteni. Era un prilej în plus pentru Branwell de a se lăuda cu talentele lui exercitate într-un cerc atît de restrîns, încît doar foarte puţine din ambiţiile nutrite cu aşteptări erau satisfăcute. Anne, întoarsă acasă de la şcoala din Dewsbury, se întremase, dar profilul ei, mai şters, rămîne încă, la această epocă, pierdut între personalităţile surorilor mai mari care încep să se contureze cu o tot mai interesantă insistenţă. Depărtarea în spaţiu nu afectează legăturile lor cu viaţa de familie şi nici viziunea unitară, deosebit de nobilă, dar şi foarte exigentă, asupra oamenilor şi întîmplărilor. Un fapt petrecut în preajma Crăciunului în 1837, cînd toţi se găseau acasă, vorbeşte cu suficientă tărie despre acest lucru. Charlotte aştepta din nou o vizită a vechii ei prietene, Ellen, de sărbători, şi trebuia să-i indice acesteia ziua cea mai potrivită pentru sosire. Şi scrisoarea Charlottei tot întîrzia, pînă cînd, la 29 decembrie 1837, în sfîrşit porneşte. Dar nu pentru a face în chip hotărît invitaţie, ci pentru a exprima scuzele întregii familii. Ce se întîmplase ? Bătrîna Tabby, trimisă în sat pentru cumpărături, căzuse pe drumul abrupt şi rămăsese acolo pînă noaptea tîrziu, pînă cînd fetele, îngrijorate, porniseră s-o caute. Credincioasa slujnică îşi rupsese un picior, căpătînd o infirmitate care o împiedica de la orice muncă. Vreme de cîteva zile ea a fost între viaţă şi moarte şi familia toată căzuse de acord ca invitaţia Ellenei să fie amînată. N-ar fi fost un nimerit spectacol pentru ochii tinerei musafire moartea Tabbyei.

Scrisoarea Charlottei explică toate acestea şi exprimă o afecţiune adîncă pentru bătrîna care le crescuse. După cîteva săptămîni, Tabby era în afară de pericol, dar definitiv inaptă de a presta vreun serviciu. Atunci pastorul şi mătuşa Branwell s-au gîndit s-o concedieze, pentru a angaja o nouă slujnică. Altă ieşire redusele lor venituri nu păreau să le îngăduie. Cei doi au adus la cunoştinţa copiilor decizia lor. Aceştia s-au

împotrivit, dar zadarnic. Şi o grevă a foamei concertată, susţinută o zi, două, de cele trei fete, a reuşit ceea ce nu reuşiseră protestele verbale. Tabby a rămas pe locul unde slujise ani şi ani, lîngă copiii cărora le fusese aproape o mamă. Emily a luat acum asupra ei toate treburile grele ale unei case cu puţin confort. Dar sănătatea şubredă, ca şi a celorlalţi, e dublată de o voinţă enormă şi de obişnuinţa supunerii de bună voie la constrîngerile cele mai grele. La curăţenie, gătit, spălat, călcat, se adaugă şi frămîntatul pîinii, pe care Emily se pare că o făcea deosebit de gustoasă. Mrs. Gaskell, prietena viitoare a Charlottei şi clasica ei biografă, a schiţat un mic tablou de „genre" înfăţişînd-o pe Emily frămîntînd pîinea : „...and anyone passing by the kitchen door night have seen her studying German aut of an open book, propped up before her, as she kneaded the dough..." şi oricine, trecînd pe lîngă uşa bucătăriei, o putea vedea cum învăţa nemţeşte dintr-o carte deschisă, proptită în faţa ei în vreme ce frămînta aluatul [1].

De fapt se pare că ceea ce învăţa Emily nu erau insipide reguli gramaticale, ci versuri germane. Influenţa romantismului german, tenebros, lunar, se adăoga la profilul formaţiei sale, însoţindu-se foarte bine cu înrîuririle literaturii naţionale, şi mai cu seamă cu acelea ale lui Walter Scott, ale presupusului Ossian, bardul celtic sub al cărui nume de împrumut se ascundea preromanticul Macpherson, şi ale baladelor romantice engleze, popularizate de la culegerea episcopului Percy pînă la creaţiile originale născute pe temeiul inspiraţiei populare de Wordsworth şi de Coleridge.

Pentru diferenţierea temperamentelor lor artistice, romantismul german e la fel de important şi de potrivit pentru Emily, cum a fost contactul cu romanul francez pentru Charlotte. Latura lor de originalitate e întărită de experienţa literară făcută cu speciile àfine din marile literaturi străine. E, ca de obicei, o sinteză din care geniul englez iese întărit şi mai puternic.

În această singurătate activă, vîna lirică a Emilyei continuă să se manifeste, mai condensată, în mai dureroase stri-

[1] Cf. Mrs. Gaskell.

găte înăbuşite. Produsele poetice ale anului 1838, numeroase, vorbind despre dezamăgiri, părăsire, jigniri amare sau iertări au dus pe unii biografi la concluzia unei experienţe sentimentale, nefericit sfîrşite, a Emilyei. În acest scop se prelungeşte de la şase luni, la un an şi şase luni şederea Emilyei în şcoala de la Low Hill, după spusele îndoielnice ale unei foste eleve, viitoarea mrs. Wetkinson. Ori mrs. Gaskell, prietenă intimă a familiei, putea şti totuşi mult mai exact de la Charlotte durata şederii Emilyei în localitatea de lîngă Halifax. De altfel şi concluzia despre înclinaţiile Emilyei, oarecum împotriva naturii, pe care o trage autoarea în discuţie, ni se pare falsă şi excesivă. Cine ştie ce experienţă imaginară fragmentată în tot atîtea poezii cîte stări vorbise din viitoarea romancieră ! Cine ştie ce erou urmărise, pe neştiute cărări lăuntrice, singura şi pura Emily ! Şi aşa cum e adevărat că mai tîrziu are să proiecteze în toţi eroii pe care-i va crea frînturi de viaţă proprie, de ce n-am presupune (din moment ce toate ipotezele sînt doar supoziţii) că a făcut mai întîi un exerciţiu invers, lăsîndu-i pe ei să vorbească prin ea ? O viaţă lăuntrică bogată în resurse ca a ei se poate ipostazia la infinit, poate îmbrăca haine străine ca pe ale ei, într-un fel de antrenament actoricesc. Dacă ea spune :

Acuma s-a sfîrşit ; ştiu totul ;
În inimă nimic n-oi mai ascunde,
Ci noaptea aceea o voi rechema,
Ca să revăd privelişte a de spaimă...

asta nu înseamnă că se referă neapărat la o poveste de dragoste. Cum e vorba despre o *viziune de spaimă, despre solemnitatea şi tristeţea momentului* am putea presupune că la mijloc a fost una din acele viziuni care se înmulţesc pe măsură ce trece vremea în viaţa interioară a Emilyei. Tot aşa, într-un alt poem, amplu, de lumini crepusculare şi ameninţări de furtună, singurătatea totală a eroului romantic e tulburată de aduceri aminte, de un amestec pătimaş de ură şi dragoste care împinge spre moarte. E un poem de o rară putere de sugestie a unei pasiuni mortale, cu o mişcare interioară nesi-

mulată. Evocarea chipului iubit și detestat care se încheagă din tenebrele ce treptat coboară, umple oglinda amintirii :

...Pustia landă e în beznă ; în aer e furtună
Mi-am șoptit ultima dorință cu o rugă caldă, cea din urmă ;
O rugă ce s-a înălțat deși-ndelung a șovăit,
Ce inima mi-a pus pe foc, dar mi-a înghețat pe buze.

Se va-ntîmpla-naintea dimineții-acum :
N-oi mai privi un răsărit pe cer.
Nu mi-a rămas decît doritul chip -să-ți văd ;
Apoi mă duc să văd de Dumnezeu măcar e bun !

Nu te văd oare acum ? Păru-ți lucios și negru ;
Radioasa-ți frunte ; și surîsul...

Apoi e alungată imaginea mult dorită, cadrul se întunecă :

Ce-ntunecată-i noaptea ! Și bate-un vînt din Gondal...

Spre sfîrșit apare un indubitabil personaj feminin, desemnat cu *she*, spre care eroul trimite vîntul cu un mesaj. Un erou în preajma morții, neîncredere în Dumnezeu, blesteme și reproșuri către cea neîndurătoare și plină de dispreț, afirmarea în final a iubirii mai puternice decît viața și pe deasupra intervenția vîntului din Gondal, toate ne par a vorbi despre un fragment liric în legătură cu personajele ciclului gondalian. Esențială e creșterea capacității de sugestie lirică și de gradație a poetei care construiește planuri de perspectivă, cu intensificări treptate ale stărilor și cu scăderi tot atît de bine dozate.

Emily continuă tot acest an exercițiul pasiunii explorate cu intuiția scriitorului în care geniul se va trezi în curînd. Potențialul ei sensibil și pasional e folosit pentru personaje și stări variate, dominate toate de coloritul tipic al modului de sensibilitate romantică. În acest răstimp, Charlotte făcea, printre străini, mai departe ucenicia ei omenească și scriitoricească. Învăța, după spusele ei, pe copiii pe care-i avea în grijă „deosebirea dintre un articol și un substantiv", pînă la iritație și oboseală extremă. Trecea prin momente de exasperare cînd se întreba dacă toată viața avea să fie condamnată

la această sclavie blestemată *(wretched bondage)* pentru a învinge „lenea, apatia şi hiperbolica prostie de catîri a acestor capete groase". O senzaţie amară a trecerii fără întoarcere a timpului peste tinereţea ei lipsită de bucurie se desprinde dintr-o întrebare din jurnalul Charlottei : „Trebuie oare zi de zi să stau ţintuită în scaunul acesta, închisă între cei patru pereţi goi, în vreme ce sorii strălucitori ai verii ard pe cer şi anul se învîrteşte în cea mai bogată văpaie a sa şi să spun, la sfîrşitul fiecărei zi de vară, că timpul pe care-l pierd nu se va mai întoarce niciodată ?"

Revoltele dureroase şi fără ieşire arată o aspiraţie spre o viaţă de libertate, de plenitudine pe care Charlotte nu şi-o putea îngădui. Această pendulare între încruntata conştiinţă a datoriei şi dorinţa de altceva, de trăire într-un plan al afectivităţii şi intelectualităţii superioare, dă existenţei ei un zbucium adevărat, interesant, care-i sporeşte angoasa obişnuită.

Obosită de activitatea chinuitoare din pensionul Wooler şi dorind să ajute cîtăva vreme Emilyei, copleşită de treburile domestice, Charlotte părăseşte Dewsbury Moor şi se întoarce acasă în luna mai a anului 1838. O vizită a surorilor Taylor, Mary şi Martha, luminează cîteva clipe casa parohială în cursul verii. Cei doi-trei ani de vecinătate între Charlotte şi familiile Nussey şi Taylor, despărţite prin puţine mile de Roe Head, întăriseră vechile legături de prietenie în aşa măsură, încît la începutul lunei martie a anului 1839, Charlotte primeşte o cerere în căsătorie din partea lui Henry Nussey. Frumosul, recele frate al Ellenei, care va îmbrăca trăsăturile personajului St. John în *Jane Eyre,* dorea să se însoare cu o persoană de cea mai mare seriozitate, capabilă să-l secondeze în funcţiunea lui clericală, trecînd peste orice chestiune de înclinaţie veritabilă, de afecţiune adîncă. Dar Charlotte nu doreşte în nici un fel o căsătorie fără dragoste şi dacă n-o poate avea astfel preferă să renunţe pentru totdeauna. De aceea preotul din Downington, în Sussex, va primi refuzul ei. După cîteva zile, Charlotte îi explica Ellenei, de teamă ca aceasta să nu se fi supărat, raţiunile refuzului. Ea îi spunea într-o scrisoare din 12 martie că recunoaşte toate meritele lui Henry, dar că nu avea şi nu putea să aibă acel ataşament puternic care s-o facă să moară pentru el. „Şi dacă vreodată mă mărit, o s-o fac privindu-mi bărbatul în lumina acestei adoraţii. Zece la unu că n-o să am niciodată ocazia ; dar

n-are nici o importanţă. Mai mult, mi-am dat seama că ştia atît de puţin despre mine, încît abia de ştia cui îi scria. Cred că s-ar speria dacă m-ar vedea în adevărata mea fire ; ar crede că sînt într-adevăr o entuziastă romantică, fără frîu. N-aş putea să stau o zi întreagă în faţa soţului meu cu o faţă gravă. Aş rîde, aş face haz de toate şi aş spune ce mi-ar trece prin minte. Şi dacă el ar fi un om deştept şi m-ar iubi, lumea întreagă cîntărită în balanţă faţă de cea mai mică dorinţă a lui, ar fi uşoară ca aerul". Ce sete de dragoste absolută şi ce refuz de compromis se ascundea în mărunţica institutoare mioapă şi prost îmbrăcată ! De altfel, din aceleaşi motive, va înlătura în acelaşi an pe un alt pretendent la mîna ei, candidat la postul de vicar pe lîngă pastorul Brontë şi anume Bryce, irlandez roşcovan, deştept şi spiritual. Se pare că Charlotte căpătase un fel de aversiune faţă de preoţi, fiindcă vedea prea mulţi în jurul ei.

Dar tinerele fete nu puteau zăbovi prea mult în lumea visurilor. Le presau imperioase necesităţi materiale. Anne intră pentru întîia oară guvernantă în familia Ingha, din Mirfield, în aprilie 1839. Singurul membru mai puţin personal şi mai suspus al familiei Brontë îşi asigură surorile că toate merg foarte bine acolo unde se află, deşi după spusele Charlottei, cei doi copii mai mari pe care-i tutela Anne erau nesuferiţi.

În mai, pe la sfîrşitul lunii, Charlotte pleacă şi ea într-o familie, Sidgwick, foarte avută, care locuia la Stone Gappe Hal, în Lothersdale. Aci tînăra intelectuală se întîlneşte pentru întîia oară, la stăpînii ei bogaţi şi mărginiţi, cu barierele sociale de netrecut între avere şi paupertate. Şocul Charlottei e foarte greu, cu atît mai mult cu cît copiii daţi în grija ei sînt îngrozitori. Unul îi aruncă în cap o Biblie, altul o izbeşte cu o piatră în frunte, în văzul părinţilor care nu fac nici o observaţie copiilor şi nu îngăduie nimănui să le facă. Iar mama, înaltă doamnă, în clipa în care un băieţel mai tandru îi spune Charlottei „I love you, Miss Brontë", intervine cu o rară grosolănie, certîndu-l pe copil de a fi îndrăznit să-i spună *te iubesc* guvernantei.

De aci Charlotte trage nişte concluzii sumbre cu privire nu numai la demnitatea călcată în picioare, a „guvernantei", dar şi pentru viitorul ei mai depărtat. Şi ca de obicei pune în scrisori dezamăgirile, indignările, mişcările de revoltă. Ea descrie mai întîi modul în care mrs. Sidgwick o tratează : „...nu se

sinchiseşte de mine decît în măsura în care îmi poate stoarce cea mai mare cantitate posibilă de muncă ; şi în acest scop mă copleşeşte cu oceane de lucru de mînă : metri de chembrică de tivit, scufii de noapte din muslină de confecţionat şi mai presus de orice, păpuşi de îmbrăcat". Păpuşile de îmbrăcat sînt o corvoadă nedemnă pentru cineva care crescuse într-o casă şi atmosferă intelectuală extinsă de foarte timpuriu şi asupra copiilor. Charlotte, sensibilă şi intelectualizată, privea cu oroare şi aceste îndeletniciri, precum şi modul general de petrecere a timpului în frumoasa reşedinţă înconjurată de un parc nu mai puţin frumos. În foarte scurtă vreme, ea înţelege divorţul definitiv dintre starea ei umilă şi starea superioară, dispreţuitoare faţă de orice omenie, a stăpînilor ei. „Mă gîndeam, spune ea, că mi-ar place să mă aflu în tumultul lumii bune ; dar m-am săturat de ea — e neplăcută la privit şi ascultat. Văd mai clar decît înainte că guvernanta particulară nu are viaţă proprie, nu e considerată ca o fiinţă vie raţională, decît în legătură cu apăsătoarele datorii pe care le are de îndeplinit."

Legătura cu familia Sidgwick s-a desfăcut repede, cum era de aşteptat după aceste mărturii scrise — în luna iulie.

La Haworth, în casa parohială, Emily ducea mai departe gospodăria, bucuroasă de singurătatea pe care i-o asigura vecinătatea tăcută a pastorului din ce în ce mai claustrat şi din cauza unei vederi scăzînd mereu, şi a mătuşii Branwell. Nici pe Patrick Branwell nu-l prea vedea, fiindcă el stătea mai tot timpul la Bradford, pictînd şi scriind, dar şi bînd şi petrecînd cu cîţiva prieteni, la fel de boemi. În cea mai mare parte a timpului putea fi găsit la barul *George Hotel*, înconjurat de mărunţi diletanţi în gravură, pictură sau sculptură ca şi el, ori de obişnuiţii localului. Branwell bea foarte mult. Se spune că a început să ia şi laudanum. Dar pozează în continuare în erou romantic, acuzînd latura demonică pentru cuceririle uşoare, accesibile slabelor sale resurse pecuniare, şi pe cea de artist neînţeles faţă de surorile iubitoare. Emily găseşte timp pentru el şi-i face, din cînd în cînd, cîte o vizită, cum a fost aceea din vara lui '38. Atunci Branwell lucra la un poem de oarecare dimensiuni, *The Wanderer (Rătăcitorul)*, pe care Emily l-a transcris înainte de a-l trimite lui De Quincey, prozatorul şi criticul romantic, atît de legat de poeţii lacheşti. Curioasă coincidenţă sau voită adresare a consumatorului presu-

pus de laudanum către autorul *Spovedaniilor unui consumator de opium?* Mai tîrziu avea să-l consulte pe Hartley Coleridge, fiul lui Samuel Taylor Coleridge despre niște traduceri și poeme proprii.

În orice caz e de înregistrat că frații Brontë nu se lăsau cu ușurință îndepărtați de preocupările lor scriitoricești, nici de tăcerile poeților consultați, nici de avizurile lor negative. Nici Charlotte nu abandonase scrisul cu toată promisiunea formală făcută lui Southey și în curînd (aprilie 1840) avea să trimită lui Wordsworth una din primele sale încercări de roman, sub un nume de împrumut. Era un roman în maniera lui Richardson, scriitor sentimental din secolul XVIII și care începea să piardă din vechea popularitate. Wordsworth i-a mulțumit, iar Charlotte i-a răspuns cu o detașare nu lipsită de oarecare ironie. Ea mai scrisese și un alt roman, intitulat *Caroline Vernon.*

Cînd s-a întors acasă de la familia Sidgwick, în toiul verii, Charlotte a găsit o nouă figură în preajma familiei. Era noul ajutor al pastorului, noul diacon, venit de la universitatea din Durham, William Weightman. Tînăr, frumos, cultivat, colaboratorul pastorului Brontë sosit la Haworth în august 1839, și-a dat toate silințele să cîștige bunăvoința, dacă nu simpatia membrilor familiei. Anne nu era acasă ; Charlotte, care a ajuns îndată după el, avea, cum se știe, o antipatie neascunsă față de preoți. Emily a păstrat la început o rezervă politicoasă. După aceea s-a apropiat, în limitele obișnuite ale distanței dintre ea și oameni, cu oarecare simpatie de tînărul delicat și manierat. Așa încît Ellen Nussey susținea că Weightman ar fi fost singurul preot față de care Emily și-a dat osteneala de a fi amabilă. Iar unii biografi au construit o întreagă poveste de dragoste între ea și Weightman. Ceea ce pare adevărat este o înseninare a atmosferei din casa Brontë prin intrusia tînărului care, cu vivacitatea lui, izbutise să îmblînzească pînă și pe mătușa Branwell. Dar asta mai tîrziu, după o perioadă de acomodare, destul de lungă într-o lume cu moravuri severe. Pentru moment, vacanța încîntă pe tineri și aprinde în ei dorința de a vedea locuri și oameni necunoscuți. Întors de la Liverpool, Branwell lăuda frumusețea portului și-și îndemna familia să se ducă să-l vadă. Iar Charlotte e invitată de Ellen să facă împreună o vacanță neobișnuită, la mare. Și după uzualele discuții de familie, după aprobările celor doi seniori, luate cu greutate, fetele au luat trenul și au ajuns, în septembrie, la

Bridlington. Impresia pe care marea a produs-o asupra Charlottei a fost una din acelea care se şterg foarte greu. În octombrie, după ce se întoarce la Haworth, îi scrie Ellenei, cu o acuitate mare a reprezentării vizuale şi auditive : „...Ai şi uitat marea, Ellen ? S-a şters oare în mintea ta ? Sau poate o vezi încă, întunecoasă, albastră, şi verde, şi albă ca spuma şi o auzi mugind înfuriată cînd vîntul e în toi, sau foşnind mătăsoasă cînd e liniştită."

În continuare îi aminteşte de plimbările lor, de persoanele întîlnite, de serile vesele pe care nu le va uita niciodată, dacă va trăi.

Din toate versurile triste ale Emilyei, scrise în 1839, cele mai multe readucînd amintiri mai şterse sau mai vii ale lumii ei interioare confruntate cu viaţa, o singură strofă a unei poezii din 29 octombrie lasă să se întrevadă o timidă nădejde :

O, alte zori atunci putea-vor
Pe cer să se aprindă,
Veri noi obrazu-mi dauri-vor
Nou dor să mă cuprindă.

Înnoita dorinţă luminează şi Crăciunul Emilyei, care intră cu mai multă voie bună în veselia produsă de Weightman şi Branwell în vechea casă cenuşie, împodobită cu tradiţionalul vîsc. Se întorsese şi Anne pentru sărbători. Cercul familiei se reface încă o dată, într-o atmosferă mai bună decît cea uzuală.

După Crăciun, surorile nu mai pleacă. În schimb, Branwell va deveni preceptor în cîteva case respectabile în care-l acreditează buna reputaţie a tatălui său, cunoscut în împrejurimi ca cleric pios şi intelectual distins. Cîtăva vreme tînărul a reuşit să-şi ascundă deprinderile vicioase, aşa cum îi povesteşte unui amic de chefuri. În casa familiei Postlethwaite din Broughton-on-Furness, el bea, după cum relatează cu mult haz şi cinism într-o scrisoare din 13 martie 1840 amicului sacristan al bisericii din Haworth, numai lapte tăiat cu apă. Rolul ipocritului puritan e jucat admirabil o vreme de Branwell. E probabil însă că unele scăpări din rol, mai cu seamă faţă de o frumoasă domnişoară din familie, cu ochi albaştri şi bucle negre, l-au descoperit pe tînărul desfrînat care e concediat cu eleganţă. El îşi va mai încerca norocul şi în alte

părți și va eșua de tot atîtea ori. Pentru moment însă ecourile proastei lui purtări nu ajung pînă la prezbiteriu unde e privit cu cea mai statornică admirație de Emily și de tatăl lor. Charlotte cu aprehensiunile exacte ale anxiosului începe să se îndoiască de virtuțile lui Branwell. De la plecarea lui, ea îi împărtășise Ellenei dubiile : „eu, care cunosc firea lui capricioasă, nu îndrăznesc să sper nimic".

În locul lui Branwell, Weightman devine însoțitorul îngăduit al celor trei surori dintre care fiecare în parte părea să fie favorita lui. La fel și Ellen Nussey atunci cînd se întîmplă să vie ca musafiră la Haworth. De altfel el e cel care le dă senzația plăcută pentru orice femeie, de afecțiune caldă, de atenție măsurat galantă. De pildă, de 14 februarie, sărbătoarea tinereții engleze, de Sf. Valentin (cînd fiecare fată își alege sau își arată preferința pentru un băiat, de obicei pentru cel pe care-l vede primul în dimineața aceea sau de la care primește primul mesaj de afecțiune), clericul s-a dus jos pînă la poșta dintr-o localitate la 10 mile depărtare, pentru a expedia misivele lui sentimentale celor trei. Cum era prima lor experiență de acest fel, s-au simțit plăcut impresionate. Pe urmă surprizele plăcute s-au înmulțit. La ceai erau des împreună, atît la prezbiteriu cît și la clericii din împrejurimi, colegi cu pastorul Brontë, și pe care Weightman îi ruga să le invite, atît pentru plăcerea lor cît și pentru a lui. Odată invitat să țină o conferință la *Mechanics' Institute* din Keighley despre autorii clasici, tînărul preot a imaginat o întreagă poveste ca să smulgă pastorului și mătușii Branwell îngăduința participării fetelor. Și deși se amuzau pe socoteala mult prea delicatului Willy pe care îl porecliseră Miss Celia-Amelia (așa-i spunea și Ellen Nussey), surorile prinseseră o adevărată simpatie pentru el. Cu toate că, puțin geloasă parcă, Charlotte o prevenea pe Ellen de trucurile acestui tînăr care simula dragostea față de orice femeie întîlnită, ea începuse să-i facă portretul, prilej de nostime întîlniri ale grupului. În lunile de vară ale anului 1840, Willy, plecat să se supună unor examene de specialitate, le trimite celor de la Haworth cărți, scrisori și vînat. Se înțelege cu ce plăcere erau primite atențiile acestea. Și chiar cu cîtă nerăbdare era așteptată întoarcerea. Branwell venise în iunie acasă și în toamnă a trebuit să plece din nou la Sowerbybridge, unde își găsise o slujbă la calea ferată. El dorea probabil să fie cît mai departe de casă

unde viața lui era prea constrînsă de sobrietatea moravurilor celorlalți. Și în locurile prin care avea să treacă de acum înainte, urma să se coboare în companii din ce în ce mai dezonorante, de beţivi și declasați, pe care-i uluia cu inteligența lui încă scînteietoare și total dezordonată, cu talentele artistice multiple.

În 1841 și Charlotte și Anne intră iarăși în relațiile de subordonare pe care nu le puteau suferi, dar nu le puteau evita, în casele unor familii, ca guvernante. Au plecat amîndouă de la Haworth în martie, una, Anne, spre Thorpe Green Hall, în apropiere de York, la familia reverendului Edmund Robinson, cealaltă spre Rawdon, unde la Upperwood House locuia familia White. Despre aceasta, Charlotte vorbește cu mult mai multă simpatie decît despre stăpînii dinainte. Scriindu-i Ellenei de la Rawdon, în 21 martie, adică la cîteva zile după intrarea în serviciu, ea face o scurtă dare de seamă a activității curente cerute de noua situație și în care cusutul ocupă un loc important. Se plînge, nu prea mult, de răsfățul copiilor și laudă pe tatăl familiei, domnul White. Și în cursul scrisorii face o mărturisire care aruncă asupra ei încă o lumină caldă, omenească: „Văd că nu e în firea mea să trec prin lumea asta obositoare fără afecțiune și atașament din partea cuiva, pe care într-adevăr le găsim rar. Și dacă le găsim o dată, ele sînt o prea însemnată comoară pentru a fi aruncate cu ușurătate".

Dorința de a comunica cu oamenii, de a se bucura de căldura inimii lor este într-adevăr o trăsătură de caracter a Charlottei, după cum nu este a Emilyei. Rămasă iar singură la Haworth, ea dă din nou frîu liber dureroaselor gînduri dintotdeauna, privește natura ei preferată, landele, și o interpretează în culorile întunecate pe care le iubește și de la care rareori s-a abătut. Imaginea morții e una din cele care revin mai des. Florile ofilite de gerul iernii mor, sugerîndu-i propriul ei sfîrșit:

Dar ființa lor cu jale a trecut,
Fără nădejde le-a venit pieirea,
Și eu mă tîngui, fiindu-mi cunoscut
Că moartea lor cea rece-o voi avea.

Uneori natura o consolează, o urmează cu fidelitate, de cele mai multe ori hrănește în Emily un sentiment nou, acela

al nemuririi. Între natură şi puterea arzătoare a spiritului ei, Emily contestă imperiul morţii asupra lumii :

> Deşi povestea vieţii repede sfîrşeşte, o, muritorule,
> Cine a trăit, nu moare niciodată.

Zvîcnirea aceasta spre absolut care se produce acum în trăirea ei lăuntrică dă naştere unei perspective noi asupra lumii, o aşază pe Emily într-un unghi de mare înălţime, din care nu va mai coborî. Spre culmile atinse va proiecta de acum încolo experienţa ei şi a altora, măsurînd-o cu etalonul absolutului şi găsind-o fragilă, inconsistentă, efemeră. Ea se supune mai departe cerinţelor existenţei curente, la fel de dreaptă, în vorbă şi fapte, dreaptă şi în perfecta-i ţinută morală, parcimonioasă la cuvinte, plină de devotament. Dar gîndurile ei rătăcesc într-o lume de pasiuni şi oameni puternici. *The iron man,* omul de fier, devine un prototip al idealului pasional întrevăzut de Emily în viziunile ei interioare, printre eroii Gondalandului.

Oricum, primeşte sugestiile celor din jur, ascultă cu atenţie planurile lor şi se pleacă deciziilor clanului în care mai totdeauna iniţiativele aparţin Charlottei. Din cînd în cînd mai pune mîna şi pe jurnalul pe care, mai de mult, îl proiectase cu Anne. Avînd menirea să ilustreze cursul vieţii celor patru fraţi, fragmentara, sporadica însemnare trădează din partea Emilyei un fel de stereotipie obosită a înregistrării care o face să semene cu cele din anii anteriori, dar fără nervul şi originalitatea lor. „E vineri seara, aproape de ora nouă. Afară plouă cu găleata. Sînt singură în sufragerie unde am isprăvit de făcut ordine în pupitre şi scriu acest document. Tata e în salon, mătuşa Branwell e sus în odaia ei. A terminat de citit tatei *Blackwood Magazine.* Victoria şi Adelaida sînt închise în magazia de cărbuni. Keeper e în bucătărie. Hero e în colivie. Sîntem cu toţi bine şi plini de elan, cum nădăjduiesc că sînt şi Charlotte, Branwell şi Anne."

Mai departe, Emily vorbeşte despre un proiect comun, de a deschide o şcoală. Este evident că nimic nu e încă sigur, nimic clar, dar din totul se desprinde o dorinţă de securitate, de bună stare. Ea descrie lucrurile cum ar vrea să le vadă în 1845. Charlotte, Anne şi ea vor fi instalate în salonul şcolii. Datoriile vor fi plătite şi vor avea şi ceva bani puşi deoparte. Tata, mătuşa şi fratele vor fi venit să le vadă sau vor fi pe punctul

de a veni. În încheiere, o urare duioasă pentru Anne : „...Urez curaj surioarei mele Anne în exilul ei. Aş vrea s-o ştiu aci“ [1].

Cam în aceeaşi vreme, şi Charlotte comunică Ellenei ideea proiectului care ar fi aparţinînd pastorului Brontë şi mătuşii Branwell. Aceasta ar fi chiar dispusă să furnizeze, cu micile-i economii, fondul de deschidere. Charlotte însă se arată destul de sceptică. E 19 iulie şi se află la Haworth în vacanţă. Nu neglijează de altfel să arunce în treacăt o vorbă despre „prietenul nostru reverendul William Weightman care e tot aşa de vesel, de plăcut, de bine dispus, de generos, lipsit de griji, uşuratic, fără astîmpăr şi nepotrivit cu cariera de preot ca întotdeauna“.

Mai tîrziu, la 7 august, e din nou la Rawdon, la familia White, puţin mai liberă, stăpînii fiind plecaţi. Charlotte are să-i comunice Ellenei o veste grozavă : prietena lor, Mary, e în Belgia, însoţită de fratele ei şi i-a trimis o scrisoare lungă şi un pachet conţinînd o foarte frumoasă eşarfă de mătase neagră şi o pereche de mănuşi. Dar ce e mai ispititor e peisajul de cultură belgiană schiţat de Mary, cu tablouri admirabile, cu catedrale care au străbătut veacurile. Imaginaţia ţinută în frîu a Charlottei se aprinde pentru o clipă la citirea scrisorii, cuprinsă de : „...o nerăbdare impetuoasă de a mai îndura constrîngerea şi munca neîntreruptă ; o dorinţă puternică de a avea aripi — aripile pe care le poate da averea ; o sete irezistibilă de a vedea, de a şti, de a învăţa ; ceva lăuntric păru să capete o extensie fizică pentru un minut. Eram tantalizată de conştiinţa unor facultăţi neexercitate, apoi totul s-a prăbuşit şi am fost cuprinsă de deznădejde“. „Emoţiile rebele şi absurde“ cum le numeşte ea, au fost îndată reprimate şi umila guvernantă s-a readus cu severitate la preocupările-i de fiecare zi, la grija de surori şi mai ales de Anne, profund nefericită în casa Robinson. Dar mica aventură continentală a Maryei Taylor a aprins o luminiţă de nădejde în Charlotte. Adresîndu-se mătuşii Branwell într-o scrisoare din 29 septembrie şi referindu-se din nou la proiectul deschiderii unei şcoli, ea îndrăzneşte să-i comunice un sfat primit de la cunoştinţe şi prieteni în legătură cu şansele de succes ale unei astfel de întreprinderi. O pregătire prealabilă a viitoarelor profesoare într-un institut serios de pe continent ar fi o garanţie excelentă

[1] Cf. *V. Moore.*

în acest sens. Dar Charlotte respinge perspectiva Parisului din capul locului. Ea propune Bruxelles, unde costul vieţii e mai ieftin, şcolile bune şi în special unde o va găsi pe Mary. Accentele scrisorii sînt variate şi toate importante. Tentativa pe care Charlotte o face e prima şi ultima în viaţa ei şi a lor, şi de aceea ea e cînd persuasivă, cînd uşor măgulitoare, cînd gravă. Finalul este scris cu un glas în care se amestecă, greu de despărţit, ruga cu deznădejdea : „Simt o convingere absolută că dacă acest avantaj ne-ar fi îngăduit, am fi aranjaţi pe viaţă. Tata va crede poate că e un plan ambiţios, nesăbuit, dar cine s-a înălţat vreodată în lume fără ambiţie ?... Vreau să progresăm toţi. Ştiu că avem talent şi vreau să-l facem să rodească. Aştept de la dumneata, mătuşă, să ne ajuţi..." ! În momentul de faţă ea o asociază la cererea ei pe Emily pentru raţiuni pe care le explică şi mătuşii şi, mai tîrziu, Ellenei, într-o altă scrisoare din 2 noiembrie, cînd certitudinile asupra viitorului încă lipsesc. Probabil mătuşa Branwell nu se pronunţase încă.

Cînd se întoarce în decembrie acasă, a pus capăt şederii la familia White. Preparativele pentru călătorie agită casa şi-i pun în mişcare pe locatari. Plecînd înapoi la familia Robinson, în ianuarie, Anne şi-a luat cu melancolie rămas bun de la surori. La fel şi de la încîntătorul reverend, pe care n-avea să-l mai vadă.

Marea experienţă

Şi *Profesorul* şi *Villette*, viitoarele romane ale Charlottei, vor da cititorilor direct impresiile culese de cele două fete în drumul de la Haworth la Londra şi de la Londra la Bruxelles. Pastorul Brontë, precum şi Mary Taylor împreună cu fratele ei le însoţeau. Era în luna februarie a anului 1842 şi Londra li s-a înfăţişat într-o fină perdea de ceaţă pe deasupra căreia se întrevedea cerul azuriu. Au văzut ce li se părea mai vrednic de văzut, St. Paul, Westminster-ul, cîteva poduri pe Tamisa. Au trecut noaptea la Chapter Coffee House, han cu tradiţii, unde se adunau, prin sec. XVIII, figuri pitoreşti ca dr. Johnson

sau Chatterton. Charlotte a vorbit cu plăcere despre tavanul jos al camerelor, despre perdelele albe ale patului, despre podeaua ceruită cu grijă, şi mai ales sunetele clopotelor de la catedrala St. Paul, foarte aproape de han, sunete pătrunzătoare, dulci. Călătoria pe Tamisa spre mare şi traversarea Canalului a fost mai puţin plăcută din pricina valurilor care zguduiau fără întrerupere vaporul. Au coborît la Ostende. Cu vivacitatea observaţiei ei juvenile, Charlotte a fixat detaliile caracteristice ale peisajului, ca într-un mic tablou flamand. În cenuşiul persistent, dar nu dezagreabil, al atmosferei încărcate de umiditate se profilează liniile unui canal, silueta unui pod, grupuri de sălcii, cîte o fermă flamandă cu culori vii. O fetiţă cu saboţi şi fustă scurtă, roşie, a amuzat-o teribil.

La Bruxelles cerul s-a înseninat, dar drumurile s-au despărţit. Charlotte şi Emily au rămas în rue d'Isabelle nr. 32, la pensionatul Héger unde venirea lor fusese anunţată în prealabil printr-o susţinută corespondenţă cu familia directoarei. Mary şi fratele ei s-au dus la obişnuitul loc al şederii lor la Bruxelles, la château de Kokleberg, iar pastorul Brontë a plecat înapoi în Anglia, de data aceasta, se pare, prin Franţa.

Cele două englezoaice au produs o impresie curioasă asupra viitoarelor lor colege care le-au găsit „sălbatice şi speriate, cu idei ciudate, neobişnuite, insulare, despre îmbrăcăminte“ [1]. La rîndul lor, Charlotte şi Emily au fost prost impresionate de spectacolul oferit de cele patruzeci de eleve externe şi douăsprezece interne, care li se par a fi toate „reci, egoiste, senzuale şi inferioare“, se răzvrătesc uşor şi sînt greu de disciplinat de către profesori. Explicaţia pentru unele cît şi pentru celelalte stă în deosebirea religioasă care crea abisuri între catolici şi protestanţi. Fetelor pastorului anglican cultul catolic li se părea maimuţăreală şi idolatrie, iar elevelor belgiene catolice, protestantele englezoaice li se înfăţişau ca nişte eretice periculoase. În tot pensionul nu erau decît patru protestante. De aceea spunea Charlotte că ele nu comunică de loc cu restul elevelor, care de altfel erau şi mult mai tinere decît noile venite (Charlotte avea acum 26 de ani, iar Emiliy 24). „Deosebirea de ţări şi religii, scria ea Ellenei în mai 1842, trage o bandă lată de demarcaţie între noi şi ceilalţi. Sîntem complet izolate în mijlocul unei mulţimi“.

[1] Cf. Mrs. Gaskell.

Guvernantele, trei la număr, Blanche, Sophie, Marie, nu sînt mai presus de elevele pe care le supraveghează şi sînt privite, la fel, cu ostilitate. Pe directoare, Charlotte o aseamănă, în ceea ce priveşte gradul de cultură şi calitatea intelectului, cu Catherine, sora Margaretei Wooler, cu singura deosebire că madame Héger nu e acră. Mai demn de luare aminte este portretul lui Constantin Héger, făcut pe larg, cu ironie vizibilă. Dl. Héger, care se născuse în 1809 şi participase la revoluţia de la 1830, era un excelent profesor de retorică şi la pensionul ţinut de soţia sa, Claire Zoé Parent (cu cinci ani mai în vîrstă decît el), şi la Athénée Royal. Nervos şi agitat, avea un temperament coleric, după spusele Charlottei. Fiziceşte arăta cu totul dezavantajos : era „o fiinţă măruntă, neagră şi urîtă, cu o faţă cu expresie schimbătoare. Uneori împrumuta trăsăturile unui cotoi turbat, alteori pe acelea ale unei hiene în delir". (Se vede că bestiariul din care Charlotte îşi trage comparaţiile e original de tot şi bogat în ciudăţenii.) Dar din cînd în cînd, arareori, îşi compune o contenenţă de gentleman calm, fără să reuşească întru totul. Strigînd mereu, făcînd schime ferocc la greşelile de traducere, foarte multe, ale Charlottei, o determină pe aceasta să plîngă des. Dar ea nu se plînge totuşi, pentru că se simte prea bine în noua calitate şi învaţă cu o conştiinciozitate depăşită numai de Emily, care munceşte „ca un cal". Pentru Emily efortul e de două ori mai mare, ea neştiind franţuzeşte. Destul de curînd, ochiul experimentat al profesorului înţelege cu cine are a face în persoana celor două englezoaice studioase şi disciplinate ca nici una din elevele sale. El începe să diferenţieze metodele, să dea ore suplimentare celor două care înmagazinează cît pot. Confruntate abia cu legile retoricii, ale compunerii frumoase, cu secretele stilului, înţeleg ele cît de empirică fusese pînă atunci încercarea lor scriitoricească. Charlotte se aplică şi-l ascultă pe profesor dîndu-şi seama de cît de folositoare îi sînt sfaturile lui pricepute. Şi Emily îl ascultă, dar îl şi contrazice, cînd, de pildă, o consiliază să-şi însuşească un stil străin pentru a se exercita şi a-şi exprima ideile. Mai puţin receptivă decît Charlotte, ea îşi apără originalitatea şi-şi spune punctul de vedere cu fermitatea dintotdeauna. Sigur că asta duce la oarecari fricţiuni cu profesorul, la o oarecare încordare a raporturilor. Charlotte spune : „Emily şi el n-o duc de loc bine împreună". Mai tîrziu, Héger avea să-şi amintească de logica riguroasă a Emilyei,

aproape bărbătească, de argumentele ei invincibile, de originalitatea acestei fete atît de distante şi rezervate, care a ştiut să facă uz magistral mai tîrziu de învăţătura primită de la el.

După cîteva luni, prin iulie, directoarea le face o propunere extrem de plăcută, fiindcă le ajută să-şi mişcoreze cheltuielile. Charlotte urma să dea lecţii de engleză elevelor pensionului, iar Emily, care cînta din ce în ce mai bine la pian, de muzică. Ele n-ar fi încasat salariu pentru munca lor, dar în schimb ar fi primit gratis mai departe întreţinerea şi studiile de care mai aveau nevoie. Oferta, considerată de Charlotte drept generoasă, a fost acceptată şi surorile au rămas mai departe la Bruxelles şi după trecerea celor şase luni pentru care veniseră pe continent. Şi pentru raţiuni de studiu, ca şi pentru economie, ele n-au plecat în vacanţa de vară în Anglia. Emily continua să dea lecţii de pian unor tinere englezoaice şi în acelaşi timp îşi continua studiile. Cu banii economisiţi îşi luaseră o profesoară specială de germană care le costa zece franci pe lună, Fräulein Mühl. Cu acest prilej Emily intră mai adînc în universul literaturii şi filozofiei germane pentru care simţea în special interes. Printre alţii studiază pe Hoffmann. Charlotte, deşi învaţă germana şi ea, prefera pe francezi, pe Hugo, Lamartine, Vigny şi în special pe George Sand.

În orele libere se vedeau cu Mary Taylor, rămasă acum singură la Bruxelles, fiindcă sora ei Martha plecase în iunie în Anglia. Mai erau invitate la cîteva familii engleze din capitala Belgiei, dar ele nu făceau cu plăcere vizite, dimpotrivă, singurătatea lor în pensionul gol era de mai mare folos pentru studiul în linişte.

În toamnă însă, vine vestea cu totul neaşteptată a morţii lui William Weightman, bunul prieten, unicul prieten masculin al casei Brontë, şi care avusese loc la 6 septembrie, la şapte luni după plecarea fetelor. Charlotte şi Emily au aflat cu întîrziere sfîrşitul lui brusc. Pe de altă parte, Martha Taylor, întoarsă din Anglia la Bruxelles, se îmbolnăveşte şi moare tot acum. Noua confruntare cu oaspetele nepoftit al morţii o reîntroduce pe Emily în lumea veche a gîndurilor ei, din care activitatea studioasă o scosese. Un poem din 23 octombrie vorbeşte despre moarte şi timp, neînduraţii executori ai vieţii.

Şi mai direct le loveşte ştirea îmbolnăvirii mătuşii Branwell, în aceeaşi lună octombrie. Ele se pregătesc de plecare,

în ziua de 6 noiembrie pornesc la drum, se îmbarcă la Anvers şi ajung după două zile acasă. Dar mătuşa Branwell murise la 29 octombrie.

Toţi membrii familiei se regăsesc acum, într-un şir de triste împrejurări, dar într-un moment de oarecare echilibru, măcar exterior. Cele două fete mai mari îşi completaseră perioada de perfecţionare a cunoştinţelor şi sub acest raport puteau să fie gata să deschidă mult rîvnita şcoală. Mai mult, mătuşa lăsase fiecăreia din ele un mic peculiu, cîteva sute de lire, care în comparaţie cu obişnuita lipsă însemnau totuşi foarte mult şi mai ales făceau posibil începutul. Pentru moment, Anne însă nu era disponibilă, mai avea unele obligaţii faţă de familia Robinson la care se întorcea. O va însoţi de data aceasta Branwell, dat afară din postul de funcţionar la ghişeul unei gări, post în care nu se distinsese decît prin neglijenţă şi frecventă cădere în stare de ebrietate. Acum încerca încă o dată şansele şi talentele sale de preceptor pe lîngă băiatul familiei Robinson. Prezenţa Annei era probabil, în gîndul celorlalţi Brontë, o garanţie de decenţă, de bună purtare şi pentru Branwell. O scrisoare de condoleanţe, citită de Charlotte cu voce tremurătoare tatălui său care nu ştia franţuzeşte, aducea pentru ea o nouă perspectivă de întoarcere la Bruxelles. Dl. Héger se adresa pastorului Patrick Brontë cu cîteva fraze de convenţie politicoasă la început, pentru a-l consola de moartea cumnatei sale, apoi intra în adevăratul subiect : reîntoarcerea măcar a uneia din fete la Bruxelles, pentru continuarea colaborării. El propunea de data aceasta o remuneraţie de patru sute de franci anual pentru serviciile prestate în pensionul său şi făcea un elogiu al calităţilor intelectuale şi morale ale fetelor Brontë. Emily şi-a spus de la început preferinţele : ea rămîne cu tatăl ei, tot mai grav ameninţat de cecitate. Ea ştie mai bine decît toate surorile să se ocupe de gospodărie şi de altfel străinătatea, ca şi orice schimbare, n-o mai tentează. Se adaogă şi un alt motiv, acesta nespus. Emily asistase, discretă, rezervată, tăcută, la naşterea unui sentiment nou în Charlotte. Sora ei se îndrăgostise în vremea şederii la Bruxelles de acela pe care-l privise la început cu ironie şi chiar cu antipatie, de domnul Héger. Ştiind acest lucru, Emily îşi dă seama că Charlotte, care la început ezită, e atrasă irezistibil spre şcoala de pe continent. Şi oricum, ar fi renunţat în favoarea ei.

Charlotte se întoarce la Bruxelles în ianuarie 1843. Conform înțelegerii, intrase acum în corpul profesoral, dînd lecții de engleză elevelor și chiar domnului Héger. Ea studia cu aceeași rîvnă, dar lucrurile erau puțin schimbate. În primul rînd n-o mai avea pe Emily și de aceea îndura mai greu singurătatea. Atitudinea și prețuirea față de celelalte 120 de persoane din școală rămăseseră aceleași, adică negative. Ea se plîngea, într-o scrisoare de 1 mai către Branwell, că devine excesiv de acră și de mizantroapă. Dar adăuga că nu e singură vinovată de acest proces. Și urma un lung pasaj de înregistrare a cusururilor celor dimprejur. Charlotte, aflîndu-se într-una din pasele ei proaste, vedea toate lucrurile în negru. De aceea ființa generoasă și pasionată care era ea refuză să acorde vreo cît de neînsemnată calitate colegelor sau elevelor. „Nu au nici intelect, nici politețe, nici fire bună, nici simțire. Nu sînt nimic", scria ea și apoi mai departe îl asigura pe Branwell că nu le ceartă, nici nu se mînie. „Dacă aș vorbi pătimaș, așa cum făceam cîteodată la Roe Head, ar crede că sînt nebună. Nimeni nu se mînie vreodată aici. Un astfel de lucru e necunoscut. Flegma care le îngroașe sîngele e prea lipicioasă ca să fiarbă." Singura excepție este „lebăda neagră", metaforă mult prea frumoasă pentru domnul Héger, pe care însă Charlotte îl transfigurează cu puterea sentimentului care crește în ea. Ca o adolescentă timidă, această fată de douăzeci și șapte de ani urmărește fiecare gest al directorului, numără de cîte ori îi adresează cuvîntul și e nefericită cînd vede cîte zile trec între rarele prilejuri de întîlnire. Nemaifiind elevă, îl vede mult mai rar pe profesor, ocupațiile lor deosebindu-se. Și o scrisoare tristă ca aceasta, se luminează, fapt semnificativ, în post-scriptum, unde Charlotte anunță că directorul a intrat chiar acum și i-a dat în dar o mică Biblie germană. Pasionată cum e, ea n-a putut ascunde probabil semnele admirației și afecțiunii crescînde față de domnul Héger. Așa încît a atras băgarea de seamă a doamnei Héger și i-a stîrnit vigilența conjugală. De acum încolo, Charlotte va avea de îndurat și ostilitatea surdă a unei femei geloase, care pe deasupra mai e și directoarea școlii.

Treptat, ea va înregistra, așa cum reiese mai ales din scrisorile către Emily Jane (așa i se adresează ea surorii mai mici, cu ambele nume), răcirea relațiilor mai înainte atît de cordiale cu familia Héger. Începe să aibă impresia, confirmată pe măsură ce trece vremea, că doamna Héger n-o iubește, și nu

înţelege raţiunea acestei atitudini : „Sînt convinsă că nu mă iubeşte, de ce, nu pot să spun şi cred că nici ea nu are motive definite pentru această aversiune..." Ceea ce o necăjeşte mai mult este influenţa doamnei Héger asupra soţului ei care i-a şi făcut Charlottei o lecţie despre universala „bienveillance" şi apoi, văzînd lipsa de consecinţe a vorbelor sale, a lăsat-o în plata Domnului. Cu lacrimi înghiţite parcă, scrie biata fată : „... ca urmare, mi-a retras lumina prezenţei sale în mare măsură şi trăiesc de la o zi la alta într-o condiţie de Robinson Crusoe — foarte singuratică".

În timpul vacanţei de vară, Charlotte rămîne în Bruxelles, singură în pensionul gol, sub supravegherea profund dezagreabilă a unei guvernante din cele trei, a Blanchei, care i se pare că o spionează. Pentru ea lunile acestea trec greu, ar dori să le vadă cît mai curînd ajunse la capăt, aşa cum îi spune Ellenei Nussey în 6 august. Greutatea pe care o poartă în inimă e pusă pe seama dorului de casă care o chinuie, „dorul de casă mă cuprinde. Nu pot să-l alung". Dar va rămîne, oricum, la Bruxelles mai departe, pentru cîteva luni pentru a-şi pune la punct cunoştinţele de limbă germană.

O altă scrisoare către Emily este încă şi mai expresivă. E în primele zile ale lunii septembrie şi povara necunoscută pînă atunci a inimii, ca şi singurătatea, o împing pe Charlotte la lungi plimbări prin oraş. Într-o zi a făcut un pelerinaj la mormîntul Marthei Taylor ; într-alta a rătăcit cîteva ceasuri pe bulevardele şi străzile Bruxelles-ului. Îi era greu seara să se întoarcă acasă, în lăcaşul „ce nu conţinea nimic care să o atragă" şi făcea tot felul de înconjururi pe străzile laterale pentru a ajunge cît mai tîrziu. Într-unul din aceste amurguri, cînd se tot învîrtea în jurul străzii d'Isabelle, se trezi în faţa bisericii Sainte Gudule din preajma şcolii, în momentul cînd clopotele sunau pentru slujba de seară. O mişcare lăuntrică o făcu să intre. Biserica era cufundată în semiobscuritate. Numai flăcările lumînărilor licăreau. În navele laterale cîteva bătrîne îngenuncheate se rugau. Vecernia a început, s-a sfîrşit, fără ca Charlotte să se poată hotărî să iasă din biserică. Într-un ungher, după slujbă, un preot spovedea. Vreo şase-şapte persoane îşi aşteptau rîndul. Deodată în singurătatea şi tristeţea protestantei doritoare de afecţiune, de comunicare, încolţi un gînd eretic, neîngăduit de sobra religie anglicană care a eliminat spovedania ca pe o abatere de la regulile unei conştiinţe stăpîne pe

sine şi care trebuie să îndure singură propria povară oricît de grea. Charlotte îngenunche, şi cînd ultimul credincios părăsi confesionalul, ea veni în faţa preotului catolic, fără să ştie cum să înceapă. De fapt se ascundea în intenţia ei şi o dorinţă de a face experienţa altora, caracteristică pentru un scriitor şi un cunoscător de suflete. Ea trebuia să încerce, să caute, să ştie, chiar dacă uneori interdicţii puternice, ca cele religioase, o opreau. A spus deci preotului că e protestantă şi a izbutit, nu se ştie cu ce argumente (şi trebuie să fi fost puternice şi izbitoare ca să convingă atunci pe un catolic să o spovedească), să învingă împotrivirea lui. Şi s-a spovedit. „O spovedanie adevărată", spune ea Emilyei, rugînd-o să-i ascundă tatălui această întîmplare. Pastorul ar fi putut crede, îngrozit, că fiica lui lua calea de mult părăsită de Anglia, a catolicismului. Ori lucrurile nu stăteau aşa.

Totuşi singurătatea Charlottei a continuat să crească şi după revenirea elevelor şi profesorilor din vacanţă. Distanţa pusă între ea şi ceilalţi făcea mai vii amintirile de acasă. O vedea pe Emily stînd lîngă ea în bucătărie în timp ce pregătea tocătura, atentă la cantitatea de piper sau făină şi mai ales la păstrarea bucăţilor celor mai bune pentru pisica Tiger şi nelipsitul Keeper, întins pe podea. Iar pe Tabby o vedea suflînd în foc ca să facă să fiarbă mai bine cartofii. Şi totuşi n-o lăsa inima să plece din Bruxelles, deşi acum era de-a dreptul nenorocită aci.

O văzuse pe regina Victoria venită într-o vizită în Belgia şi o descria Emilyei într-un instantaneu interesant „... pe Rue Royale într-un landou cu şase cai, înconjurată de soldaţi. Rîdea şi vorbea foarte veselă. Părea o doamnă mărunţică, grasă, vioaie, foarte simplu îmbrăcată, fără prea multă demnitate ori pretenţii în jurul ei..."

Nu regina Victoria o interesa pe Charlotte în momentul acela, ci starea ei grea, neputinţa de a mai găsi un motiv pentru a rămîne pe continent. Ca să se convingă că trebuie să plece întreabă pe Emily, întreabă pe pastorul Brontë dacă vor să se întoarcă. Asta în luna octombrie. În decembrie, cu înăbuşită durere, anunţă Emilyei hotărîrea ei de a veni în sfîrşit acasă. „Nu sînt bolnavă fiziceşte — spune Charlotte. Numai sufletul mi-e puţin zguduit — din lipsă de mîngîiere."

A doua zi de Anul nou, la 2 ianuarie 1844, ea soseşte la Haworth într-o stare sufletească jalnică. Abia acum va începe

adînca suferință, fiindcă despărțirea a clarificat în Charlotte adevărata natură a sentimentului ei pentru Constantin Héger. Ceea ce luase pînă atunci, sau nu vrusese să recunoască, decît ca amiciție și admirație, se arăta acum ca nefericită iubire. Punînd în ea toate resursele-i neatinse, refulate, Charlotte dădea curs unei dureri a cărei unică martoră, de o discreție impenetrabilă ca întotdeauna, era Emily. Singura supapă o constituia corespondența cu însuși obiectul pasiunii, făcută destul de rar pentru a nu răni susceptibilitatea sau a nu inoportuna. Profesorul îi făgăduise să-i scrie din șase în șase luni și o autorizase să-i trimită și ea din cînd în cînd cîte o misivă. Scrisorile lui sosesc la Haworth foarte rar, iar Charlotte profită de plecarea în Belgia a cîte unui cunoscut pentru a-i reaminti existența ei și a-i cere, cu umilință aproape, un semn de viață.

Tot ce spune Charlotte în scrisorile ei ia tonul seriozității și afecțiunii. Ea vorbește despre recunoștința pentru cele învățate sub îndrumarea lui, despre planurile pe care le nutrește în legătură cu deschiderea mult așteptatei școli în casa prezbiteriului, despre ofertele făcute de unele școli engleze (la Manchester i s-a oferit ca institutoare șefă 100 de lire, adică 2500 de franci pe an). Dar mai ales se referă la o revedere pe care o dorește cu atîta ardoare, încît o readuce în discuție de două ori în aceeași scrisoare. Sfîrșitul scrisorii arată, prin vibrație specială, intensitatea unui sentiment care comprimat, izbucnește prin forța cuvintelor : „Oh, e sigur că vă voi vedea din nou o dată — trebuie să fie așa — căci de îndată ce voi fi cîștigat destui bani să vin la Bruxelles, voi veni și vă voi vedea din nou măcar o clipă".

Printre rînduri, se poate citi cîte ceva despre starea în care Charlotte se află și pe care, din fericire, în singurătatea de la Haworth, lîngă tatăl aproape orb, o poate ascunde. Un fel de letargie, de incapacitate de acțiune a cuprins-o pe altădată atît de activa fiică a pastorului. Mai mult, ea nu mai poate scrie, nu se mai poate descărca așa cum făcea altădată. Dacă ar fi în stare să așternă pe hîrtie ce simte, ar scrie o carte închinată profesorului ei. Așa îi spune lui Héger. Dar „cariera literară îmi e închisă", afirmă Charlotte. Și senzația de a fi departe de lume, claustrată între dealurile care pun bariere în-

tre Haworth şi restul oamenilor e foarte puternică. Ellenei Nussey îi scria la fel : „Haworth pare un loc atît de liniştit şi singuratic, ascuns departe de lume". Tot ei îi descria şi amara despărţire de profesorul drag : „Am suferit mult înainte să plec din Bruxelles. Cred că oricît voi trăi, nu voi uita cît m-a costat despărţirea de d-l Héger".

Singura modalitate de a ieşi din inerţie este redactarea prospectului şcolii, conceput probabil de Charlotte, fiindcă Emily nu se mai gîndea să participe la instruirea elevelor, ci numai la întreţinerea propriu-zisă a şcolii, adică la partea administrativă şi gospodărească. Anne, deşi stînd în continuare la Thorpe Green Hall, se pregătea şi ea pentru viitoarea şcoală, învăţînd latineşte printre altele.

La sfîrşitul verii 1844, apărea prospectul şcolii „domnişoarelor Brontë, la prezbiteriu, Haworth, lîngă Bradford". După costul anual al întreţinerii fiecărei eleve şi care era de 35 lire, pentru cursurile obişnuite, adică scris, aritmetică, istorie, gramatică, geografie, lucru de mînă, urmau materiile facultative, limbile străine, franceza, germana, latina, şi muzica şi desenul. Şi în sfîrşit condiţiile de intrare şi ieşire din şcoală. Prietenele au făcut, cît au putut, reclamă în cercul lor restrîns de relaţii, dar nici o elevă nu s-a prezentat.

La 2 octombrie, Charlotte scria Ellenei să-i mulţumească pentru diligenţele făcute în cauza lor, dar încununate cu un total insucces. Ca întotdeauna, Charlotte era recunoscătoare şi delicată, căutînd în înfrîngere sensuri şi învăţătură. Proiectul a eşuat, puţine lucruri mai rămîneau de făcut pentru surorile Brontë sub specia laturii practice a vieţii. Charlotte mai scria din cînd în cînd profesorului pe care nu-l putea uita, deşi răspunsurile lui erau rare, reci şi, se pare, chiar dictate soţiei lui. Mary Taylor urma să plece în Noua Zeelandă, cu fratele ei. Doar Ellen Nussey rămînea inimii sensibile şi rănite a Charlottei. Anul 1844 a fost atît de greu de gînduri, încît venirea unui nou diacon pe lîngă pastorul Brontë o lasă indiferentă — dacă nu cumva o irită chiar. E vorba de reverendul Arthur Bell Nicholls.

Pentru Emily, asistarea la suferinţa surorii ei a fost un argument în plus pentru adîncirea prăpastiei dintre viaţa reală, urîtă, plată, întunecată, şi viaţa bogată a imaginaţiei, fără

granițe. Un apel la fantezie răsuna încă din primele luni ale anului 1834 într-un poem :

Ce clar străluce ! Cît de liniştită
Întinsă stau sub argintoasa-i zare
În vreme ce pămînt şi eu mă-ndemn
„Te scoală mîine, astăzi doar visează !"

Da, vino-nchipuire îndrăgită !
Aceste tîmple ce zvîcnesc sărută :
Şi peste al meu stingher culcuş te-apleacă
Şi dă-mi odihnă, dă-mi şi fericire.

Se duce lumea. Adio, întunecato !
Urîtă lume, te-ascunde pînă-n zori :
Căci inima ce n-o supui întreagă
Mai poate rezista dacă-ntîrzii.

Nu vreau iubirea-ţi — n-o voi împărtăşi,
Iar ura-ţi doar un zîmbet îmi stîrneşte,
Durerile-ţi rănesc, mă sfîşie nedreptatea
Dar, o, minciuna-ţi nu mă va-nşela.

Privind la stelele ce scapăr
Deasupră-mi în nefurtunoasa mare,
Doresc să cred că-n tine-i strînsă toată
Nefericirea cunoscută-n Univers !

Şi-n noaptea aceasta astfel voi visa :
Că cerul-nalt al sferelor celeste
În cursa-i de lumină se-nvîrteşte
În nesfîrşit noroc, în timp fără sfîrşit.

Mă voi gîndi că nu e altă lume,
Cît de departe ochii ţi-i arunci,
În care înţelepciunea să rîdă de iubire,
Or infamia virtuţii dă porunci.

În care zvîrcolindu-se sub Soartă
Nenorocitul e silit a rîde,

A-şi potrivi răbdarea cu-a ei ură,
Deşi o inimă rebelă poartă.

Unde plăcerea duce la pieire
Neputincioasă mintea-n darn previne,
Şi adevăru-i slab, trădarea-i tare,
Durerii bucuria i-e cărare :

Şi pacea-i letargia suferinţei
Şi dorul e fantoma unui suflet
Şi viaţa doar o caznă grea şi scurtă
Şi moartea un despot al tuturor.

Pentru o fată care nu împlinise încă douăzeci şi cinci de ani, versurile acestea indicau o stare de spirit cu totul ieşită din comun, hrănită cu o foarte personală reprezentare a lumii. Prăpastia dintre lumea reală şi lumea închipuirii devenise aproape un loc comun după o jumătate de secol de poezie şi proză romantică şi unele versuri ale Emilyei amintesc pe Byron în *Childe Harold* ori chiar pe Shakespeare (partea a doua a poeziei avînd nu numai tema, dar şi mijloacele stilistice ale sonetului LXVI), strămoşul romanticilor din toată Europa. Ora lunară a meditaţiei, visul compensator pentru mizeria fără sfîrşit a vieţii zilnice, răsturnarea valorilor într-o lume strîmbă, stăpînirea fără limită a morţii, toate sînt motive recurente ale literaturii şi atitudinii romantice.

Dar în tot ce spune Emily palpită discret un adevăr dramatic. Tîmplele zvîcnind, setea de odihnă şi fericire sînt ale ei. Iar *The mangled wretch* — nefericitul cu inimă sfîşiată, acela constrîns să surîdă sub loviturile soartei pentru a-şi măsura răbdarea cu ura ei şi păstrînd în toiul răbdării neîntrerupte o inimă rebelă, se numeşte de bună seamă Emily. În jurul ei adevărul e fără putere, bucuria otrăvită de apropierea durerii (de parc-ar vorbi un grec al antichităţii), pacea doar o letargie a durerii, iar viaţa o muncă scurtă şi fără rod.

Aşa gîndea tăcuta fiică a pastorului Brontë, aceea pentru ale cărei concluzii trăiau alţii.

Moartea revine într-una cu imaginea ei de ev mediu şi în poezia aceasta din aprilie 1843 şi în versurile anilor viitori. Ai impresia că, în tăria ei incontestabilă, Emily doreşte să se familiarizeze cu inevitabilul soroc al vieţii, că face exerciţii

Emily Brontë
Portret de Patrick Branwell Brontë

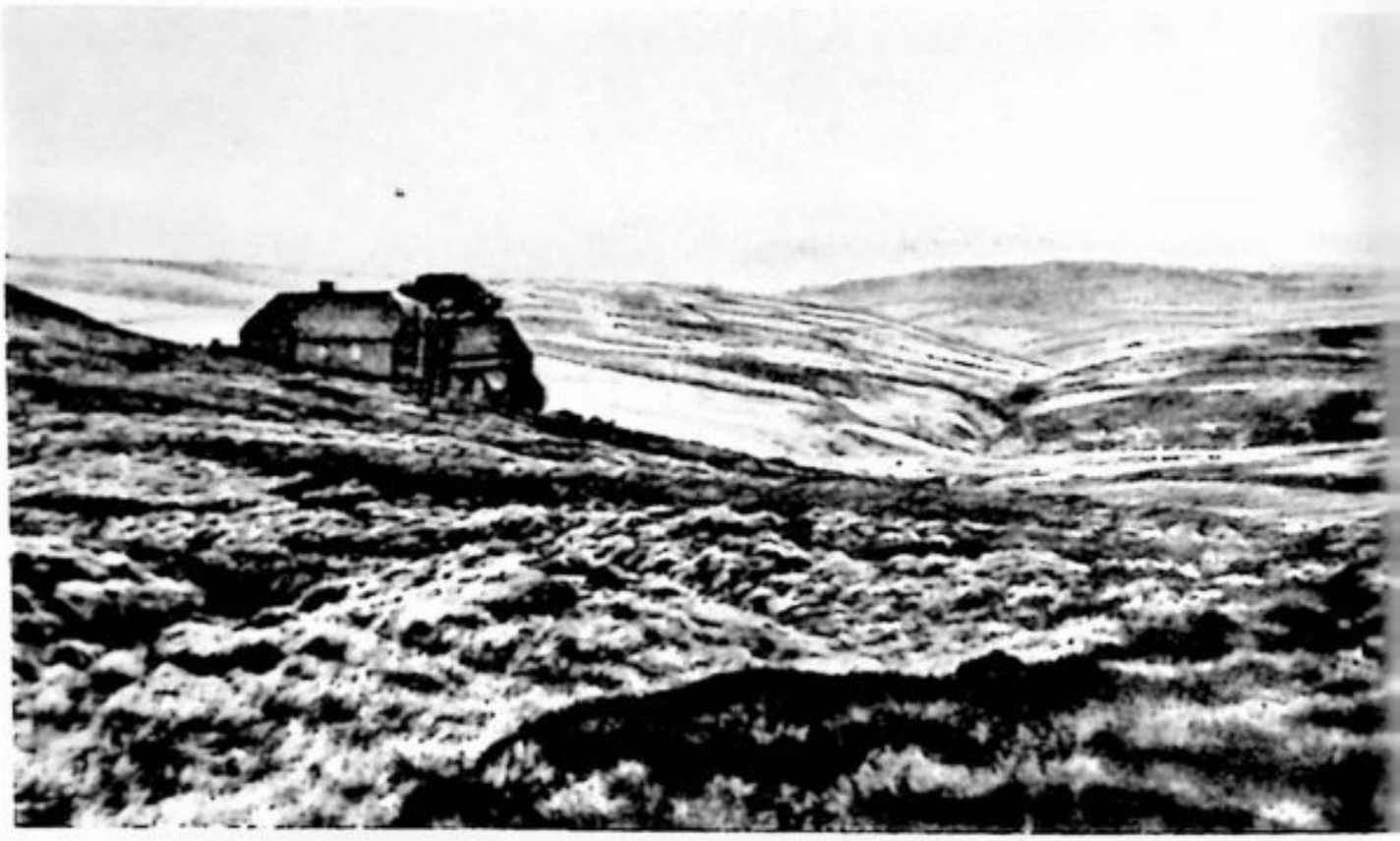

Fermă singuratică în lande—
model probabil pentru **Vîntoase înălțimi**

Altă perspectivă

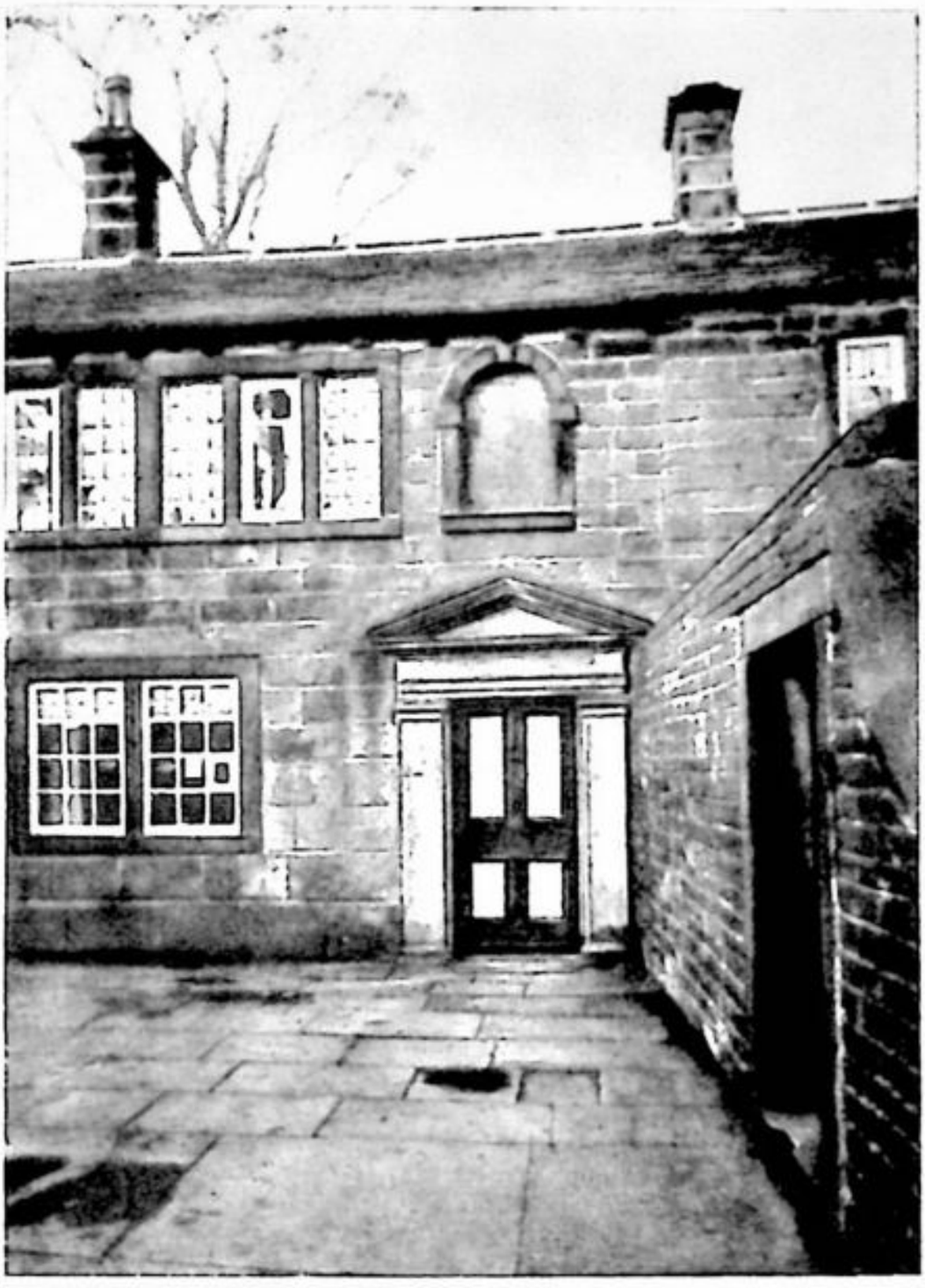

Ponden Hall —
modelul pentru «Thrushcross Grange»
Reşedinţa din «Vîntoase înălţimi»

de reprezentare a momentului morții și a celor care urmează. Așa în mai 1844, în plină primăvară pe lande, ea vorbea despre frumoasa doamnă moartă, despre chipul în care natura își continuă viața, oamenii uită, iar morții înșiși duc mai departe singurătatea și liniștea lor deplină.

Mila ei pentru Charlotte (pentru ceea ce vedea din neîmpărtășita pasiune a surorii ei), o făcea să treacă mai repede în alte tărîmuri ale gîndirii și fanteziei, fiindcă o ajuta să înțeleagă ce îngrozitoare sînt jumătățile de măsură, înfrîngerile dinaintea luptei. E foarte probabil ca Emily să nu fi cunoscut scrisorile Charlottei către M. Héger și mai ales pe cele din urmă în care ea se umilea, cerșind aproape un semn de viață de la el.

În octombrie 1844, Charlotte îi spunea cum a așteptat șase luni scrisoarea care n-a venit. Dar în 8 ianuarie 1845, cînd fratele Maryei Taylor se întoarce de la Bruxelles fără nimic, nici o veste, nici o vorbă, cu atît mai puțin o scrisoare, sărmana îndrăgostită izbucnește, uitînd orice rezervă, făcînd în ciuda perfectei ei purități și mîndrii obișnuite, un fel de declarație de dragoste, de slăbiciune. Printre altele, indiferentul M. Héger primește mărturisiri care ar fi mistuit inima oricui. De pildă : „zi și noapte nu-mi găsesc liniștea, nici pacea. Dacă adorm, visez visuri chinuitoare în care vă văd mereu sever, mereu sumbru și supărat pe mine. Iertați-mă, domnule, dacă vă scriu din nou. Cum pot să îndur viața dacă nu fac nici o sforțare pentru a ușura suferințele ?... Dacă profesorul îmi retrage cu totul prietenia lui, nu-mi mai rămîne nici o nădejde. Dacă-mi dă puțină, cît de puțină, voi fi mulțumită, fericită ; voi avea o rațiune de a trăi, de a munci ! Domnule, săracii n-aveau nevoie de mare lucru ca să trăiască. Ei nu cer decît firimiturile de pîine care cad de la masa bogatului. Dar dacă li se refuză firimiturile, mor de foame..."

Și în afara preocupărilor exterioare și pe deasupra lor, Charlotte nu făcea altceva decît să aștepte firimiturile care nu cădeau. A mai scris, la 18 mai, o scrisoare al cărei text nu s-a păstrat.

Între timp, viața se scurgea monotonă la Haworth, nu se întîmpla nimic care să deosebească o zi de alta. Mary Taylor plecase încă de la începutul anului în Noua Zeelandă, urmîndu-și fratele și făcînd ultimele remonstranțe Charlottei cu privire la felul în care își irosea viața în claustrarea ce-

Penistone Crags.
Locul de întîlnire al lui Heathcliff și Cathy

nușiului prezbiteriu, între pastorul bătrîn, aproape orb, și devotata dar prea singuratica Emily. Charlotte era conștientă de totala ei inutilitate pe de o parte, pe de alta resimțea totuși panica inevitabilă care cuprinde pe orice fată singură în jurul vîrstei de 30 de ani, oricît de resemnată și de înțeleaptă. Ea îi scria credincioasei prietene Ellen despre zilele monotone, care seamănă una cu alta „și au toate fizionomii grele, neînsuflețite. Doar duminicile, zilele de copt pîine și sîmbetele au cîte un semn distinctiv". Mai trist, cu o anxietate subjacentă, sună vorbele despre ea însăși : „În vremea aceasta, viața se scurge. În curînd voi avea 30 de ani și n-am făcut încă nimic. Uneori sînt cuprinsă de melancolie cînd privesc înaintea și în urma mea" [1].

Ea care ar dori să voiajeze, să ducă o viață activă, resimte acut (și pentru toți) senzația că sînt pe de-a-ntregul îngropați la Haworth.

Cam în același timp, la 3 martie 1845, Emily scria un poem gondalian, în care o eroină, principesă de Alcone, plîngea pe demult ucisul împărat al întregului ținut al Gondalului, în strofe înlăcrimate. S-a spus de către biografi că amintirea lui Willy Weightman n-ar fi străină de inspirația Emilyei care prefera să vadă poate o iubire sfîrșind așa, decît eșuînd lamentabil ca aceea a Charlottei. Un vers este foarte expresiv între toate celelalte, fiindcă indică identitatea stărilor sufletești la cele două surori și mai cu seamă subliniază certitudinea imposibilității de schimbare, cu o resemnare superioară deși dureroasă. „Timpul pentru mine nu va mai înflori" *(Time for me must never blossom more)*, strigă eroina ca un ecou al renunțării Emilyei.

Pentru Charlotte, Ellen are grijă să găsească un ușor paleativ : vizita în familia ei. Și într-adevăr, ieșirea în orice condiții din starea de torpoare augmentată de singurătatea prezbiterului îi face bine Charlottei, care are totuși, ca și Emily, resursele ascunse ale marilor spirite, ale puternicilor lumii acesteia. Vacanța oferită în această vară de Ellen a refăcut-o, i-a dat puteri noi, binevenite, căci avea din plin nevoie de ele, în viitorul imediat. A fost o vacanță mai lungă decît aceea din luna februarie și mai din plin restauratoare a forțelor lăuntrice. În februarie stătuse doar o săptămînă cu

[1] Ms. Gaskell — 1845 — 24 martie.

o prietenă, însă cu durerile ei de cap, cu stările proaste şi cu un spirit abătut nu putea rămîne nici un ceas întreg în compania grupului obişnuit. Atunci se simţise schimbată în rău, avea impresia că viaţa îi e puţină, prea puţină pentru o tovărăşie alcătuită din oameni tineri şi zgomotoşi. Şi se întreba ea însăşi dacă vîrsta o schimbase aşa, sau dacă interveniseră alţi factori.

Totuşi, treptat îşi revenise, pasiunea pe care o trăise prodlusese efectul adîncirii personalităţii. Şi chiar înainte să plece îm vacanţa oferită de Ellen, avusese suficientă energie şi spirit dle observaţie ca să fixeze cîteva atribute unuia dintre vicarii tatălui său care venise la Haworth cu un an înainte. Despre reverendul Arthur Bell Nicholls, căci despre el este (şi va mai fi) vorba, Charlotte a spus în mai 1845 că arată ca un tînăr respectabil şi citeşte bine. După puţină vreme şi-a schimbat părerea, fiindcă în general fiicele pastorului Brontë nu prea puteau suferi pe vicarii tatălui lor, dar esenţial este că l-a văzut, l-a judecat, lucru pe care în 1844 nu-l putuse face. Criza prin care trecuse o făcuse, pentru un timp, mai puţin binevoitoare cu oamenii. Arătîndu-se dornică de permanentizarea stării ei de celibat, era totuşi obsedată de ideea căsătoriei şi afecta un total dezinteres, ba chiar oarecare ostilitate faţă de problema raporturilor posibile între bărbaţi şi femei. Ea scrie fostei ei directoare : „Mă gîndesc mult la existenţa femeilor măritate şi a celor care vor rămîne nemăritate în vremea noastră şi am şi ajuns la concluzia că nu există o fiinţă mai respectabilă pe lumea aceasta decît o femeie nemăritată care-şi croieşte cu calmă perseverenţă drumul prin viaţă — fără ajutorul unui soţ sau al unui frate“ [1].

Mişcări contradictorii se produceau în sufletul ei, întrebări nenumărate o agitau cu privire la soarta ei şi a altora, dar în fiinţa aceasta măruntă şi pasionată se simte o emoţionantă sete de fericire. Iar intuiţiile cu privire la fericirea posibilă pentru ea sînt adevărate, fiindcă erau nutrite dintr-o experienţă săracă şi amară. Aceleiaşi prietene căreia i se plîngea de monotonia existenţei în primăvara lui '45 avea să-i scrie puţin mai tîrziu : „Cît e de limpede că nu putem avea în lumea aceasta nici o duşcă de fericire pură“ [2].

[1] Cf. Butterfield H.
[2] *Ibid.*

Adevărul spus de ea era valabil şi în mare, dar şi în mic. Şi după plăcuta, reconfortanta vacanţă petrecută cu Ellen, Charlotte avea să se întîlnească din nou cu necazul. Dar de data aceasta nu numai ea, ci întreaga familie.

Căderea îngerilor

Anne şi Branwell, care se aflau amîndoi de cîţiva ani în serviciile familiei Robinson la Thorpe Green Hall şi veneau acasă în fiecare vacanţă de Crăciun şi de vară, erau aşteptaţi să sosească în iunie, ca de obicei, la Haworth. Aci toată lumea era convinsă că lucrurile mergeau foarte bine la Thorpe Green unde şi guvernanta şi fratele ei, preceptorul unicului fiu al familiei, se bucurau de apreciere unanimă.

Anne vine acasă în iunie, fără a fi însoţită de Branwell, şi declară cu fermitate că nu se mai întoarce la vechiul ei post. Fata e crispată şi cu mare greutate străbate din vorbele ei cîte o aluzie la o situaţie neclară de la Thorpe Green. Dar, la 17 iulie, soseşte pe neaşteptate Branwell într-o stare de agitaţie extremă. Reverendul Robinson îl concediase şi-şi expusese motivele într-o scrisoare furibundă care dezvăluia toată turpitudinea, pînă acum atît de bine ascunsă, a lui Branwell. Acesta era izgonit şi nu numai atît. I se interzicea ritos orice comunicare cu vreunul din membrii familiei. Ce se întîmplase? Vîrstnicul cap al familiei Robinson, foarte bolnav şi obligat să stea mereu în pat, descoperise că soţia sa, mamă a mai multor copii, şi avînd o vîrstă destul de înaintată (era cu 17 ani mai mare decît Branwell), întreţinea neîngăduite legături cu tînărul preceptor. Acesta mai era, pe deasupra, alcoolic şi opioman. Reacţia lui Branwell a fost una de totală cădere în dezechilibru. Nici mîndrie, nici ipocrizie, nici dispreţ arătat cu superioritate n-au mai venit, ca alte dăţi, să acopere resentimentul, furia dezlănţuită a tînărului vicios. El susţinea cu îndîrjire că era vorba de o mare pasiune reciprocă, grav şi nedrept stînjenită de un bătrîn infirm, rău, gelos. Doamna Robinson, pretindea el, ar fi şi conceput o posibilă fugă împreună cu Branwell, fiindcă ea era cea care

începuse de fapt inducerea în ispită. El avea, zicea, şi buzunarele pline cu scrisorile ei de dragoste. Din crizele furioase, cu scrîşnete şi plîns, Branwell a trecut într-o stare de torpoare, de prostraţie, cu ajutorul alcoolului şi al opiatelor. Aşa l-a găsit Charlotte care s-a întors la cîteva zile acasă. Plecînd de la Ellen, ea avusese presentimentul că o aştepta un mare necaz şi într-adevăr privelişlea pe care i-a oferit-o Branwell întrecea cele mai negre presimţiri. Într-o scrisoare din 31 iulie, povestea Ellenei scena revederii cu fratele ei. Era pe la zece seara cînd a ajuns şi, firește, prima mişcare după ce a îmbrăţişat-o pe Anne a fost aceea de a sui în camera lui Branwell. Anne însă a prevenit-o, informînd-o despre cauzele hebetudinii în care acesta era cufundat. Pentru Charlotte care izbutise, cu cîte sacrificii de sine, să învingă prin puritatea ei perfectă şi printr-o reală noblețe de caracter o înclinaţie ilicită faţă de un om căsătorit, spusele Annei au fost îngrozitoare. O legătură de acest fel, imundă, mai era şi strigată cu glas tare şi plînsă cu tînguieli de Branwell ca de o femeie isterică şi apoi înecată în spirt şi droguri. Lovitura a fost foarte puternică. Fratele ei, întins pe pat, n-a putut-o recunoaşte, n-a putut articula nici un cuvînt. „Am avut dureros de lucru cu el de-atunci", relata Charlotte către Ellen. „Nu se gîndea la nimic decît la înecarea ori amorţirea durerii gîndurilor sale. Nimeni în casă nu s-a putut odihni." Ca să-l facă să-şi revină, l-au trimis pentru cîtăva vreme la Liverpool, sub supravegherea lui John Brown sacristanul, vechi prieten de chefuri al lui Branwell. Şi acolo tot alcoolul i-a fost însă singura sursă de consolare. De asemenea l-a făcut, probabil, şi pe însoţitorul său, confidentul tainic al anilor de viciu anterior, părtaş la toată povestea cu doamna Robinson. În toată familia Brontë ai cărei membri respiră în primul rînd o mare demnitate umană, un simţ deosebit al rezervei, al decenţei şi al vieţuirii nobile în toate împrejurările, Branwell apare ca o pată îngrozitoare, ciudată. În ratatul acesta pe care ai săi l-au considerat genial (şi avusese daruri îndestulătoare poate la punctul de plecare), s-au strîns toate slăbiciunile pe care ceilalţi nu şi le-au îngăduit, toată indiscreţia de care ceilalţi n-au suferit niciodată, toate viciile pe care ceilalţi le dispreţuiau. În afară de beţie şi droguri, în împrejurarea aceasta gravă a vieţii lui, Branwell a făcut uz şi de o dezgustătoare indiscreţie, izvorîtă dintr-o mitomanie poate com-

pensatorie pentru tot ceea ce nu realizase din sine. La *Black Bull*, cîrciuma satului, în care feciorul pastorului fusese admirat ani de-a rîndul pentru conversaţia lui amuzantă, pentru improvizaţiile poetice spontane, dar şi pentru felul în care ştia să bea, Branwell se ducea acum în fiecare zi, de dimineaţă. Şi în faţa paharelor se lăuda oribil cu aventurile lui amoroase, amplificînd faptele, punînd mult de la el, ba chiar citind pătimaşe scrisori de dragoste pe care el însuşi şi le adresa, ca din partea vîrstnicei sale iubite. Era în Branwell un fel de frenezie imaginativă în care intrau eşuatele sale puteri poetice şi pictoriceşti şi un fel de plăcere histrionică pe deasupra de a se da în spectacol şi de a fi admirat şi compătimit totodată. Ratarea lui se încheie, actoriceşte aproape, cu această criză a anului 1845, după care declinul va urma cu rapiditate pînă la deznodămînt. Cu opium şi băutură, pe care cheltuieşte foarte mulţi bani sustraşi pastorului aproape orb sau smulşi bunăvoinţei surorilor, Branwell se montează mai departe, încercînd să creadă cu tot dinadinsul în pasiunea doamnei Robinson şi aşteptînd de la ea un semn care nu mai venea. Puţine clipe de luciditate mai dădeau o înfăţişare umană tînărului alcoolic care venea în fiecare seară acasă clătinîndu-se, cu ochii injectaţi şi se lăsa dus ca un copil în camera sa, de mînă, de către Emily. Una dintre acestea cel puţin pare vrednică de a fi menţionată. O fetiţă, elevă la şcoala de duminică, specific englezească, s-a îmbolnăvit. Şi cum toţi copiii pastorului se ocupau de această şcoală, şi Branwell ca şi surorile lui s-a dus să o vadă pe mica bolnavă. Ea i-a cerut să-i citească un psalm, el i l-a citit. „Apoi, povesti Branwell, vrui să mă rog împreună cu ea, dar nu îndrăznii. Cum mi-aş fi îngăduit să mă rog pentru altcineva eu care nu mai ştiu să mă rog pentru mine." După aceea, pradă unei sumbre deznădejdi, se duse la *Brack Bull* unde şezu toată noaptea.

Într-o scrisoare către un prieten spunea, ceva mai tîrziu, ros de aceeaşi pasiune ridicolă, dar pentru el teribil de dureroasă : „Am zăcut nouă săptămîni lungi, complet zdruncinat în trup şi distrus în puterile minţii. Probabilitatea ca ea să fie liberă să mi se dăruiască împreună cu starea ei nu mi s-a arătat niciodată ca să pot izgoni imaginea declinului ei în actuala durere... Unsprezece nopţi de insomnie neîntreruptă, îngrozitoare, m-au dus aproape la orbire..."

Charlotte e îngrozită de starea de decădere a lui Branwell care copleşeşte propria ei nefericire fără însă s-o poată face să uite. O ultimă scrisoare către Constantin Héger în toamnă are un alt aer decît cele precedente. Ea e infinit mai calmă deşi-i mărturiseşte că nu-şi poate domina nerăbdarea, vorbeşte cu stăpînire despre toate cîte i s-au întîmplat, chiar dacă îşi spune deschis înfrîngerea în ceea ce a căutat : uitarea. Referindu-se la boala tot mai gravă de ochi a pastorului Brontë care va trebui să se supună unei operaţii şi pentru care acum ea citeşte şi scrie, Charlotte face cîteva reflecţii destul de acoperite cu privire la deosebirea dintre bolile trupului şi cele ale sufletului, cele din urmă fiind de preferat deoarece pot fi ascunse şi ca atare neîndurerînd pe nimeni din cei din jur. Ca de obicei, ea-i cere să-i răspundă, însă un ochi priceput înţelege că totuşi criza a fost depăşită şi că stăpînirea de sine a învins în nobila Charlotte care a luptat atît de frumos împotriva pasiunii. Nu-i mai puţin adevărat că şi privelişte a lui Branwell, pradă unei pasiuni violente, nedemne, lacrimogene, a contribuit foarte mult la vindecarea ei. Iar definitiva încheiere a acestei poveşti de dragoste se poate citi într-o poezie care nu are forţa Emilyei, dar are adevărul trăirii şi puterea de a sintetiza o stare.

Restriştea inimii — o ştia şi sufletul durut,
În febră, sete, fără viaţă, suferind ;
Ştia că poate vindeca, şi m-a lăsat tînjind,
Şi orb şi surd în duh, la gemete, crispări.

O dată doar pe an, un murmur auzea, încet
Şi dureros, cerîndu-i ajutor, răspuns ;
Cînd lîncezind, de chinuri mistuită,
Şopteam această rugă, greu suspin.

Mut ca mormîntul el, stînd nemişcat ca turnul ;
Abia tîrziu văzui că mă rugam de-o piatră ;
Şi ajutor şi dragoste ceream la unul,
Ce nu ştiuse dragostea vreodată.

Charlotte înţelesese acum exact natura rezervei domnului Héger şi renunţase la tulburătoarea iubire.

Pe Anne care știa totuși cea mai bine ce se petrecuse (dacă se petrecuse ceva) între Branwell și doamna Robinson, fiindcă fusese martoră oculară, lucrurile o depășiseră și o amărîseră profund. E adevărat că revenind la Haworth în iunie 1848 și punînd capăt de bună voie slujbei ei de guvernantă, a reintrat în atmosfera aceea cunoscută, neschimbată și prin aceasta poate tonică a prezbiteriului, a regăsit-o pe Emily și landele lor dragi, animalele casei, Keeper și Flossy. O fisură însă se produsese în ea, în lumea ei morală pînă atunci neumbrită de vederea răului. În cuvinte discrete, aceste lucruri transpar într-o pagină sau două din obișnuitele note-jurnal, înregistrate atît de Anne cît și de Emily Jane, cu prilejul aniversării acesteia din urmă, din patru în patru ani. La 30 iulie 1845, exact la două săptămîni după scandalul cu Branwell, Emily împlinea 27 de ani. După obiceiul stabilit, fetele au deschis însemnările făcute cu patru ani înainte, în 1841, și au întreprins alte relatări, cam tot în stilul celor anterioare. Cîteva accente doar trădează schimbările exterioare și mai ales interioare survenite în viața familiei Brontë, din perspectiva Annei.

„Cîte lucruri s-au întîmplat de atunci — unele plăcute, altele departe de a fi fost astfel. Eram atunci încă la Thorp Green, și acum abia am scăpat de acolo. Atunci voiam să plec și dacă aș fi știut că mai aveam de stat încă patru ani, cît de nenorocită aș fi fost ; însă în cursul ședерii mele acolo am făcut o experiență neplăcută, cu totul nebănuită în legătură cu firea omenească", spune ea, fără să lămurească la ce se referă. Dar toți biografii sînt de acord că e vorba despre legătura doamnei Robinson cu Branwell sau în orice caz despre stările de lucruri de acolo. Branwell e menționat în următoarea ordine de idei : „Branwell a părăsit Luddenden Foot, a fost preceptor la Thorp Green, a avut mult de suferit și o stare proastă a sănătății. Joi a fost foarte rău, dar a plecat cu John Brown la Liverpool unde se află acum. Eu presupun și noi toți sperăm că va fi mai bine și se va purta mai bine în viitor".

Fraza ultimă exprimă mai mult o convenție decît un deziderat, fiindcă o vom găsi ca atare, exact în aceeași termeni, și în versiunea Emilyei despre momentul 30 iulie 1845.

În continuare, Anne vorbește pe rînd despre toți, Charlotte, Emily, pastorul Brontë, Tabby și Martha, Keeper,

Flossy şi toate vietăţile din casă. Mai interesant e fragmentul despre proiecte şi încercări. Aci se pomeneşte despre eşuatul proiect de şcoală şi despre intenţia Charlottei de a se duce la Paris în viitor. Emily, spune Anne, scrie o viaţă a împăratului Iulius, din care i-a citit o parte. Scrie şi poezie, despre ce oare, se întreabă ea cu binecunoscuta discreţie a familiei. Iar despre ea însăşi comunică, în treacăt, că se îndeletniceşte cu al treilea volum din *Passages in the Life of an Individual* (adică romanul care va deveni *Agnes Grey*). Treburile gospodăriei sînt multe şi Anne ar dori să le vadă odată scăzînd. Întrebările ei la fiece punct al jurnalului sînt o dovadă a unei oboseli şi a unei neîncrederi în puterile ei şi ale celorlalţi. „Va place oare?" „Voi izbuti eu?" — „Cînd le vom sfîrşi?" Într-adevăr după ce cu un pic de humor trist vorbeşte despre cronicile gondaliene începute cu trei ani şi jumătate în urmă de ea şi Emily şi lăsate cam pe tînjeală, Anne încheie întrebîndu-se cum vor fi toţi şi fiecare în parte la 30 iulie 1848 (de ce după trei ani şi nu după patru? curios detaliu, neelucidat încă). „Cît despre mine, spune ea, nu voi putea fi mai mîhnită sau mai îmbătrînită în spirit decît sînt acum. Nădăjduind cele mai bune lucruri, închei, Anne Brontë."

După cum s-a observat, timida, modesta Anne, tăcută şi puţin băgată în seamă între originalele ei surori, era totuşi cea mai sinceră dintre ele, mai cu seamă în ceea ce priveşte operele literare. Mărturisind singură încă la această dată străduniile ei de a termina romanul mai de mult început, Anne vorbea şi despre poezia Emilyei şi despre încercările ei de proză imaginativă. Pe de altă parte aluzia tristă la oboseala ei fizică şi morală e cu atît mai mişcătoare, cu cît Emily în nota redactată de ea nu-şi îngăduie nici o abatere de la linia celei mai perfecte rezerve asupra chestiunilor interioare. Oboseala şi neîncrederea Annei lipsesc cu desăvîrşire din jurnalul zilei de naştere a Emilyei, care e surprinzător de în vervă şi plină de neaşteptate nădejdi. Toţi biografii, toţi istoricii literari şi-au arătat nedumerirea cu privire la starea sufletească a acestei fiinţe puternice din zilele marilor încercări venite asupra familiei Brontë. Jurnalul începe cu preliminariile obişnuite, cu reflecţii despre timp, care e „ploios, vîntos, răcoros". Apoi urmează un scurt bilanţ al activităţilor fiecăruia în cei patru ani scurşi de la 30 iulie 1841. Despre Branwell se spune aci doar că a intrat ca preceptor la Thorpe Green în ianuarie

1843. Nimic despre plecarea lui de la Thorpe Green ; iar despre Anne se adaugă „a părăsit situaţia ei de la Thorpe Green din proprie iniţiativă, în iunie 1845".

Şi ca şi cum pagina ar fi scrisă pentru Anne, pentru susţinerea spiritului ei obosit, Emily vorbeşte mult, cu antren, despre o scurtă călătorie pe care ea o numeşte lungă, şi pe care au făcut-o amîndouă, singure, la sfîrşitul lunii iunie. Au plecat la 30 ale lunii de acasă, într-o zi de luni, au dormit la York, s-au întors la Keighley marţi seară şi au rămas acolo peste noapte. Miercuri dimineaţă s-au întors pe jos acasă, pe o vreme destul de urîtă. Dar totul a fost foarte plăcut cu excepţia cîtorva ceasuri petrecute la Bradford. Pe drum au îmbrăcat pe rînd, în joacă, rolurile personajelor gondaliene. Au făcut pe Ronald Macalgin, pe Henry Angora, pe Juliet Angusteena etc., etc.

Menţionează şi ea ca şi Anne proiectul de şcoală, care a fost lăsat baltă şi susţine că nici ea nici vreuna din surori nu mai au gust de şcoală. Apoi subliniază starea materială ceva mai bună (fiindcă ea personal se ocupa de veniturile măruntei sume lăsate de mătuşa Branwell) şi mai cu seamă perspectiva unei oarecare acumulări. Sănătatea tuturor e bună, numai că pastorul suferă de ochi. Aci Branwell revine sub pana ei însoţit de formula folosită şi de Anne : „Branwell who, I hope, will be better and do better hereafter". („Br. care, nădăjduiesc, va fi mai bine şi se va purta mai bine în viitor"). De data aceasta convenţia sare în ochi. Probabil asta a fost formula fixată de familie pentru cei dinafară ca să acopere totuşi, măcar în parte, ruşinea grea a unei comportări nedemne.

Toată insistenţa Emilyei asupra bunei stări generale, sanitare şi financiare, şi mai cu seamă asupra bunei sale stări personale, începe să sune puţin, nu fals, fiindcă nimic nu poate fi fals în această fiinţă excepţională, dar voit şi făcut, pentru susţinerea familiei grav atinse în acutul ei sentiment de demnitate. E adevărat că vremea e rea (Anne spunea „o seară deprimantă, noroasă, umedă"), dar în schimb dimineaţa de ieri a fost „divină". Epitetul sună excesiv în măsuratul vocabular al Emilyei în care numai vibraţia interioară a cuvîntului îi dă puterea superlativului aşa cum spuneam altădată. Dacă şi azi ar fi fost frumos, ca şi Anne ar fi cules afine. Iar ea se simte foarte mulţumită de sine : nu atît

de leneşă ca mai înainte, în general tot atît de inimoasă şi învăţînd să acţioneze cît mai mult în prezent, nestînd decît arareori sau niciodată degeaba, şi dorind ca ceilalţi să se simtă la fel de bine şi de curajoşi ca ea. Atunci, adaogă ea, am avea o viaţă foarte tolerabilă.

Iat-o pe singuratica Emily, pe cea mai închisă dintre surorile Brontë, arătînd o curioasă independenţă de spirit faţă de atmosfera de tristeţe şi depresiune a casei parohiale şi dînd o lecţie de curaj şi stăpînire de sine celorlalţi. Nu e vorba aci numai de puterea ei de disociere a planurilor de viaţă şi de rămînerea ei în exterior cu spiritul ; aci apare o pildă de extraordinară forţă morală într-o femeie care înţelege sensul adevărat al solidarităţii umane în restrişte. Dacă Emily s-ar fi claustrat şi ea în lumea interioară, dacă ar fi dat curs mîhnirilor ei, ce s-ar fi ales de familia lor al cărei nucleu spiritual se simţea ? Ce-ar fi făcut trista Anne, deprimata, adînc zbuciumata Charlotte, tatăl lor aproape orb şi Branwell cel ameninţat de nebunie ? Cineva trebuia să salveze nişte aparenţe, să dea curaj, să-i scoată pe ceilalţi din torpoare, să le fluture nădejdi, minimalizînd întîmplarea cu fiul risipitor al familiei. De altfel cît îi ardea Emilyei de aniversarea ei se vede : şi-a adus aminte de ziua de 30 abia pe 31, aşa cum arată şi Anne, şi antedatează însemnarea ei. Să se fi născut oare în ea sentimentul durabilităţii scrierilor lor şi să fi dorit să nu arate posterităţii suferinţa familiei ? Cine ştie ! Esenţial este că a avut puterea să simuleze tăria (sau poate a şi avut-o) şi a creat o binefăcătoare iluzie celor din jur care astfel au putut depăşi criza. Natură puternică, Emily a fost în cea mai mare măsură catalizatorul ori transformatorul care, strîngînd în jurul său energiile celorlalţi, le-a scos din impas şi le-a dăruit sensuri pozitive, creatoare. Pentru ea criza acestui an, denumit pe bună dreptate anul de răscruce, a constituit comoţia binevenită pentru cei tari, pentru cei puternici în spirit, care trecînd peste condiţia lor personală, duc mai departe pe ceilalţi, întărindu-i.

De altfel şi ilustraţiile manuscrisului indică o notă de humor care n-avea de unde veni decît dintr-o voinţă formidabilă de a-i susţine pe ceilalţi. Un desen în peniţă în colţul paginei o arată pe Emily într-o rochie cu cute, cu un pieptene mare în vîrful capului, stînd pe pat în camera ei şi scriind pe genunchi, în vreme ce Keeper e întins la picioare şi-şi

ține botul între labe. Flossy e întins pe patul de dincolo de fereastră. Totul are un aer jucăuș, urmărit de Emily mai cu seamă în scopul ridicării moralului Annei de care era în special legată. Pagina de jurnal urma să fie deschisă în anul 1848 cînd toate, spera ea, aveau să continue cu bine. Pînă atunci, Emily se grăbește să se întoarcă la curățenie și la călcat, fiindcă are o groază de lucruri de făcut : și treburile casei și administrația și scrisul. Acestea toate sînt de fapt niște adjuvante care hrănesc fortitudinea ei și o sprijină, într-un fel, în opoziția ei (cum spun mai toți biografii englezi) împotriva destinului. Iar scrisul este resimțit tot mai mult de Emily ca o necesitate imperioasă, ca o activitate de sine stătătoare. Poeziile ei se înmulțesc în această a doua jumătate a anului 1845, căpătînd și o vigoare sporită a expresiei, și proza începe să constituie un tărîm insistent frecventat. Anne scrie în continuare, îmboldită de exemplul Emilyei, deși nu știa de fel ce cuprindeau versurile surorii mai mari, și începe și ea să versifice cu mai mult curaj decît înainte. În ultimele luni ale anului 1845, ea nu numai că a dat la iveală cîteva poezii noi, dar a și copiat cu grijă, pe curat, pe cele mai vechi.

Culmea este că pînă și Branwell încearcă în această vreme să se regăsească și să facă literatură. Într-o scrisoare către prietenul său, sculptorul John Leyland, de care am mai pomenit, el scria, la 10 septembrie 1845, că în starea de atunci a lumii editoriale, articolul care s-ar vinde cel mai mult ar fi un roman. Și cartea proiectată de el, rodul a mulți ani de gîndire, ar conține o pictură vie a binelui și a răului și ar putea fi comparată cu Hamlet și cu Lear.

Bineînțeles că bovarismul nativ al lui Branwell nu-l putea ține mult pe linia de plutire și încrederea ca și forța de susținere a Emilyei față de fratele decăzut se dovedesc zadarnice, inoperante. Scepticismul Charlottei iese învingător în lupta pentru Branwell. Încă de la 18 august ea scria unei prietene : „Nădejdile mele în legătură cu Branwell sînt foarte joase ca nivel într-adevăr — uneori mă tem că nu va fi în stare niciodată să dea prea mult — relele lui deprinderi par mai adînc înrădăcinate decît credeam. Ultima lovitură dată perspectivelor și sentimentelor sale l-au făcut complet nesăbuit. Numai absoluta lipsă de mijloace îl mai poate opri".

Și în septembrie și în noiembrie, Charlotte se arăta nemulțumită de fratele ei în scrisorile pe care le trimitea cu regulari-

tate Ellenei Nussay. Cauza primă a nemulțumirii este aceea că tînărul nu încearcă să iasă din starea în care se află, nu face nici un efort pentru a găsi un post. Iar prezența lui, suportată cu durere și afecțiune de unii membri ai familiei, cu resemnare și rușine de alții, e considerată de Charlotte un impediment de nedepășit la o posibilă vizită a Ellenei. „Atîta vreme cît el este aici — tu nu vei veni. Sînt cu atît mai nestrămutată în această hotărîre cu cît îl văd mai mult". Și adaogă cu oarecare necaz al neputinței: „Aș dori să pot să-ți spun o vorbă în favoarea lui." Și desigur, nu poate. Cu atît mai mult cu cît în aceeași lună noiembrie ea are tăria să-i scrie ultima scrisoare, de adio, lui Héger.

Că intenția mărturisită în scrisoarea către Leyland fusese foarte trecătoare la Branwell, ca toate hotărîrile lui de acțiune, o arată misiva trimisă unui amic intim pe la sfîrșitul lunii octombrie.

Dar în această toamnă 1845 se întîmplă un lucru mărunt în aparență, care schimbă cursul monoton al vieții de la Haworth, care declanșează destinul scriitoricesc al celor trei surori. Cei cîțiva ani de despărțire interveniți între ele desființaseră vechea lor obișnuință de a citi tot ce scriau, în comun. Fiecare trecuse prin drama ei, toate trei prin drama de familie stîrnită de Branwell, dar comunicările se puteau stabili greu între ele. Cum am spus mai sus, Anne știa ceva foarte vag despre faptul că Emily scrie poezie. Dar Charlotte n-avea nici cea mai mică idee despre asta. De aceea, cînd într-o zi, făcînd curat prin dulapuri și mese a descoperit un manuscris cu versuri ale Emilyei, a rămas uluită. Le-a citit cu mirare și a apreciat ca un om de gust puterea lor, adevărul trăirii și caracterul direct al expresiei. Ea a povestit mai tîrziu cum s-au întîmplat lucrurile. „L-am parcurs, zice ea despre manuscris, și ceva mai mult decît o surpriză m-a cuprins convingerea profundă că nu erau niște efuziuni obișnuite, nu erau de loc asemănătoare cu poezia scrisă în general de femei. Le-am considerat concentrate și strînse, viguroase și autentice. Pentru urechea mea aveau și o muzică particulară, sălbatică, melancolică, înălțătoare. Sora mea Emily nu avea un caracter expansiv, nici unul din acelea în ale cărui ungher de gîndire și simțire măcar cei mai apropiați și mai dragi ar fi putut pătrunde nepedepsiți, fără îngăduința ei; au trebuit ore în-

tregi pentru a o împăca cu descoperirea pe care o făcusem şi zile întregi pentru a o convinge că astfel de poeme meritau să fie publicate".

Într-adevăr Emily a reacţionat, se pare, cu o violenţă extremă, mustrînd-o cu asprime pe Charlotte pentru libertatea nepermisă pe care şi-o luase. Săptămîni întregi nu s-a putut vorbi cu ea, aşa de greu a suportat impietarea asupra libertăţii absolute a vieţii ei interioare. Era desigur problema de principiu a acestei libertăţi încălcate care o indigna pe Emily, dovadă în plus a unei foarte nobile, foarte elevate gîndiri morale.

„În cele din urmă — continuă Charlotte povestirea faptelor — recurgînd la rugăminţi şi la raţiune, i-am smuls un consimţămînt dificil de a da publicităţii «rimele», cum le numea ea cu dispreţ."

Pusă la curent de Charlotte cu descoperirea manuscrisului de versuri al Emilyei, timida Anne a îndrăznit şi ea să vină la sora mai mare cu versurile proprii pentru a le supune lecturii acesteia. Charlotte, aşa cum spune, le-a citit, le-a găsit pline de un patos dulce, sincer. Şi atunci în faţa aceasta mărunţică, timidă, necăjită, se aprinde o scînteie de energie care-i va lumina treptat o nouă cale pentru ea şi pentru ceilalţi din jur. Supapa e găsită şi începe să funcţioneze. Noua preocupare, de a găsi un editor cu bunăvoinţă pentru publicarea versurilor celor trei surori (căci Charlotte şi le-a adăugat pe ale ei), a devenit pentru Charlotte esenţială, înecînd restul întunecos al piesajului ei sufletesc. La ea pilduitoare este puterea cu care îşi îndreaptă voinţa spre acţiune, perseverenţa cu care urmăreşte ţelul şi cu care învinge indiferenţa, inerţia oamenilor de specialitate. Nu din orgoliu, nu din ambiţie, fiindcă spiritul creştin era prea viu în ele, ci dintr-o mişcare irezistibilă interioară care afirmă conştiinţa trează a unei misiuni derivate dintr-o neobişnuită înzestrare. Charlotte ia asupra ei sarcina de a se ocupa de editarea volumului de versuri, o antologie operată cu atenţie în cele trei producţii poetice. Dar volumul nu va apărea cu numele lor adevărate. Era încă moda pseudonimelor masculine pentru femeile scriitori şi Franţa ca şi Anglia oferă destule exemple (ca să ne referim numai la George Sand sau la George Eliot) edificatoare pentru vremea aceea. Educaţia britanică, prejudecăţile

încă puternice la adresa intrării femeilor în viaţa publică le-au făcut pe cele trei surori să-şi aleagă pseudonime masculine. Anne avea să devină Acton, Emily — Elis, iar Charlotte — Currer. Numele de familie s-a transformat într-unul destul de răspîndit în regiune ; Bell. Preliminariile acestea care depindeau de ele au fost destul de repede îndeplinite. Mai greu a fost de găsit un editor. Mulţi dintre cei cărora li s-au adresat nu s-au deranjat să răspundă, sporindu-le descurajarea. Dar Branwell, mai obişnuit cu mărunţişurile administrative de pe vremea cînd el însuşi fusese funcţionar, le dă ideea să pună un timbru chiar în scrisoare, pentru răspuns. În felul acesta au obţinut cîteva sfaturi de la un editor din Edinburg, sfaturi de care s-au folosit imediat şi au izbutit să ajungă în sfîrşit la publicare. Urmau să plătească 31 de lire scoase din moştenirea mătuşii Branwell, casei Aylott şi Jones din Londra, cu care au început o corespondenţă susţinută privind condiţiile propriu-zise ale editării, adică detaliile tehnice, hîrtia, literele, coperta etc.

Asta se întîmpla pe la sfîrşitul lunii ianuarie 1846 şi constituia desigur o preocupare absorbantă pentru Charlotte, nu pentru Emily căreia aceste lucruri exterioare îi erau total indiferente. Totuşi nici pe Charlotte nu izbuteau s-o sustragă integral gîndurilor ei şi atmosferei din casă, apăsătoare din pricina prezenţei stingheritoare şi jenante a lui Branwell — ca şi stării agravate a vederii pastorului Brontë. Aprehensiunile ei în legătură cu fratele decăzut sînt parcă întărite de evidenţe. Şi Ellenei Nussey îi scrie în ianuarie că Branwell nu se gîndeşte de loc să caute o slujbă, iar ea, Charlotte, începe să se teamă că a devenit incapabil de a ocupa vreun loc respectabil în viaţă şi că şi-a pierdut cu totul aproape stăpînirea de sine.

Plecată de acasă cîteva zile în februarie, Charlotte se întoarce la 2 martie şi o informează pe aceeaşi prietenă, în ziua următoare, despre starea de lucruri de la Haworth. A ajuns acasă pe la două după-amiază, l-a găsit pe pastor nici mai bine nici mai rău decît înainte, iar Emily şi Anne plecaseră s-o întîmpine la Keighley însă pe drumul cel nou, în timp ce ea venise pe cel vechi. De aceea nu s-au întîlnit, iar surorile mai mici au stat şi au aşteptat-o în ploaie pînă pe la ora 4 şi jumătate, drept care Anne a şi răcit. Iar cît despre Branwell, s-a suit în camera lui să-l vadă, s-a străduit

să-i vorbească. Dar zice ea, „mi-aș fi putut cruța osteneala fiindcă nu m-a băgat în seamă și n-a răspuns — era într-o stare de completă stupoare. Temerile mele n-au fost zadarnice. Emily îmi spune că a luat o liră de la tata în lipsa mea, sub pretext că trebuie să plătească o datorie urgentă — s-a dus imediat și l-a schimbat la o cîrciumă — și l-a întrebuințat așa cum era de așteptat, ea și-a sfîrșit relatarea susținînd că era *(Branwell* — n.n.) o ființă pentru care nu mai existau nădejdi, e prea adevărat. În actuala lui stare aproape nu e cu putință să stai în camera unde se află ; ce ne mai rezervă viitorul, nu știu..."

Și viitorul era mai complicat decît își închipuise Charlotte.

Încep să se înalţe stelele

În lunile care au precedat apariţia volumului, luni pline de aşteptare febrilă, de nerăbdare, de agitaţie pentru Charlotte şi Anne, Emily continua să scrie, fără nici o legătură cu lumea dinafară, versuri şi proză. În ianuarie 1846 iese de sub pana ei o poezie, *No coward soul is mine (Nu mi-e sufletul laş)*, de mirare pentru o femeie şi o europeană. Exprimînd o încredere de stîncă în ideea nemuririi, ea concentrează în ultimele trei strofe o gîndire panteistă uimitoare, semănînd izbitor cu datele supreme ale filozofiei brahmane :

Cu dragoste atotcuprinzătoare
Însufleţeşte duhu-ţi ani eterni,

Pătrunde totul şi cuprinde totul,
Schimbă, susţine, dizolvă şi creează.

De-ar dispărea pămînt şi lună
Şi sori şi universuri ar înceta de-a fi

Şi singur ai rămîne
Oricare existenţă ar exista în tine.

Şi apoi un strigăt triumfător la începutul ultimei strofe :
There is no room for Death ! — „Nu-i pentru moarte loc !“,

ca o descoperire care dă spiritelor tari şi luminate revanşa asupra mizeriei, vicisitudinii, nefericirii vieţii comune. Tot o

astfel de revanşă, de data asta nu în spirit, ci în pasiune, cuprindea şi romanul la care Emily lucra cu rîvnă în acest an. Eroii damnaţi, de structură romantică, trăiau, iubeau şi mureau, mînaţi de forţe irezistibile în *Wuthering Heights (Vintoase înălţimi* — tradus : *La răscruce de vînturi).* Zona compensaţiei se desfăşura larg în faţa minţii ei însetate de absolut şi Emily dădea frîu liber puterilor ascunse în ea şi care în sfîrşit se transfiguraseră, trecînd în vieţi fictive zugrăvite cu un adevăr fără seamăn, cu sînge şi lacrimi.

În mai, apariţia volumului de versuri mult aşteptat aduce o binefăcătoare bucurie mai ales pentru Charlotte şi Anne. Dar bucuria a fost doar aceea a vederii numelui tipărit, fiindcă *Poems by Currer, Ellis and Acton Bell* nu se puteau vinde. Se pare că doar două exemplare au putut fi plasate cu mari eforturi din partea editorilor în răstimp de un an. Şi numai două reviste au anunţat apariţia volumului, *Dublin University Magazine* şi *The Athenaeum* din 4 iulie. Criticul de la aceasta din urmă a dat dovadă de un ochi foarte bun, fiindcă trecînd destul de repede peste poeziile Annei şi Charlottei, insistă asupra celor aparţinînd Emilyei.

„Acesta din urmă, spune el luînd de bun pseudonimul masculin, are un spirit frumos, ciudat şi care ar avea de spus lucruri pe care oamenii ar fi bucuroşi să le asculte — şi o evidentă putere a zborului care ar putea atinge înălţimi la care aici n-a aspirat...

Cît poate fi de muzical şi ce delicat şi uşor cade muzica din inima şi condeiul lui... Nu e un copist. Volumul acesta nu cuprinde destul ca să-l putem judeca după el, dar minţii noastre îi este oferită o impresie de originalitate dincolo de ceea ce întruchipează contribuţia sa la aceste pagini [1]".

Oricît ar fi fost de indiferentă la opiniile altora, totuşi nu se poate ca Emily să nu se fi bucurat de această primă elogioasă apreciere, care, oricum, însemna pentru ea o verificare şi o confirmare a unei valori de care era probabil conştientă în străfundurile fiinţei ei. Fusese nevoie de acest mic eveniment literar de familie ca inimile celor trei fete să se întărească o clipă şi să mai capete un dram de rezistenţă pentru ceea ce avea să se petreacă aproape simultan. Tot în luna mai moare reverendul Robinson de la Thorp Green, fostul stăpîn al lui Bran-

[1] Cf. Muriel Spark.

well, şi vestea tristei întîmplări ajungînd la Haworth îl înnebuneşte de fericire pe fiul pastorului care crede, fără nici un pic de simţ al ridicolului, că-şi va vedea iubita căzîndu-i în braţe cu avere cu tot. Se spune că a fost văzut dansînd de bucurie printre mormintele învecinatului cimitir.

Dar o vizită a pus capăt speranţelor. Un curier trimis de doamna Robinson l-a aşteptat la cîrciuma satului, *Black Bull*, locul preferat al lui Branwell, pentru a-i spune că văduva îi interzice de acum încolo orice încercare de a o vedea, de a-i scrie, de a i se adresa. Raţiunea invocată, care se pare că era inventată pe de-a întregul, era aceea că răposatul ei soţ lăsase o clauză testamentară prin care condiţiona moştenirea de nemăritarea ei cu Branwell sau cu oricare alt bărbat. Reacţia nestăpînitului tînăr a fost cea aşteptată, cu excesele obişnuite. După un leşin prelungit la auzul mesajului trimis de la Thorp Green, Branwell a intrat într-o criză de isterie, de demenţă, proferînd injurii, reproşuri violente la adresa presupusei vinovate care accepta cu atîta uşurinţă despărţirea definitivă. Se poate uşor închipui atmosfera din casa parohială unde ar fi fost atîta nevoie de linişte pentru bătrînul singuratic şi aproape orb, ca şi pentru cele trei scriitoare şi aşa prea hărţuite de necazuri şi griji mărunte.

Pînă acum cel puţin, decăzutul Branwell avusese măcar nădejdea de care să se agaţe ca de un fir de pai. Dar cu naufragiul acesta ultim, el se cufundă definitiv în decrepitudine şi turpitudine. Şi tatăl şi surorile îşi sporiră solicitudinea şi mai cu seamă Emily care cu o milă nesfîrşită îl ducea de mînă pe scări pînă în odaia pastorului unde Branwell dormea acum, de cînd cu un foc care izbucnise în camera lui dintr-o neglijenţă, după o beţie.

Pastorul Brontë îşi iubea aşa de mult fiul, încît aproape lipsit de vedere cum era se ocupa de el, îi vorbea despre lucrurile spiritului cu gîndul de a-l scoate din impas. Crizele de *delirium tremens* de după beţie şi drogare erau la fel de îngrozitoare ca şi încercările violente de a smulge bani tatălui prea iubitor. Într-o scrisoare din iunie 1846, Charlotte înregistra o nouă ipostază a nebuniei lui Branwell, pe lîngă încercările necontenite de a stoarce bani de la pastor. El „ameninţa uneori că se va sinucide dacă nu i se dau bani“ [1]. Dar în reali-

[1] Cf. H. Butterfield.

tate nu amenința numai cu propria sa moarte, ci făcea dese aluzii și la moartea posibilă a bătrînului. Alteori pastorul îi făcea unele comisioane fiului cufundat în torpoare. Odată Branwell fiind invitat la masă la același han de un prieten care nu-l văzuse de mult, a întîrziat și l-a trimis pe tatăl său să-l scuze. Acesta a venit, orientîndu-se cu greutate, cu ajutorul unui baston, în camera unde se afla prietenul și l-a rugat să aștepte cîtva timp, fiindcă Branwell era încă în pat. După bătrînul orb a intrat, spre neplăcuta surprindere a amicului, Branwell într-o stare teribilă, nepieptănat, cu mîinile și picioarele tremurînd. Nu și-a venit în fire decît după ce a înghițit cîteva pahare de alcool și n-a făcut altceva decît să-și exprime sila față de propria existență. Prietenul a mai fost îngrozit și de divagațiile lui Branwell, de obsesiile lui demoniace și mai ales de despărțirea sfîșietoare, cu lacrimi.

Între urletele și căderile lui Branwell Brontë, surorile lui scriau mai departe, iar Charlotte ducea corespondența necesară editărilor. Cu destulă greutate s-au găsit alți binevoitori care să accepte de data aceasta nu un volum colectiv de poezie, ci trei romane. *Vîntoase înălțimi*, scris de Emily, și *Agnes Grey*, scris de Anne, și-au găsit în cele din urmă un editor în persoana unui T. C. Newby, al cărui interes față de lucrările pe care urma să le publice era destul de slab. Însă nimeni n-a vrut să primească primul roman al Charlottei, *Profesorul*. Emily și Anne s-au văzut din nou obligate să deburseze o sumă destul de mare pentru posibilitățile lor limitate, și anume 50 de lire. Iar Charlotte primea înapoi manuscrisul, fără răspuns, de la toți editorii la care se încumeta să-l trimită. Mrs. Gaskell relatează, după propria povestire a Charlottei, că aceasta a primit manuscrisul refuzat chiar în ajunul operației de ochi a pastorului, hotărîtă în vara anului 1846. Starea înrăutățită a vederii pastorului Brontë, care nu se mai putea mișca decît bîjbîind și care trebuise să renunțe la lectură și la scris, a determinat-o pe Charlotte să consulte un specialist de la Manchester, un oculist, dr. Wilson. Și împreună cu tatăl său pe care-l ducea de mînă ca o Antigonă devotată, Charlotte a ajuns în marele oraș în care se simțeau foarte străini, miercuri 20 august. S-au prezentat de îndată la doctor care a opinat pentru o operație neîntîrziată și a și fixat-o în ziua de luni 25 august. Charlotte o ruga pe Ellen să se gîndească la ei în ziua aceea, fiindcă inima îi era strînsă și de teama opera-

ţiei şi de ce puteau păţi acasă Emily şi Anne de la Branwell. „Vor avea şi ele necazurile lor", spune Charlotte spre sfîrşit. „Ce n-aş da să fii lîngă mine. Sîntem constrînşi, pas cu pas, să strîngem experienţă în lume ; dar învăţătura aceasta este atît de neplăcută."

În ziua hotărîtă, operaţia a avut loc, făcută de dr. Wilson asistat de alţi doi chirurgi şi a durat exact un sfert de oră. După dorinţa tatălui ei, Charlotte a stat tot timpul lîngă el, fără să scoată o vorbă sau să facă o mişcare. Doctorii au fost foarte impresionaţi de răbdarea şi tăria bătrînului, de stoicismul lui rar. Nu cunoşteau ei rezistenţa morală a irlandezului acestuia în care educaţia engleză întărise puterile native ale voinţei. Iar copiii lui, cu excepţia lui Branwell, moşteniseră superba lui tărie. Stîngacea, timida Charlotte, în zilele grele de după operaţie, cînd pastorul Brontë stătea nemişcat în întuneric, scria cu furie la un nou roman. Se năştea *Jane Eyre*.

Neivirea nici unei complicaţii în starea pastorului a grăbit întoarcerea la Haworth. De unde se credea că pacientul va trebui să rămînă cel puţin o lună la Manchester, s-a încuviinţat prelungirea convalescenţei acasă, sub supravegherea unei infirmiere specializate şi cu vizitele destul de frecvente ale doctorului Wilson. Prezenţa continuă, vreme de o lună, a unei persoane străine stingherea puţin viaţa prezbiteriului. De aceea Charlotte îşi exprima satisfacţia la plecarea ei, în ziua de 22 septembrie. Locul infirmierei l-au luat şi Emily şi Anne, dar şi Charlotte care, în aşteptarea redobîndirii vederii, făcea ca şi mai înainte oficiul de lector pe lîngă tatăl ei. Convalescenţa lungă a tatălui cu tot ceea ce presupunea ca element exterior, cameră întunecată, linişte perfectă, îngrijire continuă, ca şi existenţa chinuitoare pentru el şi pentru ceilalţi a lui Branwell, oprimă spiritul Charlottei care se simte prost acasă, dar nici nu-i poate părăsi pe ai ei. O scrisoare din toamna anului 1846, din 14 octombrie, zugrăveşte psihologia ei în această vreme. Prictena ei, Ellen Nussey, îi propusese să deschidă împreună o şcoală. Bineînţeles, Charlotte refuză din pricina situaţiei grele de acasă. „Dacă mi-aş putea părăsi căminul, Ellen, nu m-aş găsi acum la Haworth. Ştiu că viaţa trece şi eu nu fac nimic, nu cîştig nimic, ştire foarte amară în unele momente, — dar nu văd nici un drum care să mă scoată din ceaţă. Mai multe ocazii favorabile mi s-au oferit pînă

acum și am fost obligată să le dau la o parte — probabil că atunci cînd voi fi liberă să plec de acasă nu voi mai fi în stare să găsesc nici loc, nici slujbă ; poate voi fi de asemenea trecută bine de primăvara vieții, facultățile mele vor fi ruginite și puținele mele cunoștințe în mare măsură uitate. Aceste idei mă împung amarnic uneori, dar de cîte ori îmi consult conștiința, ea afirmă că fac bine rămînînd acasă și grozave sînt mustrările ei cînd cedez unei dorințe arzătoare de a scăpa. M-am întors la Bruxelles după moartea mătușii, împotriva conștiinței mele, împinsă de ceea ce mi se părea un impuls irezistibil. Am fost pedepsită pentru nebunia mea egoistă printr-o totală lipsă de fericire și liniște a sufletului timp de doi ani. Foarte greu m-aș putea aștepta la succes dacă ar fi să greșesc din nou în același fel..."

Pe deasupra tuturor înfrîngerilor, slăbiciunilor, nefericirii, lipsei de perspectivă, funcționează ascuțita scrutare de conștiință a unei naturi superioare și a unei romanciere care știe ce înseamnă analiza. Dintr-o scrisoare anterioară reieșea că Charlotte învățase valoarea experienței oricît de dureroase, de aci că dedublarea în subiect și obiect, indispensabilă analizei, îi era familiară. Pasiunea fusese învinsă, domnul Héger nu mai era probabil decît o amintire tristă, din acelea care se subliniază în ficțiuni cu putere de adevăr.

Cea mai mare dintre surorile Brontë intrase în epoca maturizării depline al cărei prim rod este *Jane Eyre*. Ea menținea mereu deschis către lume unghiul observației și al experienței, în vreme ce adîncea cunoașterea de sine și devenea parcă tot mai umană. În schimb, Emily, care rostise cuvîntul ei scriitoricesc definitiv cu poemele și romanul dat spre publicare, intrase într-o fază de ciudățenie, neîntîlnită pînă atunci la ea, în pofida caracterului ei tăcut și singuratic. Ținea întreaga casă, administra bruma de avut comun (chiar investise puținii bani în acțiuni ale căilor ferate, cu care Charlotte nu prea era de acord), cu simțul datoriei față de ceilalți, cu o răspundere grea de șef real, administrativ al unei familii destul de încercate. Ea nu avea nici blîndețea ștearsă a Annei, nici luciditatea volubilă a Charlottei. La ea creșterea răspunderilor în afară și experiența de familie dusese la o sporire enormă a factorului volitiv, cu o putere care ștersese treptat feminitatea. Emily trăia acum eroic, cu o posibilitate de renunțare totală la persoana ei. Asta o făcuse mai iertătoare cu Branwell ca

și cu ceilalți, dar îi dăduse, în afară, o oarecare asprime, de tipul acela care se asociază cu virtutea cea mai înaltă. Cei din jur i se aplecau cu oarecare temere admirativă, cu o supunere care însemna recunoașterea superiorității, începînd cu Keeper și sfîrșind cu Branwell. Charlotte, care o privea ca pe o descoperire, cu curiozitate, cu mirare, de cînd aflase despre scrierile ei, resimțea însă înăsprirea într-un fel mai personal. În cursul aceluiași an 1846, ea îi mărturisea fostei ei profesoare, miss Wooler, că Emily nu mai este atît de ușor de convins cum ar fi dorit-o și nici nu se lasă condusă. Probabil că întărirea punctelor ei de vedere în legătură cu familia îi dăduseră Emilyei o fermitate nouă care pînă atunci, datorită tinereții și poziției ei de inferioritate, îi lipsise. Un echilibru special o stăpînea acum, o însumare puternică a tuturor facultăților dominate de voință și care nu avea s-o mai părăsească pînă la moarte. Se crede că după ce a terminat *Wuthering Heights*, Emily a mai lucrat la un roman pe care l-ar fi distrus singură, împreună cu o altă mare parte din scrierile ei anterioare.

În orice caz, după favorabila privire aruncată de criticul de la *Athenaeum*, ea n-a mai primit nici o încurajare din nici o parte, nici pentru poezia, nici pentru proza ei. Editorul Newby nu se grăbea de loc cu publicarea celor două romane primite de la Emily și Anne și a lungit cît a putut fazele de lucru. Abia în august 1847 le-a trimis fetelor cîteva șpalturi pe care ele le-au corectat cu foarte mare atenție, dar zadarnic fiindcă editorul n-a ținut seamă de îndreptările făcute.

După aceea a mai urmat o perioadă de așteptare, pînă în iarna aceluiași an, decembrie 1847.

Între timp, deși obosită de insuccesul volumului de versuri și de refuzul constant față de romanul *Profesorul*, Charlotte persevera totuși. Trimisese un exemplar din volumul de versuri lui Thomas de Quincey, arătîndu-i nereușita ei și a surorilor ei. Iar cînd un editor mai amabil returnase manuscrisul *Profesorului* cu cîteva observații care justificau refuzul și cu asigurarea că un nou roman va fi primit cu plăcere, ea se grăbise să isprăvească *Jane Eyre* la care lucra de aproape un an. La 24 august 1847, ea trimitea unei case editoriale londoneze, Smith, Elder and Co., o scrisoare în care propunea spre publicare cartea *Jane Eyre* scrisă de domnul Currer Bell

(continua să-şi păstreze pseudonimul masculin), roman în trei volume pe care-l anexa.

La 24 septembrie, exact după o lună, Charlotte mulţumea editurii de a-i fi trimis corecturile cu punctuaţia gata fixată şi făgăduia să fie la rîndu-i cît se poate de expeditivă.

La 15 octombrie ea scria Ellenei Nussey despre aceleaşi lucruri ştiute, cu acelaşi ton plictisit. Îi spunea că la Haworth toate sînt ca de obicei, doar că Branwell i-a tulburat şi i-a chinuit mai mult ca altădată şi în special pe pastor. Apoi se referea la vechiul vicar al pastorului Brontë, Arthur Nicholls, care se întorsese acelaşi după părerea Charlottei. Ea nu putea găsi în el cu nici un preţ sîmburele de bunătate pe care i-l presupunea Ellen, ci dimpotrivă era izbită numai de îngustimea minţii lui şi era de părere că numai imaginaţia Ellenei putuse să-i acorde creditul unei adevărate comori ascunse.

Şi deodată, a doua zi, la 16 octombrie apare pe piaţă *Jane Eyre.* Charlotte mulţumea la 19 octombrie editorilor pentru cele şase exemplare pe care i le expediaseră şi pentru excelentele condiţii tehnice în care cartea se prezenta.

Ce se întîmplase? De unde acest timp record al publicării (o lună şi jumătate)? Casa Smith, Elder and Co., ca orice editură care se respectă, avea un corp de lectori care-şi dădeau avizul în legătură cu orice manuscris. *Jane Eyre* a fost încredinţată spre citire lui W. S. Williams, literat distins, cu un gust foarte sigur, şi care în tinereţe cunoscuse pe Keats, pe Leigh Hunt, pe Hazlitt şi alţi corifei ai generaţiilor romantice. Williams, un om foarte rezervat de obicei, a fost cuprins de un entuziasm atît de neobişnuit pentru *Jane Eyre*, încît direcţia editurii a hotărît să supună romanul unei a doua lecturi. Al doilea cititor a împărtăşit întru totul punctul de vedere al lui Williams, ceea ce l-a determinat pe însuşi directorul, George Murray Smith, să facă o ultimă lectură decisivă. Acest tînăr de 23 de ani preluase de curînd de la tatăl său conducerea editurii şi cu îndrăzneală şi pricepere, cu legăturile lui scriitoriceşti (era prieten cu Thackeray, avea să fie prieten cu Robert Browning, cu Mathew Arnold (şi mulţi alţii), avea să crească faima editurii şi volumul (ca şi calitatea) publicaţiilor. Cînd a luat manuscrisul lui Bell în mînă era într-o duminică dimineaţa. Un prieten îl aştepta la prînz. I-a trimis vorbă că e ocupat şi nu poate veni, şi nu şi-a întrerupt lectura pînă noaptea tîrziu. Firește, şi di-

rectorul Smith a fost de părerea celor doi lectori și cartea a apărut cum nu se poate mai repede.

Îndată după apariție a început succesul, zgomotul, controversele, în legătură ba cu persoana autorului, ba cu concepția cărții, care a șocat prin marea ei îndrăzneală, prin libertatea cu care se atacau chestiunile de relații umane și mai ales prin forța pasiunilor. Părerile criticilor erau destul de variate, de la elogiul fără limită la cenzura cea mai gravă, la învinuirea de imoralitate și anticreștinism. Thackeray s-a pronunțat admirativ de la început, la fel George Henry Lewes, unul din cei mai mari și interesanți critici ai timpului, mentor și apoi soț nelegitim al romancierei George Eliot. Currer Bell a intrat în corespondență atît cu George Smith și William Williams, cît și cu Thackeray și George Henry Lewes, fără să trădeze vreo clipă adevărata ei identitate. Curînd o curiozitate enormă s-a stîrnit în rîndurile publicului, în legătură tocmai cu persoana romancierului care debutase cu atîta noroc. („Norocul familiei Brontë", numea o biografă — Laura Hinkley — *Jane Eyre.)* Cine era autorul ? Editorii nu știau nimic despre el, decît că-i trimiteau corespondența la Haworth pe numele unei domnișoare Brontë. Valul de curiozitate creștea, se făceau cele mai absurde ipoteze, în vreme ce la Haworth nimic nu se schimbase și discreția Charlottei ținea ascunsă calitatea ei de scriitor cu succes chiar față de cele mai intime prietene, chiar față de Ellen Nussey. Într-o scrisoare din octombrie 1847 către aceasta, Anne se plîngea de vîntul de răsărit de care se temeau atît ea cît și Charlotte, fiindcă întotdeauna făceau bronșite sau răceau, pe lîngă faptul că le irita și nervii. Doar Emily îl considera, cu destul dispreț, „a very uninteresting wind" (un vînt foarte neinteresant). La un moment dat, însă, Charlotte a crezut de cuviință să-și înștiințeze și tatăl, omul cu cele mai puține bucurii de pe lume, despre succesul ei Scena a avut și hazul și tristețea ei, fiindcă Charlotte a început prin a-l ruga pe pastor să citească romanul pe care ea îl scrisese. Temîndu-se să nu-și obosească ochii pe manuscris, pastorul refuză, dar Charlotte îl încurajează, arătîndu-i că este vorba de o carte deja tipărită. Atunci bietul bătrîn se sperie de perspectiva cheltuielilor inutile de imprimare, fiindcă după părerea lui nimeni nu va citi cartea. Cine să cumpere un roman scris de o fată dintr-un sat pierdut din

Yorkshire? Charlotte îl liniştește, citindu-i cîteva cronici bune, adăogînd — din modestie — şi una proastă. Încumetîndu-se în sfîrşit să dea citire cărţii, bătrînul Brontë a fost emoţionat pînă la lacrimi şi a comentat-o cu celelalte fiice ale sale.

Tăcerea păstrată de autor întărîta spiritele. Cartea a fost cumpărată repede şi a fost necesară o a doua ediţie, care a apărut în decembrie 1847 şi era dedicată lui W. M. Thackeray. Tot în decembrie au apărut, strînse într-un singur volum, romanele Emilyei şi Annei. Cum s-a spus, confuzia între cei trei autori a sporit şi mai mult interesul. Unii critici, printre care şi G. H. Lewes, au susţinut că *Jane Eyre* („o carte după placul inimii noastre", cum spunea el în recenzia din *Fraser's Magazine* din decembrie 1847) este scrisă de o femeie. Iar W. S. Williams o ţinea la curent pe Charlotte cu toate zvonurile şi ipotezele şi ea se amuza din plin, aşa cum îi spunea într-o scrisoare din 10 noiembrie, în care discuta ideea unui recenzor de la *Dublin Magazine* de a face un singur personaj din cele trei. „Sîntem trei", îl asigura ea pe Williams. O dată cu faima şi succesul începe pentru Charlotte şi cîştigul material. La 10 decembrie mulţumea direcţiei editurii pentru un cec de 500 de lire, iar la 17 februarie 1848 pentru altul de 100 de lire.

Tot lui Williams îi povestea o scenă petrecută în ianuarie 1848 în Yorkshire, dovadă a pătrunderii romanului pînă în regiunea natală a autorului. Un pastor în vîrstă citea *Jane Eyre* şi tot exclama plin de uimire, recunoscînd sursele de inspiraţie ale şcolii de la Lowood, ale domnului Brocklehurst şi domnişoarei Temple. Îi cunoscuse pe toţi şi era întru totul de acord cu modul prezentării. Dar, zice Charlotte în continuare, pe Currer Bell nu l-a recunoscut.

Charlotte suferea însă de slabul ecou găsit în public şi la recenzenţi de romanele surorilor ei. Generoase şi devotate cum erau una alteia, se bucurau împreună şi se întristau de succese şi nereuşite. Şi acum cea mai mare care cunoştea din plin gloria, ar fi dorit-o şi pentru surorile mai mici şi în special pentru Emily, pe care parcă începe s-o intuiască mai exact. Scriindu-i lui Williams şi despre Ellis (adică despre Emily), ea face cîteva aprecieri foarte judicioase despre intelectul lui pe care-l califică drept „puternic, original, plin de

o neobișnuită, deși sumbră forță. Cînd scrie poezie, acea forță vorbește într-un limbaj în același timp concentrat, elaborat și rafinat, dar în proză izbucnește în scene care mai mult șochează decît atrag. Totuși Ellis va evolua, fiindcă își cunoaște defectele“ [1]. Iată că și Charlotte, cu toată admirația față de Emily, este la fel de speriată de *Wuthering Heights* ca orice cititor al acelei vremi.

În orice caz, apariția celor două romane imediat după *Jane Eyre* a creat confuzii întreținute în mod interesat de unii editori. De pildă T. C. Newby care publicase pe Ellis și Acton, lăsă să se înțeleagă, intenționat desigur, că *Jane Eyre* aparține tot lui Ellis. Și Charlotte dezminte, într-o scrisoare din 22 ianuarie către Williams trucul editorului, subliniind că Ellis Bell este destul de puternic pentru a sta nesprijinit de Currer și ar fi disprețuit ceea ce Ellis disprețuiește mai mult pe lume, recurgerea la înșelătorie.

Însă Newby a mers cu reaua-credință mai departe. În primele luni ale anului 1848, Anne era aproape gata cu un nou roman, *The Tenant of Wildfell Hall (Doamna de la Wildfell Hall)*, pe care urma să-l publice tot în editura lui Newby. Acesta, dornic de a-și face reclamă, aflîndu-se în tratative cu o casă editorială americană, a declarat, în ciuda numeroaselor preveniri din partea clientelor sale, că toate cele trei romane de pînă acum aparțin lui Currer Bell, ca și al patrulea în curs de apariție (adică *The Tenant)* și care, după părerea lui, ar fi cel mai reușit din toată seria.

Între timp, casa Smith, Elder and Co. o anunța pe Charlotte că *Jane Eyre* cunoscuse o mare vogă în America și, în consecință, un editor american oferise foarte mult pentru primele coli ale unei viitoare lucrări semnate de Currer Bell. Dar după cîteva săptămîni, editorii Charlottei îi trimiteau o nouă scrisoare, plîngîndu-se de atitudinea lui Newby și cerîndu-i lămuriri. Coeditorul lor american îi înștiințase că o altă casă rivală primise deja din partea lui Newby colile de început ale unei opere de Currer Bell. Directorii casei Smith, care fuseseră atît de oneşti întotdeauna, se arătau nedumeriți de cele întîmplate. De fapt era vorba de un nou roman, *Shirley*, la care lucra Charlotte, și de *The Tenant of Wildfell Hall*, noul roman al Annei. Un quiproquo operat cu bună știință de Newby încurcase din

[1] Cf. Muriel Spark.

nou lucrurile. Şi atunci, cu cinstea lor exemplară, surorile Brontë se hotărîseră să iasă din anonimat (cel puţin două din ele) pentru a nu lăsa nici o umbră de îndoială asupra faptelor. A doua zi după primirea scrisorii, Charlotte şi Anne îşi pregătesc bagajele (o cutie destul de mică pe care o trimit la Keighley) şi după ceai o pornesc la gară pe o mare furtună [1], ajung la Leeds în timp util ca să poată lua trenul de noapte spre Londra şi intră în capitală pe la opt de dimineaţă. Se îndreaptă amîndouă spre singurul hotel, foarte modest, cunoscut de Charlotte de pe vremea cînd plecase la Bruxelles şi pe care avea să-l descrie în două din romanele ei, şi anume la Chapter Coffee House. Aci se odihnesc doar cîteva minute, se spală şi înghit în fugă micul dejun, pentru a ajunge mai degrabă în Cornhill 65 unde era sediul editurii. La adresa aceea descoperă o librărie spaţioasă prin care trec pentru a fi conduse la domnul Smith. Acesta, un tînăr înalt şi foarte prezentabil, priveşte cu destulă indiferenţă pe cele două persoane feminine cu înfăţişare atît de neînsemnată, pînă cînd Charlotte îi înmînează scrisoarea trimisă de el lui Currer Bel. El o întreabă cum a ajuns scrisoarea în posesia ei, ea începe să rîdă, îngrozitor de emoţionată, şi-i explică totul, spunîndu-şi numele adevărat. Domnul Smith se repede pe uşă afară şi se întoarce cu domnul Williams, colaboratorul şi lectorul lui principal, care se afla de atîta vreme în corespondenţă cu „domnul Currer Bell". Williams era un bărbat palid şi adus de spate, cam prea ofilit pentru cei cincizeci de ani ai săi. Pentru el surpriza a fost şi mai mare ; l-a amuţit de tot. În schimb Smith a devenit extraordinar de locvace. S-a pornit o discuţie lungă, agitată, al cărei subiect principal a fost desigur Newby, anatemizat de toate părţile pentru lipsa lui de onestitate. Foarte îndatoritor, Smith propune domnişoarelor Brontë să le găzduiască la el, dar ele refuză. Atunci le anunţă că va veni să le viziteze la hotel împreună cu surorile sale în cursul serii. Charlotte şi Anne se întorc la Chapter Coffee House obosite de emoţiile neobişnuitei întrevederi. Charlotte, pradă unei teribile migrene, se simte foarte rău şi ia o priză mare de săruri volatile, remediul curent atunci pentru stările nervoase. Puţin mai întremată, se simte totuşi destul de rău încă în momentul în care grupul de prieteni intră pe uşă. Ţinuta ace-

[1] Charlotte zice *snowstorm* chiar, adică furtună cu zăpadă, lucru cam ciudat pentru mijlocul verii.

lora nu era menită să-i schimbe starea, fiindcă domnişoarele Smith purtau toalete de gală, iar fratele lor venise în smocking şi mănuşi albe. Surorile Brontë au fost şi mai încurcate de aceste apariţii, deoarece ele nu înţeleseseră că fusese vorba să meargă împreună la Operă şi nu se îmbrăcaseră elegant. De altfel nici n-ar fi avut cu ce, garderoba lor mărginindu-se întotdeauna la foarte modeste şi puţine rochii, de obicei refăcute şi de mulţi ani demodate. Deci, conchide Charlotte asupra scenei, cu un humor nu lipsit de oarecare amărăciune, „mi-am pus durerea de cap în buzunar, ne-am îmbrăcat în hainele urîte, cusute ca la ţară pe care le aveam, şi am plecat cu ei la trăsura lor în care l-am găsit pe domnul Williams. Trebuie că ne-au crezut nişte fiinţe ciudate, excentrice, mai cu seamă pe mine, cu ochelarii mei. Surîdeam în mine de contrastul, care trebuie să fi fost izbitor, dintre mine şi domnul Smith, în vreme ce suiam cu el scara cu covor roşu a Operei şi stăteam într-o înghesuială de oameni foarte eleganţi la uşa lojei, care nu fusese încă deschisă. Femei frumoase şi gentilomi ne priveau cu o uşoară, graţioasă trufie, foarte îndreptăţită de împrejurări. Totuşi simţeam o plăcută surescitare în ciuda durerii de cap şi a greţei şi a ridicolului de care eram conştientă, şi vedeam că şi Anne era calmă şi drăguţă cum e întotdeauna". S-a cîntat *Bărbierul din Sevilla* de Rossini, cu multă strălucire, dar Charlotte nu s-a entuziasmat : „Îmi închipui că sînt lucruri care ar fi mult mai pe gustul meu", zice ea.

S-au întors la hotel pe la unu noaptea, foarte obosite. Dimineaţa n-au avut prilejul să se odihnească mai mult, deoarece fiind duminică, domnul Williams a venit devreme să le ia la biserică. Charlotte a găsit în el un delicat şi atent prieten în care preţuia calmul şi sinceritatea, dar şi inteligenţa mai greu de descoperit la prima vedere, deoarece omul era chinuit de unele cusururi de vorbire care-l făceau inapt pentru o conversaţie briliantă. Avea o oarecare ezitare nervoasă în emiterea cuvîntului şi o greutate evidentă în găsirea lui, ceea ce îl făcea mai simpatic în ochii interlocutoarei sale înclinată mai întotdeauna să preţuiască virtuţile ascunse mai degrabă decît pe acelea expuse cu uşurinţă la lumina zilei.

Un dineu la familia Smith este iarăşi un prag greu de trecut pentru cele două surori. Plin de atenţie pentru ceea ce presupunea poate că vor fi fost prejudecăţile provinciale ale domni-

şoarelor Brontë, Smith a venit să le ia cu trăsura împreună cu mama sa şi le-a condus la reşedinţa familiei, la şase mile de Cornshill, la Bayswater. Casa (şi mai cu seamă salonul) li s-a părut splendid. Interesanţi, cu ochi negri şi păr negru, cu feţe palide, li s-au arătat membrii familiei, cei cinci copii de diferite vîrste şi mama lor. Dineul a fost excelent, dar ele au mîncat fără nici o poftă şi au fost fericite cînd s-a terminat. Hotărît lucru, vocaţia mondenă lipsea surorilor Brontë, ca oricărui mare temperament artistic supus unei neîntrerupte cenzuri dinăuntru şi unei labilităţi extreme a stărilor sufleteşti, ducînd la inhibiţii grave, de nedepăşit. Cum se lărgeşte cercul experienţei spre viaţă mondenă şi elegantă, Charlotte se dă înapoi şi se retranşează în dosul unei rigidităţi, convenţională şi ea ca şi mediul respectiv. Cum se întîlneşte cu oameni modeşti, de valoare autentică, se regăseşte la ea acasă, în lumea adîncimilor sufletului, a intelectului, în lumea adevărului. De aceea, i-a plăcut mai mult ambianţa casei umile a lui Williams şi a familiei lui alcătuite din opt copii. Aci Charlotte a ascultat cu plăcere pe o fiică a lui Leigh Hunt, criticul şi poetul cu renume al generaţiei romantice, cîntînd cîteva melodii italieneşti strînse de pe la ţăranii din Toscana.

Au mai vizitat o expoziţie a Academiei Regale şi faimoasa National Gallery luni, iar marţi au plecat acasă încărcate cu cărţile dăruite de domnul Smith. Au ajuns cu bine la Haworth, dar Charlotte era într-o stare fizică jalnică. „Eram subţire cînd am plecat, dar cînd m-am întors eram uscată, spune ea. Faţa mi-era cenuşie şi foarte îmbătrînită, cu cute ciudate, adînc săpate ; ochii îmi străluceau într-un chip nefiresc. Eram slăbită şi totuşi n-aveam astîmpăr.“ În scurt timp însă, efectele primei călătorii şi ale primei întîlniri cu notorietatea au dispărut şi fetele Brontë au reintrat în ceasul monoton al vieţii lor izolate. Pentru scriitoarea Charlotte Brontë, care nu trăise realmente decît confruntată cu hîrtia şi propria ei imaginaţie, corespondenţa era mijlocul mult mai familiar de a comunica cu oamenii, decît contactul direct. Intrată din nou în cercul închis al casei parohiale, ea reia cu plăcere stilul epistolar şi-l foloseşte ca şi mai înainte în relaţiile ei, cu domnul Williams, cu Ellen Nussey, cu Mary Taylor şi cu alţii. Acesteia din urmă care se afla de cîţiva ani foarte departe şi o plîngea pe Charlotte pentru viaţa închisă şi inactivă pe care o ducea (spre deosebire de a ei, plină

de bucuriile unei gospodării, ale unei bucăți de pămînt, ale unei vaci de curînd cumpărate etc.), ea îi răspunsese cu o scrisoare în care îi relatase toate cele de mai sus. Și-i răspunsese în felul acesta nu atît pentru a-i arăta că și propria ei viață se schimbase, ci pentru a înțelege mai clar ea însăși ce se petrecea cu ea.

Într-adevăr toate căile de acces spre izbînda scriitoricească îi erau deschise, norul strîmtorărilor materiale dispăruse de pe cerul familiei. Toți puteau rîvni la mai mult pe toate tărîmurile, afară de Branwell desigur, dar acesta, cu toate relele lui obișnuite, intrase undeva în zona prezențelor rutiniere pe care nu le mai percepi cu intensitate decît în clipa dispariției lor bruște. Și de unde începutul lui septembrie fusese însoțit de bune augururi, cum am văzut, sfîrșitul aduce o neașteptată îndoliere prin moartea celui mai iubit membru al familiei, a lui Branwell. Crizele de *delirium tremens* îl zguduiseră, ca și pînă atunci, în ultima vreme, coborîrile pînă la Black Bull se repetau cam cu aceeași frecvență. Înfățișarea îi era de mai mult timp scheletică, ochii îi ardeau nefiresc în fundul capului, dar nimic n-ar fi spus iminența morții. Totuși într-o zi s-a întins în pat, nu s-a mai ridicat și după 24 de ore a intrat în agonie. În ultima clipă, pe cînd pastorul Brontë rostea rugăciunile morții la patul fiului său, Branwell și-a revenit, a îngînat și el o frîntură de rugă, a rostit *amin* și s-a culcat pentru totdeauna, în ziua de duminică 24 septembrie a anului 1848. Sărmanul părinte a avut nevoie de toată puterea morală, de tăria rar întîlnită a familiei ca să poată oficia în biserica cenușie slujba morților lîngă sicriul nădejdilor sale și să-l vadă coborît în groapă. Era o zi rece și întunecată, bătută de vîntul acela dușmănos de răsărit, de care se temeau Charlotte și Anne, dar pe care-l disprețuia Emily. Și tocmai Emily a răcit. După o săptămînă, la 2 octombrie, Charlotte îi scria lui W. S. Williams despre moartea fratelui ei, despre starea de spirit în care se cufundaseră supraviețuitorii și despre durerea sfîșietoare a tatălui lor. Cu o sinceritate totală, ca întotdeauna, ea mărturisește sursele adevărate ale suferinței ei. Moartea lui Branwell, pierderea lui nu este pentru familie o pedeapsă, ci trebuie privită mai cu seamă în lumina unei îndurări care a pus capăt unei existențe nefericite. „Nu plîng dintr-un sentiment al unei frustrații — spunea ea — n-am pierdut un sprijin, nu ni s-a smuls o mîngîiere, n-am fost lipsite de un

tovarăş drag — ci plîng naufragiul unui talent, ruina unei făgăduinţe, pretimpuria stingere a ceea ce ar fi putut fi o arzătoare şi strălucitoare lumină."

Turnura biblică o stilului este şi mai izbitoare în partea în care, cu infinită solicitudine, Charlotte se referă la suferinţa tatălui lor, „care a plîns pierderea suferită ca David pierderea lui Absalom — o, fiul meu ! o, fiul meu ! — şi a refuzat la început orice mîngîiere".

Atitudinea fiicei celei mai mari este foarte expresivă pentru reacţia tipică a unei familii engleze din epoca victoriană timpurie. Un anumit puritanism care o face să aibă mari rezerve faţă de viaţa de viciu şi decădere a lui Branwell, se amestecă totuşi, în sensibilitatea ei de artistă, cu o durere ascuţită la spectacolul unei existenţe care a ratat toate marile ocazii, care s-a irosit fără posibilitate de apel. Este în scrisoarea aceasta un amestec impresionant de meditaţie religioasă asupra morţii păcătosului şi de meditaţie laică asupra condiţiei umane în general, mai degrabă decît expresia durerii unei surori la moartea fratelui ei. Caracterul de generalitate al observaţiei propriei reacţii apare şi în relatarea făcută după o altă săptămînă Ellenei Nussey : „Despărţirea finală, spectacolul cadavrului său palid mi-au provocat o suferinţă mai acută decît mi-aş fi putut imagina. Pînă vine ceasul din urmă, nu ştim niciodată cît de mult putem ierta, compătimi, regreta o rudă apropiată. Toate viciile lui au fost şi acum nu mai sînt. Ne amintim numai de nenorocirile lui".

Despre Emily spune că e răcită, că suferă de o bronşită. Spre sfîrşitul lunii, impresia se accentuează. Îngrijorarea Charlottei creşte la vederea unor simptome neîndoielnice pe care ea le comunică Ellenei cu inima strînsă : „Tusea şi răceala Emilyei sînt acum foarte îndărătnice. Mă tem că are un junghi în piept şi uneori prind un suflu scurt în respiraţia ei, cînd se mişcă puţin mai repede. E foarte, foarte slabă şi palidă. Firea ei închisă mă neliniştеşte mult. E de prisos să-i pui întrebări ; nu răspunde. E mai de prisos să-i recomanzi doctorii ; nu ia niciodată".

Într-adevăr slăbiciunea Emilyei ajunsese la limita la care poziţia verticală însăşi devine un efort greu de făcut. Şi totuşi ea se îndîrjea împotriva propriei neputinţe şi continua să facă totul pentru toţi. În noiembrie răcesc şi se îmbolnăvesc toţi ai casei, începînd cu pastorul şi terminînd cu bătrîna Tabby. Fără să se sinchisească de propria-i boală care era cea mai gravă, fiind

Anne Brontë

Portret pictat de Charlotte Brontë
17 iunie 1834

Keeper, ciinele Emilyei.
După o acuarelă executată de stăpîna sa.

Flossy, ciinele Annei.
Pictat de Charlotte

ngrefată pe un fond tuberculos, Emily îi îngrijește și-i pune pe picioare pe toți. Iar ai casei o priveau într-un fel foarte ciudat, profund îndurerați de indiferența ei față de viață și trup, chinuiți de privelișteа dureroasă a unui stoicism care depășea tot ce văzuseră pînă atunci, dar în același timp plini de admirație și de teamă, neîndrăznind să intervină înăuntrul unei voințe și a unor hotărîri care le-au rămas pînă la sfîrșit ascunse. Muntele acela de om care era pastorul Brontë, obișnuit cu suferința și cu tăcerile singurătății, se simțea timid și neputincios ca un copil în fața Emilyei. Răsfoia și el din cînd în cînd o carte de medicină popularizată, însuflețit de dorința de a se face folositor, de a sugera un leac care să ușureze starea gravă a fiicei lui. De altfel și prietenii se străduiesc să dea sfaturi. W. S. Williams se gîndește la foloasele homeopatiei și-i scrie Charlottei în acest sens. Cum i-a povestit după aceea într-o scrisoare din 22 noiembrie, Charlotte i-a înmînat Emilyei scrisoarea lui, fără să adaoge vreun comentar, de teamă ca nu cumva Emily să devină suspicioasă și să refuze din capul locului propunerea : „De obicei e mai bine s-o lași pe ea să-și formeze propria ei părere și *mai cu seamă* să nu susții punctul de vedere pe care ai vrea să-l adopte ; dacă faci altfel, poți fi sigur că va înclina în direcția opusă și zece la unu că va hotărî să nu accepte. Pînă aci a refuzat medicamentele, a respins sfatul medicului ; nici raționamentele, nici rugămințile n-au putut-o convinge să consulte un medic. După ce a citit scrisoarea dumneavoastră a spus «Intenția domnului Williams a fost bună și binevoitoare, dar s-a înșelat : homeopatia e o altă formă de șarlatanie»".

În aceeași misivă, Charlotte îi povestește unul din chipurile în care încercase să mai abată gîndurile negre ale celor din jur și mai ales să aducă un surîs pe buzele Emilyei. A profitat de un moment cînd aceasta părea să se simtă mai bine și cum se aflau toate trei în jurul căminului „liniștit, dar acum puțin cam melancolic", le-a citit o recenzie a unui critic, Edwin Percy Whipple, de la *North American Review*, apărută în luna octombrie a aceluiași an 1848 și ocupîndu-se de *Jane Eyre* și de *Wuthering Heights*, plină de reflecții la adresa întregii familii Bell pe care o credea formată din două surori și un frate. De ce asta ? Pentru că în momentul în care cele două surori își dăduseră pe față editorilor lor adevărata identitate în luna iulie, Emily se împotrivise cu violență la ieșirea ei din pseudonimul

masculin. Atunci Charlotte îl rugase pe domnul Williams, şi prin el pe domnul Smith, să nu mai pomenească despre cea de-a treia soră Brontë, care dorea să rămînă cu tot dinadinsul Ellis Bell. Astfel confuzia se menţinea pentru cel puţin unul dintre cei trei membri ai familiei scriitoriceşti şi autorul american o continuă în recenzia sa nefavorabilă, în care sfîrşea cam aşa: „Adevărul este că toată firma Bell et Co. pare să aibă o înţelegere specială despre depravarea firii omeneşti. Ei aleg *yahoo*[1]-ul nu demonul, pentru a-l reprezenta. Pandemonium-ul lor este mai degrabă de noroi decît de foc". Şi Charlotte le-a citit cu glas tare toată analiza, atît de eronat făcută, urmărind în acelaşi timp reacţiile celor două auditoare. Ellis, „bărbatul cu înzestrare neobişnuită, dar încăpăţînat, brutal şi ursuz, spune ea, şedea rezemat în fotoliu, abia trăgîndu-şi răsuflarea grea şi arătînd, vai! palid şi istovit de-ţi făcea milă. Nefiind în firea lui să rîdă, surîdea pe jumătate amuzat, pe jumătate dispreţuitor. Iar Acton cosea. Pe el nici măcar emoţia nu-l face să vorbească, aşa că surîde şi el, lăsînd să-i scape în acelaşi timp un singur cuvînt de calmă uimire, la auzul întunecatului portret care i se făcea".

Oricît ar fi dispreţuit Emily părerile altora şi chiar poate opera ei, mai ales în starea în care se afla nu putea să-i facă plăcere şi nici s-o amuze ceea ce îi citea Charlotte. Viaţa ei care nu cunoscuse marile răsplăţi şi nici marile bucurii, ajunsese acum la capăt şi ea ştia acest lucru şi-l aştepta. N-o mai ţinea pe lume decît un singur impuls, singurul căruia şi-a supus natura puternică, superioară: acela al datoriei de împlinit. Şi cu el în minte, se tîra ca o umbră, rezemîndu-se de pereţi şi de mobilele din casă, refuzînd orice ajutor, refuzînd să vorbească despre boala ei. O singură dată cînd a îngăduit să i se pună mîna pe puls, acesta ajunsese la 115 bătăi. N-a stat în pat nici o singură zi, se îmbrăca şi se pieptăna în modul cel mai corect de dimineaţă şi arar se aşeza pe un fotoliu. Din cînd în cînd ameţelile o făceau să se oprească şi să şovăie. Ceilalţi o priveau deznădăjduiţi. Charlotte încerca s-o ajute să iasă din această stare, s-o facă să accepte venirea unui doctor. Se pare că odată a şi adus un doctor, dar Emily s-a închis în camera ei.

---

[1] Yahoo — personaj dezgustător, de specie inferioară din *Călătoriile lui Guliver* de Jonathan Swift.

Cu groază, Charlotte presimţea deznodămîntul încă de la sfîrşitul lunii noiembrie şi-i spunea Ellenei Nussey : „Numai Dumnezeu ştie cum se vor termina toate acestea. De mai multe ori am fost constrînsă să privesc cu îndrăzneală teribilul eveniment al pierderii ei ca posibil şi chiar ca probabil. Dar natura se dă înapoi de la astfel de gînduri, şi cred că Emily e lucrul cel mai scump inimii mele în această lume".

Iar filozoful solitar care era bătrînul Brontë se uita cu durere la alt copil al lui care se lupta cu moartea, dădea din cap şi vorbea despre alţii din familie care suferiseră la fel odată... şi acum se găseau acolo unde nădejdea şi teama nu se mai schimbă.

Tăcută, stăpînă pe sine, Emily nu spunea nimic. Nu mai putea ieşi pe landele de care nu se despărţise niciodată, dar le privea pe fereastră cu ochii ei enormi, arzînd de febră în faţa emaciată. Era poate singurul, marele ei regret în această lume. Pe Keeper continua însă să-l îngrijească, să-l hrănească ea singură.

Charlotte se chinuie să cunoască raţiunile acestei tăceri teribile, ale acestei agonii fără comentar, fără vaier. „Aş vrea să-i cunosc mai limpede starea şi simţămintele", striga ea, tot mai intrigată de desfăşurarea rapidă a întîmplărilor. Emily a distrus între timp foarte multe din manuscrisele ei, cu aceeaşi dorinţă a păstrării pînă dincolo de moarte a discreţiei şi libertăţii totale în viaţa ei interioară. Se comunicase şi aşa prea mult oamenilor, cu poemele şi unicul ei roman, silită de insistenţele surorilor. Restul însă avea să sfîrşească o dată cu trupul.

Luna decembrie a înaintat pînă în a doua jumătate. Mai era o săptămînă pînă la Crăciun. În casele satului se făceau pregătirile de sărbători. La presbiteriu era linişte sumbră. Aşteptări dureroase strîngeau inimile. Emily se simţea tot aşa (cine poate şti de fapt cum s-a simţit vreodată !). Era luni 18. Seara, Charlotte le-a citit un esseu de Emerson şi, după cîtăva vreme, a băgat de seamă că Emily nu mai asculta, ci era cufundată în sine. A doua zi de dimineaţă, după o serie de eforturi foarte mari, a izbutit să coboare în hol. Charlotte scria o scrisoare către Ellen, spunîndu-i că în disperare de cauză s-a adresat unui mare specialist în boli de plămîni care însă a răspuns destul de încurcat şi a trimis o doctorie pe care Emily a refuzat-o. „N-am cunoscut pînă acum momente atît de negre ca acestea. Mă rog pentru ajutorul lui Dumnezeu către noi toţi. Pînă acum ni l-a dat".

Cum Anne cosea, Emily a luat şi ea lucrul de mînă. Privind-o, Charlotte a văzut că acul nu mai nimerea pînza. Cu inima strînsă, s-a grăbit să iasă în lande ca să-i facă o mică bucurie. A găsit o singură creangă înflorită, a rupt-o şi a înfăţişat-o Emilyei, care n-a recunoscut floarea ei favorită. După cîteva ore, pe la amiază, s-a schimbat deodată la faţă, respiraţia i s-a stins aproape cu totul şi cum surorile au vrut s-o ducă în pat, s-a împotrivit. S-a ridicat singură de pe fotoliu, s-a tîrît spre sofaua de păr de cal, s-a întins pe ea şi în cîteva clipe s-a sfîrşit.

Cortegiul mortuar a trecut din nou prin cimitir spre biserică, aşa cum făcuse cu trei luni înainte, dar de data aceasta Keeper mergea în capul tristului convoi, ducîndu-şi, cum făcuse întotdeauna, stăpîna spre locurile ei dragi. Slujbele de îngropăciune au fost rostite tot de pastorul Brontë lîngă care, neclintit, a stat cîinele Keeper. Fragila formă pămînteasca a Emilyei, care nu împlinise încă 30 de ani, a fost îngropată într-una din năvile bisericii lîngă mama, fratele şi surorile ei. Ca un erou al Greciei antice, ea a ascuns în delicatul ei înveliş de pămînt un suflet de uriaş care ar fi uzat şi ar fi fărîmiţat trupuri mult mai puternice decît al ei. O voinţă enormă unită cu o concepţie unică despre renunţare au apăsat fără milă o formă delicată, o sănătate şubredă. Spiritul a învins, dar trupul s-a prăbuşit şi n-a rămas din Emily Jane Brontë decît amintirea celor care au iubit-o şi opera ei de geniu.

În ajunul Crăciunului, la 23 decembrie 1848, Charlotte îi scria Ellenei pentru a-i da vestea morţii celei dragi. Vorbele ei sînt puţine şi sfîşietoare şi între ele intră doar consolarea religioasă. Emily a fost ruptă din fiinţa lor. Şi durerea este cu atît mai mare cu cît a plecat pe nesimţite, mută, aşa cum trăise, fără să spună nimic, fără să se explice.

În scrisoarea către Ellen, Charlotte se plîngea de sănătatea Annei, zguduită grav de moartea Emilyei. De asemenea regreta că pastorul Brontë nu e nici el într-o stare prea bună. Dar nu ştia încă de misiunea grea care o aştepta, aceea de a face pe infirmiera pe lîngă sora mai mică. Anne avea să intre neaşteptat de repede pe calea luată de Branwell şi Emily. Astfel tenebrele suferinţei stau întinse fără întrerupere în casa Brontë, ca o contrapondere parcă la succesul şi notorietatea

nefericitelor autoare. Pe de altă parte, criticele răuvoitoare nu încetează şi în vreme ce Anne se simte tot mai slăbită, în luna ianuarie a anului 1849 apare în *Quarterly Review* o paralelă între *Vanity Fair*, romanul lui Thackeray, şi *Jane Eyre*. Datorită unei femei, o oarecare mrs. Elizabeth Rigby, recenzia e şi mărginită şi veninoasă, scrisă cu un dispreţ real de clasă şi făcînd mereu aluzie la starea de subordonare a guvernantelor, la vulgaritatea gustului autoarei şi la totala necunoaştere a manierelor lumii înalte. Sigur că Charlotte nu putea rămîne insensibilă la astfel de manifestări negative chiar dacă afirma, cu mîndria nobilă a familiei Brontë, contrariul, într-o scrisoare din 4 februarie către W. A. Williams. Referindu-se la cîteva notiţe despre poemele lor mai de mult publicate, îl roagă pe Williams să i le trimită, indiferent de conţinutul lor. Pe ea şi pe Anne le va durea numai vreo aluzie la aceea care acum este dincolo de orice laudă ca şi de orice blam, adică la Emily. În ceea ce le priveşte, ele sînt aproape indiferente la critică. Charlotte a citit revista *Quarterly* fără nici o strîngere de inimă — a găsit doar că unele propoziţiuni erau dezonorante pentru critic. Acesta pare foarte grijuliu să lase să se înţeleagă că e o persoană mult familiarizată cu felul de a fi al claselor de sus, dar Charlotte îşi exprimă teama că nu e şi că n-o să poată niciodată ajunge un gentleman, oricît s-ar strădui (Charlotte nu ştia că criticul neîndurător era o femeie). Şi încheie : „Mulţi oameni săraci, născuţi şi crescuţi în muncă, ar dispreţui modul de simţire al recenzentului".

În aceeaşi scrisoare, ea menţionează un manuscris pe care-l trimite editorilor, la repetatele lor insistenţe. E vorba de *Shirley*, noul ei roman terminat mai de mult, şi care va apărea în cursul anului, spre toamnă. Dar Charlotte nu se gîndeşte decît la Anne şi la tatăl ei. Pe Anne o îngrijeşte cu mîna ei, dîndu-i untura de peşte prescrisă de doctor şi care i se părea că miroase a ulei de uns roţile, şi punîndu-i vesicatorii. Anne se supunea tratamentului, fiindcă dorea să se facă bine. De aceea avea din cînd în cînd cîte o zi mai bună care făcea să renască speranţele şi în inima ei şi mai ales în inima îndoliată a Charlottei. În realitate însă, Anne era resemnată, aşa cum se vede dintr-un poem scris în zilele mai grele ale

lunii ianuarie şi în care, aşteptînd viaţa sau moartea, îşi punea nădejdea doar în Dumnezeu :

Astfel din inimă mă lasă să-ţi slujesc
Oricare mi-ar fi scrisa,
Fie c-ar trebui devreme să pornesc
Sau să mai stau o clipă.

Nimic în ea nu lasă să se întrevadă grozava luptă a Emilyei, nici căderile sau înălţările (oricît de puţine) ale lui Branwell. Ea a fost mereu o prezenţă tăcută, luminoasă, blîndă, care şi-a împlinit misiunea măruntă cu sîrguinţă şi devotament. Şi personalitatea ei se conturează mai puternic în lunile de boală cînd suferă, dar doreşte să se însănătoşească, firesc, omeneşte. Începutul primăverii, mult aşteptat, îi dă puteri noi, îi împrospătează spiritul. Se simte mai puţin slăbită, mai înviorată, deşi a rămas numai piele şi os. De fapt declinul ei este inexorabil, deşi panta seamănă a fi destul de lină. Charlotte e conştientă de natura răului : aceeaşi tuberculoză care i-a ucis toate surorile o va secera în cele din urmă şi pe Anne, dar cu oarecare blîndeţe. Şi îngrijind-o cu un perfect devotament pe cea mai mică, Charlotte nu o poate totuşi uita pe Emily care a fost smulsă dintre ei „cînd inimile lor erau ataşate de ea cu o intensă legătură". Aşezîndu-se din cînd în cînd la scris, aşa cum o sfătuiesc editorii şi colaboratorii, Charlotte mărturiseşte că trebuie să se reobişnuiască treptat cu această activitate, fiindcă la început, după moartea Emilyei, îi fusese îngrozitor de greu să ia pana în mînă. Gestul rememora într-un fel teribil pierderea suferită în luna decembrie. Nu mai avea nici un rost să scrie, dacă nu mai trăia Ellis Bell care să citească.

S-a scurs martie, s-a scurs aprilie, cînd cu speranţe, cînd cu temeri. Cu un gînd caracteristic celor care se apropie de sfîrşit, Anne revenea mereu spre o priveliştе încîntătoare a tinereţii ei, spre o amintire a unei veri petrecute pe malul mării, la Scarborough, cu familia Robinson. În jurnalul ocazional ţinut de ea şi de Emily din patru în patru ani, Anne notase la 30 iulie 1841 că se afla la Scarborough şi că văzuse catedrala din York. Fuseseră două experienţe notabile în viaţa ei banală şi pe care acum dorea să le refacă, în convingerea că se va simţi din nou bine, la fel de bine ca atunci cînd

le trăise pentru prima oară. Ca atare voia să vadă din nou marea şi se gîndea s-o invite şi pe Ellen Nussey să meargă cu ea. Dar probabil Ellen s-a scuzat, fiindcă într-o scrisoare din 5 aprilie îi reproşa cu o amărăciune abia ascunsă refuzul ei şi respingea la rîndu-i invitaţia familiei Nussey la Brookroyd. Anne îi arăta Ellenei că dorea s-o ia cu ea nu ca soră de caritate, ci ca o tovarăşă de călătorie. Ea adăoga că ştie foarte bine în ce stare se află, dar că schimbarea aerului i-ar putea prii, aşa cum se întîmplă adesea la tuberculoşi. Şi spunea că se grăbeşte să se ducă la mare în prima parte a lunii mai ca să nu fie după aceea prea tîrziu. Dorea să trăiască mai ales de dragul Charlottei şi al tatălui lor, însă şi pentru ea, „fiindcă năzuiesc să fac ceva bun pe lume înainte de a o părăsi. Am multe planuri în cap pentru a le pune în practică în viitor, modeste şi mărginite e adevărat, dar totuşi n-aş vrea să le văd pe toate irosite, nici pe mine trăind doar pentru atîta lucru. Dar facă-se voia lui Dumnezeu".

De fapt, Ellen propusese o întîrziere a plecării pînă la sfîrşitul lui mai. Şi întîrzierea s-a şi produs, datorită pregătirilor necesare pentru însoţirea unei bolnave. La 24 mai au plecat toate trei de la Haworth, adică Anne, însoţită de Charlotte şi de Ellen. Drumul pînă la Scarborough, pe coasta răsăriteană a Angliei, coasta Mării Nordului, fiind destul de lung, călătoarele au făcut o escală la York. Anne, fericită că revede locurile mult dorite, a arătat atîta însufleţire, atîta entuziasm, încît cele două prietene au crezut o clipă în miraculosul efect al schimbării cadrului şi aerului. Au vizitat catedrala la cererea Annei care s-a arătat din nou fermecată de impresia de putere şi grandoare pe care i-o lăsa impozanta construcţie.

A doua zi, la 25 mai, au ajuns la Scarborough cu bine şi chiar din a doua dimineaţă Anne a cerut să facă o plimbare pe plajă cu măgăruşul pe care l-a condus singură, de frică să nu-l vadă brutalizat şi pus să alerge prea repede de către stăpînul său.

Duminică, la 27 mai, a vrut să meargă la biserică, dar Charlotte şi Ellen n-au lăsat-o, ca să nu se obosească peste măsură. După-amiază a făcut o scurtă plimbare şi a privit de pe-o bancă bine adăpostită înspre mare. Seara a avut bucuria unei privelişti măreţe pe care Ellen a descris-o mai tîrziu cu reculegere. „Seara s-a lăsat cu cel mai strălucit apus văzut vreodată. Castelul de pe stîncă se înălţa într-o mîndră aureolă

Mîngîieri tîrzii

În ziua plecării, Charlotte a stat fără întrerupere în cimitir, împodobind mormîntul Annei cu florile verii timpurii. Apoi a ieşit, cu lacrimi în ochi, şi a pornit spre Haworth. A fost un drum dintre acelea în care călătorul ar dori să nu mai ajungă niciodată la capăt. I se rupea inima să părăsească pentru totdeauna pe Anne în pămînt îndepărtat, i se rupea inima gîndindu-se la întîlnirea cu tatăl lor care acum nu mai era decît tatăl ei şi pe care voise să-l cruţe, înmormîntînd-o pe Anne la Scarborough. A ajuns la York, a ajuns la Keighley şi în cele din urmă la Haworth, în 21 iunie, marţi, pe la ora opt. Pastorul, împreună cu slujitoarele credincioase ale casei, Tabby şi Martha, o aşteptau în uşă, aşa cum avea să-i povestească a doua zi Charlotte Ellenei, într-o scrisoare. Scena a fost destul de curioasă, fiindcă lacrimile şi îmbrăţişările îndurerate ale oamenilor au fost însoţite de bucuria fără frîu a cîinilor. Văzînd-o pe Charlotte, şi Keeper şi Flossy, spunea ea, au crezut că şi cele două stăpîne plecate mai de mult se vor întoarce şi se zbenguiau şi nu încetau să se uite în lungul drumului.

Charlotte s-a desprins din îmbrăţişarea afectuoasă a tatălui şi a intrat în casa curată şi frumos orînduită pentru primirea ei, dar atît de pustie. A încercat un moment să-şi reînvie o veche senzaţie de mulţumire pe care o trăise de cîte ori se întorsese acasă (cu o singură excepţie, zice ea, referindu-se, probabil, la vremea dragostei nefericite pentru Constantin Héger). Tăcerea camerelor goale în care, prin contrast, ticăitul vechiului ornic se auzea mai tare, a făcut-o să-şi amintească de cei trei

şi de strîmtele adăposturi de beznă în care acum se odihnesc. Şi deodată s-a simţit copleşită de un simţămînt negru de amărăciune şi dezolare. Starea îngrozitoare de deznădejde de care se temuse s-a produs în clipa aceasta şi a ţinut-o toată noaptea şi ziua următoare. Apoi şi-a revenit şi i-a răspuns Ellenei care îi scrisese. Charlotte era adînc zguduită de cele întîmplate şi nu se dezmeticise încă. Se întreba cum avea să se mai desfăşoare viaţa ei şi a celor din casa parohială, se lăsa în voia lui Dumnezeu, se mira că zilele îi sînt mai uşor de îndurat prin grijile mărunte ale casei decît ar fi crezut. Dar nopţile erau groaznice. „Marea încercare începe cînd sfîrşeşte seara şi se apropie noaptea, scria ea. La acest ceas obişnuiam să ne strîngem în sufragerie — obişnuiam să stăm de vorbă. Acum stau singură — sînt silită să tac — nu mă pot opri să mă gîndesc la zilele lor din urmă, aducîndu-mi aminte de suferinţele lor, şi de ce au spus şi au făcut, şi de felul cum arătau în clipa în care erau loviţi de moarte. Poate toate acestea vor deveni, cu timpul, mai puţin sfîşietoare."

Lui W.S. Williams îi repeta după vreo două zile cam aceleaşi lucruri, insistînd mai cu seamă asupra episodului cu cîinii, care o impresionase adînc, şi vorbind mult despre Keeper. Şi-aducea aminte de şederea lui lîngă patul de moarte al Emilyei, de urmarea convoiului în biserică, de felul în care a asistat cuminte, la picioarele lor, la toată slujba. Şi-i povestea cum şi acum, în fiecare zi, cîinele se suia pe scări şi intra în odăiţa strîmtă care fusese a Emilyei. Iar Flossy se uita mereu jur împrejur, cu o privire întrebătoare, căutînd-o pe Anne.

Probabil că şi Charlotte care înţelegea multe din condiţia umană, ca o scriitoare şi cunoscătoare de oameni ce era, avea obsesia neîntreruptă a teribilei neîmpliniri ce însoţise existenţa surorilor ei, însingurarea lor deplină, nesatisfacţia în toate. Şi durerea cîinilor, singura arătată dinafară, din partea unor vietăţi străine, îi releva mai cumplit drama genialei Emily şi a încîntătoarei Anne, moarte fără ca cineva pe lume să se fi sinchisit de ele, fără ca inima cuiva să fi bătut pentru ele. Pradă unor gînduri ca acestea scria ea lui Williams, fiindcă în rîndurile adresate lui apare o altă tonalitate a sentimentelor. Lui îi vorbeşte despre serile care trezesc în inima ei revolta împotriva poverei singurătăţii. Atunci sentimentul pierderii încercate şi al dorului ajung greu de suferit. În astfel de momente nu e nici bună, nici îngăduitoare : e gata să se răzvrătească. Şi numai

gîndul dragului ei tată aflat în camera de alături sau al slujnicelor devotate, de la bucătărie — ori vreo mîngîiere de la bieţii cîini o readuc la simţăminte mai blînde şi la nişte puncte de vedere mai raţionale. În stare de veghe se gîndeşte la ei, în somn îi visează, dar niciodată nu-i poate vedea cum arătau cînd erau sănătoşi, ci într-una în boală şi suferinţă.

În zilele acestea ale verii anului 1849, ea reia manuscrisul la *Shirley* din care trimisese mai de mult o parte editorilor şi-l întregeşte, de la capitolul intitulat *The Valley of the Shadow of Death (Valea cu umbra morţii)*, cu pagini de simţire adîncă scoase din experienţa ei nemijlocită.

Scrisul, care operează la oricine ca un catharsis, mai descarcă din durerile Charlottei, trecîndu-le prin intelect şi în felul acesta subţiindu-le substanţa. Puterile i se refac şi în curînd avea să-i scrie Ellenei vorbe triste, dar frumoase, care indică ieşirea din zona disperării. Inima îi este încă grea şi solitudinea, amintirea şi dorul încă singurii însoţitori. „Dar zdrobită nu sînt încă ; nu mi-am pierdut nici elasticitatea, nici speranţa, nici de tot capacitatea de a mă strădui. Am oarecare putere să lupt bătălia vieţii. Sînt conştientă şi pot recunoaşte că am multe mîngîieri, multă îndurare. Încă pot merge înainte. Dar sper şi mă rog ca nici tu nici oricare altul dintre cei pe care-i iubesc să nu fie în locul meu..."

Tăria morală a familiei Brontë a învins încă o dată şi Charlotte, ca şi pastorul Patrick Brontë au depăşit marea criză cu ajutorul sentimentului religios şi al reprezentării specifice în ceea ce priveşte necesitatea orînduirii lumii într-o concepţie providenţială. Îndoliată în veşminte şi în inimă, Charlotte îşi va face totuşi datoria mai departe faţă de oameni şi de misiunea sa scriitoricească. Caracterul ei a ieşit întărit din această agonie, ca şi luciditatea, ca şi înţelegerea mai adîncă a modalităţilor artistice pe care trebuie să le folosească fără compromis. Lucrurile acestea reies dintr-o scrisoare adresată lui Williams prin septembrie şi în care Charlotte răspundea unei întrebări a editorilor în legătură cu adevărul personajelor din *Shirley*, aflată în curs de editare. Ştiind ce însemna acum notorietatea romancierei Currer Bell, prietenii care-i publicau cartea cea nouă se temeau probabil de asemănări prea izbitoare între eroii cărţii şi modelele lor locale, asemănări care ar fi putut duce la scandaluri publice în lumea din Yorkshire.

Mai întîi Charlotte explică de ce nu va fi identificată în regiunea de origine şi arată din nou, cu o sinceritate dureroasă, ce restrînsă a fost experienţa ei de viaţă, ce puţini oameni a cunoscut şi mai cu seamă cît de puţini au cunoscut-o pe ea. Şi exemplifică raportul dintre realitate şi ficţiune în creaţia ei, referindu-se la două personaje, mr. Helstone şi mr. Hall. Pe primul l-ar fi cunoscut în persoana unui cleric care murise mai de mult la vîrsta de 80 de ani. Îl văzuse o singură dată, la tîrnosirea unei biserici, cînd era o copilă de zece ani şi fusese impresionată de înfăţişarea lui, de aerul lui sever şi marţial. Mai tîrziu auzise vorbindu-se despre el, şi bine, şi rău. Unii îl apreciau entuziaşti, alţii îl detestau. Din anecdotele, din întîmplările al căror erou fusese făcut, Charlotte cumpănise adevărul şi stabilise o medie a cărei reprezentare era personajul din carte.

Pe al doilea, mr. Hall, îl ştia mai bine. Originalul după care făcuse copia artistică îi fusese mai familiar. Dar el n-o cunoştea decît foarte puţin. Încă o dată, amărăciunea unei stări inferioare care i-a apăsat copilăria şi tinereţea străbate printre rîndurile Charlottei, atunci cînd se gîndeşte dacă persoana care-i slujise drept model ar putea să se recunoască într-un erou din carte. Şi răspunsul este că persoana ar fi putut bănui că ea l-a observat şi l-a transformat în personaj al unei cărţi, cum şi-ar fi putut bănui de aşa ceva cîinele.

Dar indiferent că oamenii se vor recunoaşte sau nu în caracterele desenate de ea, hotărîrea în ceea ce priveşte adevărul scrisului a fost luată. „N-are importanţă dacă voi fi cunoscută sau nu, dacă voi fi judecată rău sau dimpotrivă — sînt decisă să nu scriu altfel. Mă voi îndrepta într-acolo unde mă duc puterile mele... Trebuie în privinţa scrisului să am deplină libertate. Pierderea a ceea ce avem mai scump şi mai apropiat de noi în lumea aceasta produce o înrîurire asupra caracterului : căutăm ceea ce ne-a mai rămas pentru a ne sprijini şi dacă găsim, ne agăţăm cu o tenacitate nou încordată. Facultatea imaginativă m-a ridicat pe cînd mă prăbuşeam, cu trei luni în urmă [1] ; de atunci exercitarea ei necontenită m-a ţinut deasupra apei ; rezultatele mă bucură acum, fiindcă îmi dau seama că m-au făcut în stare să procur plăcere altora. Mulţumesc lui Dumnezeu care mi-a dat această facultate ; şi pentru mine este o da-

[1] Scrisoarea e din 21 septembrie 1849.

torie a religiei mele de a apăra darul acesta şi de a profita din stăpînirea lui."

Fermitatea Charlottei se conturează mai mult cu prilejul apariţiei, la 26 octombrie 1849, a romanului *Shirley,* care a dat naştere la nemulţumiri tot atît de mari ca acelea generate de publicarea cărţii *Jane Eyre,* din pricina înfăţişării foarte critice a unor feţe bisericeşti. Cele două îndrăzneli i-au creat un renume care n-a făcut decît să crească în perspectiva timpului şi a afirmării valorilor, dar i-au atras duşmănii înverşunate din partea unor oameni orbiţi de prejudecăţi.

Se pare că însăşi naşa Charlottei, soţia unui respectabil cleric, a rupt relaţiile cu fina ei din pricina ironiilor la adresa diaconilor (între care s-a putut recunoaşte cu uşurinţă şi Arthur Bell Nicholls, vechiul colaborator al pastorului Brontë), iar bătrîna domnişoară Wooler a făcut aspre reproşuri fostei ei colaboratoare. Nemulţumirea unor prieteni şi cunoscuţi o atinge, firesc, pe Charlotte, dar într-un mod special. O vizită făcută familiei Nussey în această toamnă a anului 1849 a pus-o în contact direct cu admiratori şi duşmani. Şi ea pare destul de mirată de popularitate, îi face plăcere căldura cu care o revăd colegele şi profesoarele de demult. Însă n-o contrariază de loc întîlnirea cu adversarul. Dimpotrivă, aşa cum îi relatează lui W.S. Williams, avînd prilejul să vadă pe cîţiva dintre aceia care tunaseră şi fulgeraseră împotriva ei, ea abia aştepta momentul bătăliei („I longed for the battle to come on") şi ar fi dorit din toată inima să-i audă vorbind pe faţă. Punctele de vedere la adresa lumii contemporane, opiniile ei sînt din ce în ce mai clarificate şi atitudinea ei mai fără compromis. Modestă, chiar umilă, Charlotte nu va profita de glorie decît pentru a cunoaşte cîteva personalităţi ale vieţii publice engleze, cîteva mari nume ale literaturii contemporane pe care le admira de mult. De pildă, cînd editorii întreabă cui ar dori să mai trimită exemplare din *Shirley,* ea indică numele Harrietei Martineau, una din personalităţile marcante ale acelei epoci, cu o mare deferenţă. La fel vorbeşte despre Mrs. Gaskell, autoarea romanului *Mary Barton.* Amîndouă aceste femei i se par a avea suflete nobile, intelect elevat, şi a o depăşi cu mult prin înzestrare şi experienţă. O scrisoare a Elizabethei Gaskell, în care aceasta îşi exprimă admiraţia faţă de autoarea romanului de curînd apărut, o face să lăcrimeze.

Dar veşnic atenţii ei editori, Smith şi ceilalţi, se grăbesc s-o scoată pe Charlotte, cu prilejul apariţiei cărţii, din solitara ei condiţie. Sub un motiv sau altul, o cheamă la Londra după 20 noiembrie. Cum Charlotte dorea să consulte şi un doctor, acceptă invitaţia şi vine din nou în capitală. Londra îi face aceeaşi impresie, înfricoşînd-o ca şi mai înainte şi trezindu-i toate timiditătile, deşi George Smith şi familia lui, ca şi familia Williams, o conduc peste tot cu o curtoazie discretă şi neforţată, la teatru, la expoziţii de pictură, în vizite. A asistat la un spectacol cu *Macbeth,* cu actorul Macready în rolul principal. S-a dus din nou la Galeria Naţională să vadă tablourile care-i plăceau şi pe care le mai văzuse de cîte ori fusese la Londra. Pe deasupra a mai avut şi bucuria unei splendide expoziţii a peisagistului Turner, unul din precursorii picturii moderne, ai impresionismului.

Prima întîlnire a Charlottei cu William Makepeace Thackeray a fost destul de decepţionantă pentru marele romancier. Scriitorul a fost invitat la un dineu, cu alţi cîţiva gentlemeni, fără să ştie că îl va întîlni pe Currer Bell. Înălţimea lui proverbială — de peste un metru optzeci — a speriat-o pe mărunta Charlotte, ca şi figura lui, urîtă, cum ea însăşi spune, cu o expresie aspră, satirică, dar capabilă şi de o privire blajină. Lui Thackeray nu i s-a spus cine era tînăra, nici nu i-a fost prezentat. Dar tot privind-o prin ochelari, şi-a dat seama cine era. Şi cînd s-au sculat să se ducă la masă, el s-a îndreptat spre ea şi i-a spus : „Haide să dăm mîna". Au dat mîna, apoi el i-a oferit braţul. Se pare că spectacolul uriaşului Thackeray la braţ cu Charlotte Brontë, a cărei înălţime era sub cea normală, a fost foarte ciudat şi foarte hazliu pentru privitori. Pentru Charlotte au fost cîteva momente îngrozitoare. Sugrumată de emoţie, ea nu mai putea răspunde nimic. Iar cînd pentru a-i face plăcere Thackeray cita cîte o replică sau cîte un fragment din *Jane Eyre*, Charlotte nu recunoştea măcar propriile ei cuvinte. Pe deasupra îi mai spunea şi Currer Bell în loc de miss Brontë. Charlottei i-a fost atît de ruşine de reacţia ei, încît şi-a închipuit că Thackeray a luat-o drept o proastă. Dar impresia lui a fost alta. Ducîndu-se de la dineu la clubul lui, *Garrik Club*, le-a spus amicilor săi : „Dragii mei, am luat masa cu Jane Eyre !" Şi apoi a şi scris cum i s-a părut seara aceea. „Am

văzut, a spus el, o mărunţă şi severă Ioana d'Arc care ne privea în faţă, care ne cenzura viaţa şi morala uşuratică" [1].

Sub o zodie mult mai bună pentru starea sufletească a Charlottei s-a desfăşurat întrevederea cu Harriet Martineau, romancier şi critic literar de notorietate, sora interesantului filozof James Martineau fără de care istoria gîndirii în Anglia vremii nu poate fi înţeleasă. Charlotte trimisese, cum am văzut mai înainte, un exemplar din *Shirley* Harrietei Martineau care-i răspunsese printr-o notă adresată d-lui Currer Bell, dar al cărei conţinut era destinat unei femei. Plăcut impresionată de acest gest delicat, care-i respecta pseudonimul în ciuda cunoaşterii sexului persoanei aflate la adăpostul lui, Charlotte i-a scris din nou, solicitîndu-i o întrevedere. Au căzut de acord asupra zilei de duminică şi asupra orei 6 după-amiază. Locul în care urma să se producă întîlnirea era casa unor veri ai Harrietei, necăsătorită, deşi avea acum 47 de ani. Casa se afla într-unul din cele mai elegante cartiere ale Londrei, în Hyde Park Square. Domnul şi doamna Martineau împreună cu Harriet aşteptau cu ceştile de ceai în faţă, după obiceiul după-amiezelor englezeşti, pe misterioasa musafiră. Cînd orologiul a bătut ora şase, uşa s-a deschis şi a intrat „un spiriduş mic, foarte mic, cu păr lucios, arătînd ca de 15 ani, nu mai mult, purtîndu-se foarte firesc, curat şi îngrijit. S-a aşezat şi a luat ceaiul cu ceilalţi, fără să i se cunoască încă numele. A întrebat-o pe Harriet Martineau : «Ce credeţi, sincer, despre *Jane Eyre* ?». Iar Harriet Martineau : «Este o carte de mîna întîi». La care micul spiriduş s-a roşit de plăcere. După ceai domnul şi doamna Robert Martineau s-au retras şi au lăsat spiriduşul într-un *tête-à-tête* de două ore cu Harriet căreia şi-a destăinuit numele şi povestea vieţii..."

Mrs. Gaskell, care povesteşte cu humor scena, mai adaogă că Harriet Martineau şi autoarea romanului *Shirley* şi-au jurat prietenie veşnică.

Sigur că, între ele, cele două femei deosebit înzestrate au găsit repede punţile care să le unească. Minţile lor erau la fel de lipsite de prejudecăţi şi aduceau dovezi în acest sens atît romanele Charlottei cît şi scrierile Harrietei care nu lăsau niciodată la o parte subiectele sociale şi politice. Ea era cotată în mişcarea culturală a vremii ca una din conştiinţele libere, ală-

[1] Cf. Robert de Traz.

turi de fratele ei James, de romanciera George Eliot şi de criticul George Henry Lewes, toţi discipoli în filozofie ai pozitivistului francez Auguste Comte.

Pe de altă parte, Harriet cunoscuse în tinereţea ei pe cîţiva dintre scriitorii pe care Charlotte îi iubise şi-i citise de foarte devreme cu surorile şi fratele ei, pe Coleridge, pe De Quincey de pildă, despre care Harriet a vorbit pe larg în amintirile ei. Aşa că prietenia închegată acum a rămas una din cele destul de statornice.

Charlotte a mai întîlnit şi pe John Forster, critic cu întinse legături în lumea literelor, prieten cu Dickens căruia i-a şi făcut o biografie, cu Robert Browning poetul, şi lector şi consilier al casei editoriale Champmann and Hall. În total, spunea ea, „a întîlnit şapte critici, unii cu feţe foarte grave în scris, dar extraordinar de politicoşi cînd îi afli faţă în faţă", invitaţi de George Smith.

De Crăciun, nedorind să-l lase singur pe pastor în casa pustie, Charlotte s-a întors la Haworth, unde a venit curînd după aceea şi Ellen Nussey, aşteptată cu mult dor şi găzduită cu mare plăcere de scriitoarea acum celebră şi avînd şi mijloace de existenţă mai mult decît îndestulătoare. Charlotte se întorcea spre prietena ei veche cu un ataşament mişcător pe care-l comunica şi corespondenţilor ei londonezi. Deşi Harriet Martineau avea o mare reputaţie şi o conversaţie plină de spirit, de strălucire, romanciera de la Haworth rămăsese totuşi credincioasă prieteniilor de demult, simple, dar atît de încercate. Faima nu rămîne însă niciodată neumbrită şi Charlotte mai are de întîlnit recenzii şi cronici nefavorabile la adresa cărţilor ei. În general o lasă rece, dar una a iritat-o în mod deosebit, datorită şi persoanei care o scrisese şi modului în care problemele erau puse. W.S. Williams, care-i trimitea toate jurnalele şi revistele cuprinzînd dări de seamă la *Shirley*, i-a expediat în primele zile ale lunii ianuarie 1850 un exemplar din *Edinburgh Review* în care fusese inserată o astfel de cronică. Autorul ei era George Henry Lewes, cunoscutul om de litere şi admiratorul forţei scriitoriceşti a Charlottei, şi care acum desfiinţează pur şi simplu noul roman, ajungînd la jignitoarea concluzie că „aproape orice capitol ar fi putut fi omis" şi că „*Shirley* nu poate fi primită ca o operă de artă", deoarece scene izolate au fost strînse în trei volume, dar n-au izbutit să ajungă o operă unitară.

Pe Charlotte şi ideile şi tonul de superioritate masculină mai ales au supărat-o în aşa măsură, încît îi scrie imediat criticului o scrisoare de o concizie neobişnuită şi un conţinut şi mai neobişnuit la posibilităţile ei de stăpînire de sine şi de resemnare. Ea scrie: „Pot să mă păzesc singură de duşmani, dar să mă apere Dumnezeu de prieteni". Şi semnează Currer Bell. Mai tîrziu, după cîteva zile, pe la 19 ianuarie, îmblînzită după primul acces de amărăciune, o nouă scrisoare îi explica lui Lewes, cu luciditatea şi amabilitatea obişnuită a Charlottei care fuseseră raţiunile mîniei trecătoare. Şi sfîrşea strîngîndu-i mîna, „cu un anumit respect şi mai multă mîhnire" [1].

Rezerva lui Lewes faţă de *Shirley* a fost cu totul accidentală, cartea bucurîndu-se în general de un mare succes. Şi mai cu seamă în nord, în cea mai largă măsură la Haworth unde vestea apariţei cărţilor scrise de fata pastorului s-a răspîndit prin ianuarie-februarie pînă la oamenii cei mai simpli. O femeie, soţia lui John Brown ţîrcovnicul, îl auzise într-o zi pe reverendul Arthur Bell Nicholls rîzînd cu hohote, bătînd din palme şi din picioare în vreme ce citea singur în cameră, şi a crezut că înnebunise. De fapt seriosul reverend citea *Shirley* şi se prăpădea de rîs recunoscîndu-se în Malone, unul din grupul celor trei preoţi ridicoli, zugrăviţi de Charlotte după natură. I-au plăcut aşa de mult scenele cu tinerii intoleranţi, stîngaci şi caraghioşi, încît s-a dus şi le-a citit şi bătrînului pastor Brontë care era fericit de celebritatea fiicei sale. Aspiraţiile lui de intelectual ratat, doliurile de părinte îndurerat erau acum din plin răsplătite de enormul succes al Charlottei, de bună starea materială, deşi nimic din cele pierdute nu se mai putea înlocui. Dar ceea ce îl bucura pe pastor o indispunea pe Charlotte. Bunăoară, într-o zi, Martha slujnica a venit cu sufletul la gură la stăpînă-sa să-i împărtăşească veştile auzite despre cărţile scrise de ea şi care ajunseseră pînă la Heighley la biblioteca *Mechanics' Institute*, unde toţi abonaţii se băteau pe ele. A fost nevoie de o întrunire a membrilor bibliotecii ca să se poată stabili o ordine a lecturilor. Martha zicea în dialectul ei că sînt cele mai grozave cărţi care s-au văzut vreodată, după părerea tatălui ei şi a prietenilor lui. Pe Charlotte au trecut-o sudori reci la auzul vorbelor Marthei, căreia nici tonul as-

[1] *mîhnire* e scris în franceză *(chagrin)*.

pru al stăpînei, nici interdicţiile nu au reuşit să-i scadă entuziasmul. De altfel începuseră să vină la Haworth, în jurul casei parohiale, turişti şi admiratori necunoscuţi care aşteptau ore întregi pentru a vedea pe marea scriitoare sau măcar pe tatăl ei trecînd o clipă. Se dădeau bacşişuri slujnicelor şi oamenilor de serviciu de pe lîngă biserică pentru a-i convinge să-i lase pe vizitatori mai în preajma casei. Dar inutil. Groaza de publicitate a Charlottei era aceeaşi la Haworth ca şi la Londra şi ea nădăjduia în dealurile greu accesibile ale locului, ca şi în natura aspră a oamenilor, pentru punerea unei bariere între ea şi vizitatorii nepoftiţi. Nu numai oamenii mărunţi ai satului şi regiunii erau mîndri de miss Brontë. Unul dintre onorabilii *squires* [1] din Lancashire, comitat învecinat cu acela al Yorkshireului, James Kay-Shuttleworth, o invită în repetate rînduri în familia lui, la Gawthorpe Hall. Foarte mîndru de relaţiile fiicei sale, pastorul Brontë o îndeamnă pe Charlotte să se ducă. Şi în luna martie 1850, Charlotte ajunge la vechea şi pitoreasca reşedinţă a *squire*-ului, aşezată pe graniţa deluroasă dintre comitatul Yorkshire şi Lancashire. Aci a fost primită cu dragoste şi admiraţie de toată familia care-i citise cu atenţie deosebită cărţile şi nu ostenea să le comenteze în modul cel mai favorabil. Ea s-a simţit mult încurajată în concepţia-i scriitoricească de punctul de vedere al acestor locuitori din nordul Angliei care, spre deosebire de criticii londonezi, au găsit foarte mult adevăr al vieţii din Anglia de nord în cărţile romancierei din Haworth. De unde ceilalţi o învinuiau tocmai de a fi şarjat, de a fi îngroşat contururile personajelor, localnicii din Lancashire au lăudat exactitatea cu care ea surprinsese contrastul izbitor dintre natura aspră, colţuroasă a oamenilor, dintre fondul autohton şi formele de civilizaţie foarte artificiale care încercau cu stîngăcie să-l acopere. Comunicînd lui George Smith părerea noilor prieteni într-o scrisoare scrisă la 16 martie, imediat după întoarcerea de la Gawthorpe Hall, Charlotte arăta în sfîrşit oarecare satisfacţie, de a fi auzit cîteva cuvinte sincere, ieşite din inimă, nesofisticate ca acelea ale criticilor şi specialiştilor. De altfel noii prieteni ajunseseră atît de departe cu pasiunea lor pentru cărţile Charlottei, încît au venit pînă la Haworth ca să poată

[1] *squire* — titlu de mică nobleţe.

identifica locurile şi, eventual, şi pe cîţiva din oamenii transformaţi în personaje.

Între timp experienţele umane noi, relaţiile sociale în care intrase nu făceau decît să îmbogăţească fondul prim de capacitate de observaţie şi analiză, să stîrnească izvoarele adînci ale pasiunii hrănită numai cu împrejurări dramatice în Charlotte. Gîndirea ei creatoare se intensifică şi se clarifică. Ceea ce cere tot mai mult de la artă Currer Bell este adevărul şi forţa simţirii. Vorbind odată despre un roman al scriitoarei Jane Austen pe care totuşi o preţuia, ea-i face imputări foarte reale, pentru motivele pe care le delinează exact. Pictura lumii engleze e făcută ciudat de bine, zice Charlotte, la suprafaţă, cu o minuţiozitate chinezească, cu o delicateţe miniaturală. Ea nu-şi tulbură niciodată cititorul cu vreo vehemenţă ; nu-l stîrneşte cu nimic profund. Pasiunile îi sînt cu desăvîrşire necunoscute. Nu se ocupă nici pe jumătate de inima oamenilor, cît se ocupă de ochii, gurile, mîinile şi picioarele lor ; îi place să studieze ceea ce vede cu ascuţime, vorbeşte cu uşurinţă şi se mişcă mlădios. Dar ceea ce pulsează cu rapiditate şi tărie, deşi în ascuns, locul prin care năvăleşte sîngele, centrul nevăzut al vieţii şi ţinta simţitoare a morţii, acestea miss Austen le ignoră.

Toate reproşurile acestea sînt fundate pe adevăr dacă priveşti lucrurile sub unghiul geniului ; dacă te mulţumeşti să afirmi doar talentul romancierei Jane Austen, sigur că ele cad. Dar Charlotte, cum spuneam mai sus, cîştigă o înţelegere din lăuntrul vieţii, din miezul însuşi al încercării şi al durerii. Pe bună dreptate putea să spună în acest an mrs. Gaskell care o va cunoaşte mai tîrziu cu cîteva luni : Viaţă ca a domnişoarei Brontë n-am auzit de cînd sînt".

Toate pierderile inimii ei s-au schimbat în cîştiguri, după vechea vorbă a lui Sofocle despre raportul între suferinţă şi înţelepciune. Dar cîştigurile sînt ale minţii care nu întotdeauna îndestulează inima. Şi singurătatea Charlottei era la fel de greu de îndurat chiar dacă ea dobîndise adîncimi negîndite ale intelectului şi ale intuiţiei. Prima primăvară a solitudinii totale, din anul 1850, primul mai înflorit, după care tînjesc prietenii ei editori din Cornhill stînd la birouri şi citind manuscrise, sînt pentru Charlotte solii înnoitori ai dureroaselor aduceri aminte. Lui James Taylor, alt lector al casei Smith, care o invidia pentru libertatea de a se plimba sub soarele de mai,

ea îi răspundea : „sînt liberă să mă plimb pe lande, dar cînd mă duc singură într-acolo, toate îmi amintesc de timpurile cînd erau şi alţii cu mine, şi atunci landele par o pustietate fără chip, singuratică, întristătoare. Sora mea Emily le iubea în mod deosebit şi nu e măgură cu buruieni, nu e fir de ferigă, nu e frunză, nu e frunză tînără de afin, nu e ciocîrlie ori prigorie în zbor care să nu-mi aducă aminte de ea. Priveliştile depărtate erau bucuria Annei şi cînd mă uit împrejur, pe ea o văd în nuanţele albastre, în ceţurile pale, în valurile şi umbrele orizontului. În tăcerea dealurilor, poezia lor îmi vine în minte, în versuri izolate şi în strofe : pe vremuri îmi plăcea. Acum nu mai îndrăznesc s-o citesc şi adesea sînt împinsă să doresc a lua o înghiţitură de uitare şi să uit că, atîta vreme cît am minte, nu voi uita niciodată"[1].

Curînd după această misivă tristă, Charlotte se duce din nou la Londra pentru vreo cîteva săptămîni. Şi iarăşi George Smith o însoţeşte pretutindeni, la Camera Comunelor pe care ea vrea s-o viziteze, la Royal Chapel unde are bucuria de o clipă de a-l vedea pe ducele Wellington, învingătorul de la Waterloo, eroul preferat al copilăriei ei, şi care o impresionează prin bătrîneţea şi măreţia lui. Într-altă zi era cît pe aci să-l întîlnească din nou pe duce care ieşise din cabinetul pictorului la modă Richmond, cu o clipă înainte ca ea să intre. Ideea de a-i face Charlottei portretul fusese tot a lui George Smith care procedase cu multă abilitate, propunîndu-i să-l dăruiască tatălui ei ca amintire. Richmond i-a făcut cadou şi o copie după portretul lui Wellington. De data aceasta s-a întîlnit şi cu George Henry Lewes, cu care s-a împăcat. Dar a impresionat-o asemănarea fizică a criticului cu Emily şi asta a dăunat oarecum întîlnirii lor. Vizite propriu-zise n-a făcut decît lui sir James Kay-Shuttlworth, la reşedinţa lui londoneză şi lui Thackeray pe care îl întîlnise din nou la George Smith. Întîlnirea în trei a fost cea mai reuşită din punctul de vedere al Charlottei, care a putut, de data aceasta, să-i spună tot ce avea de spus. Thackeray venise într-o vizită matinală şi a stat peste două ore. Smith n-a făcut decît să asiste, martor tăcut la curioasa scenă pe care Charlotte a descris-o Ellenei. „Uriaşul şedea în faţa mea ; am simţit nevoia să-i vorbesc despre cîteva din cursurile sale (literare, bineînţeles) ; una cîte una erorile

[1] Cf. Mrs. Gaskell.

mi-au venit în minte şi i le-am spus tot una cîte una şi am căutat explicaţii sau apărare. S-a apărat ca un turc şi ca un păgîn ; adică scuzele erau uneori mai rele decît crima în sine. Toată treaba s-a sfîrşit într-o prietenie destul de bună" [1].

Şi Charlotte încheia anunţînd-o pe Ellen că în seara respectivă, 12 iulie 1850, lua masa în familia marelui romancier

Viaţa intimă a lui Thackeray, cunoscută de toată Anglia, suferise o gravă lovitură prin alienaţia mintală a soţiei sale, foarte iubite. De atunci, el care fusese mai înainte un mare petrecăreţ, un iubitor de aventură în toate sensurile şi risipise o avere considerabilă, îşi revărsase afecţiunea asupra celor două fetiţe pe care le-a crescut bine, într-un mediu, într-o atmosferă de intelectualitate elegantă. Ele erau, împreună cu guvernanta lor, de faţă la orice primire mai însemnată. Cea mai mare a avut şi un oarecare talent scriitoricesc şi a lăsat plăcute amintiri, încărcate de detalii pitoreşti, înregistrate cu ochii copilăriei curioase. Sigur că nu putem uita dintre amintirile ei pe aceea legată de Charlotte Brontë, femeia celebră şi nefericită despre care toată Londra vorbea.

Scenele sînt povestite pe larg, începînd cu atmosfera aşteptării din vechiul salon elegant din Young Street, cu ferestre cu arcade. Era o seară călduroasă de vară, şi ferestrele erau deschise. Aşteptau nu numai copiii cu încordare, dar şi Thackeray însuşi care de obicei nu aştepta pe nimeni. Au văzut cum s-a oprit o trăsură ; cum s-a dat repede jos din ea George Smith cu faţa lui frumoasă, pentru a conduce pe musafiră. Thackeray a ieşit în hol să-şi întîmpine oaspeţii şi după o clipă uşa s-a deschis şi, între cei doi bărbaţi înalţi şi arătoşi, s-a văzut o siluetă feminină, mică, delicată. Era o femeie serioasă, palidă, cu păr lucios, pieptănat strîns, cu ochi care priveau drept, statornic. Arăta a avea peste treizeci de ani şi era îmbrăcată cu o rochie închisă de voal cu un desen verde palid. A intrat purtînd în mîini mitenele, mănuşile de dantelă, şi a rămas tăcută şi serioasă. Inimile copiilor băteau cu putere. Aceasta era deci romanciera, puterea necunoscută care prin cărţile ei pusese pe foc Londra, făcînd-o să citească, să vorbească şi să emită tot felul de ipoteze. Fetiţele citiseră *Jane Eyre* pe apucate, cînd de ici cînd de colo, fără voie, şi rămă-

[1] Cf. Mrs. Gaskell.

seseră cu o impresie neştearsă. Şi acum iat-o pe Jane Eyre în persoană ! Toată lumea era foarte încurcată de tăcerea invitatei şi clipa cînd au fost poftiţi la masă a însemnat o uşurare generală. Fetiţele au zîmbit cînd tatăl lor s-a aplecat ca să-i poată oferi braţul musafirei sale, fiindcă oricît ar fi fost ea de genială, nu-i ajungea decît pînă la cot. La masă Charlotte n-a mîncat mai nimic ; îl privea doar pe Thackeray cu ochi strălucind de interes. Se lumina doar uneori cînd îi răspundea, cu o lumină care venea dinăuntru. Altfel îl asculta cu atenţie, uşor aplecată peste masă.

După-masă au venit mulţi prieteni de-ai lui Thackeray, plini de aceeaşi curiozitate care bîntuia Londra, de a o vedea pe miss Brontë. Printre ei se numărau şi celebrităţi ca scriitorul şi filozoful Thomas Carlyle care venise cu soţia sa, mult gustatul pictor Millais şi el însoţit de o doamnă M., romanciera George Eliot care nu ajunsese încă la apogeu şi mulţi, mulţi alţii. Charlotte, confruntată cu un salon plin de nume şi feţe străine, a făcut repede una din crizele ei de timiditate şi s-a refugiat în birou unde a stat pe o sofa, schimbînd din cînd în cînd cîte o vorbă, în surdină, cu guvernanta fetelor, miss Truelock. Musafirii ceilalţi au rămas în salon, aşteptînd o conversaţie briliantă care n-a mai venit. Treptat salonul s-a întunecat, lampa a început să fumege, conversaţia a scăzut şi ea din cît se încropise. Doamnele şedeau aşezate jur împrejur şi tot mai trăgeau nădejde. Ba una din ele, mrs. Brookfield, care şedea lîngă uşa biroului aproape de locul ocupat în colţ de Charlotte, a întrebat-o de departe, înclinîndu-se puţin spre ea, dacă-i place Londra. După o pauză, miss Brontë a răspuns, cu gravitate, „da şi nu". Foarte curînd de altfel ea s-a şi retras, spre dezamăgirea celor prezenţi. Iar după plecarea ei, fetiţele, trecînd prin hol, l-au văzut pe tatăl lor, cu pălăria pe cap, deschizînd uşa de la intrare. La privirea lor întrebătoare, Thackeray a pus un deget la gură reclamînd tăcere, a ieşit şi a închis încet uşa după el. Şi s-a dus drept la club, plictisit de o astfel de seară la care nici el nu rezistase. Într-un tîrziu, musafirele au întrebat pe fetiţe unde e tatăl lor. Încurcate, ele au răspuns că se întoarce. Doamnele au mai stat ce au mai stat, s-au mirat, şi în cele din urmă au plecat şi ele.[1]

[1] Povestirea făcută după relatarea Annei Thackeray Ritchie în: *Chapters from some Memoires*, Tauchnitz, nr. 3046, p. 76—84.

Marea serată atît de mult așteptată de Londra mondenă se soldase cu un enorm eșec. Charlotte nu accepta nici măcar de dragul lui Thackeray un compromis cu convingerile ei. Și refuzul de a face concesii mondenității a fost de la început foarte net, fără nici o abatere. Lucrurile stăteau la fel în relațiile cu oamenii ca și în ideile despre artă. Cu o pătrundere rară, ea izbutea să-i cunoască repede aproape la prima vedere, să descopere fondul real, autentic și să și-l apropie, sau să respingă afectarea, conversația goală, ușoară, a lumii saloanelor.

În luna iulie, tot cu George Smith și cu una din surorile lui, Charlotte face o călătorie în Scoția. A stat cîte puțin la Edinburgh, Melrose și Abbotsford, care au interesat-o foarte mult și i-au plăcut, deși orașele nu-i puteau da nici pe departe măsura frumuseții adevărate, sălbatice a Scoției. Totuși s-a mișcat pe un spațiu destul de larg și a avut destulă varietate de peisaj. I-a fost în mod special plăcut suișul pe culmea muntoasă din preajma Edinburghului, Arthur Seat, și cînd a ajuns sus, perspectiva peste oraș, spre mare și fluviul Leith, spre dealurile Pentland.

În august este din nou invitată de familia James Kay-Shuttlewort, de data aceasta la reședința lor numită Briery Close, la Windermere, comitatul Westmoreland, o casă drăguță pe drumul mare de la gara Windermere spre Lowwood. În sfîrșit Charlotte are prilejul să viziteze renumita regiune a lacurilor, care a dat numele ei primei generații de poeți romantici englezi. Unul dintre aceștia, cu mulți, mulți ani în urmă o invitase pe Charlotte aici. Acum însă el nu mai era pe lume.

Gazdele au fost extraordinar de îndatoritoare și au pus la dispoziția invitatei lor o trăsură închisă pentru a o plimba pretutindeni. Charlottei peisagiul i s-a părut nemaipomenit, așa cum numai în vise văzuse. Dar a regretat grozav trăsura închisă care o ținea departe de natură, de frumusețe. „Hotărît lucru, spunea ea într-o scrisoare către miss Wooler, nu mi se potrivește scrutarea pitorescului în trăsură închisă. Orice altceva ar fi nimerit : căruță, docar sau chiar diligență ; dar trăsura închisă încurcă toate. Îmi venea să mă strecor nevăzută din ea și să fug singură printre dealuri și văi...“

Din fericire, trei zile Charlotte a fost în tovărășia Elizabethei Cleghorn Gaskell, scriitoarea, cu care a stabilit o le-

gătură sufletească foarte frumoasă şi durabilă. Familia Shuttleworth le invitase anume împreună. Şi avem de la mrs. Gaskell relatarea întîlnirii în care accentul cade şi pe înfăţişarea fizică a Charlottei, îmbrăcată în mătase neagră de data aceasta, dar în special pe cîteva trăsături psihologice. De pildă, doamna Gaskell a fost frapată de vocea ei, foarte dulce, de felul în care şovăia în alegerea cuvintelor care însă o dată alese par admirabile fără nici un efort şi în totul pe măsura ocaziei. Nimic nu e forţat în ea, ci perfect simplu.

Conversaţia s-a făcut şi din amănunte biografice ale Charlottei care i s-au părut inegalabil de triste interlocutoarei ei, dar desigur şi din comentarii literare. S-a vorbit despre unii predicatori foarte preţuiţi ai vremii, despre *Modern Painters (Pictori moderni)* şi *Seven Lamps (Şapte lămpi)*, operele esteticianului prerafaelit, John Ruskin, şi despre multe altele. S-au plimbat amîndouă mult în aer liber şi scriitoarea mai vîrstnică a fost surprinsă de uşurinţa cu care miss Brontë citea ca într-o carte vremea din ziua viitoare, examinînd cu atenţie forma norilor şi semnele cerului. Auzind mirarea ei, Charlotte i-a răspuns că nu-şi dă seama ce bun prieten poate deveni cerul pentru un om trăind în singurătate, mai apropiat decît orice obiect neînsufleţit de pe pămînt şi chiar decît landele înseşi.

După despărţire, cele două femei vor începe o corespondenţă întreţinută cu asiduitate, pe teme morale şi psihologice, dar în primul rînd literare. Lecturile Charlottei erau foarte bogate, din clasici şi din moderni şi ea se pronunţa mai ales în legătură cu contemporanii. În vreme ce se aflau la Windermere, fusese invitată împreună cu Elizabeth Gaskell la ceai la Mathew Arnold, poetul şi eseistul rafinat, al cărui prim volum apăruse cu un an înainte, în 1849. Charlotte citeşte pe Ruskin, pe Tennyson care-i place mai puţin, pe Arnold şi pe mai toţi scriitorii timpului. Se ţine la curent şi cu critica, în special în ceea ce o priveşte. Astfel un articol al lui Syndney Dobell din *Palladium*, apărut în septembrie 1850, o emoţionează nu atît prin referirea la ea, cît la cartea Emilyei. Ea îi mărturiseşte lui James Taylor că observaţiile criticului asupra romanului *Vîntoase înălţimi* au trezit în inima ei cele mai triste, dar şi cele mai recunoscătoare sentimente. „Observaţiile sînt adevărate, sînt pline de discernămînt, sînt pline de dreptate tîrzie, însă e foarte tîrziu — vai! într-un sens, prea tîrziu. Oricum, despre acest lucru şi despre regretul

sfîşietor faţă de o lumină prematur stinsă, nu este înţelept să vorbim mult. Oricine ar fi autorul articolului, eu îi rămîn îndatorată."

Şi poate această tîrzie recenzie venind să întărească mai vechile dar nestinsele ei dureri şi regrete faţă de neîmplinirea Emilyei, Charlotte se hotărăşte, după o corespondenţă vie cu W. S. Williams şi George Smith, să retipărească cele două romane ale surorilor ei apărute împreună, *Wuthering Heights* şi *Agnes Grey*, însoţindu-le de o prefaţă scurtă şi de cîteva producţii poetice selectate de ea din opera lor în versuri. Cel însărcinat cu editarea nu mai este îndoielnicul Newby care crease răposatelor ei surori atîtea necazuri şi şicane, ci George Smith. Acesta are tot felul de neplăceri cu vechiul editor care izbuteşte mereu să i se strecoare printre degete, sustrăgîndu-se unei discuţii oneste asupra vechii ediţii şi asupra celei noi.

Charlotte e doritoare să înceapă lucrul la corecturi, e cuprinsă de o adevărată febră a nerăbdării de a se cufunda în hîrtiile celor dispărute cu senzaţia de a-şi adînci, de a-şi reîmprospăta amintirile care nici aşa n-o părăsesc de altfel. În aceeaşi scrisoare în care îi comunică lui W. S. Williams aşteptarea febrilă de care e stăpînită, vorbeşte despre frumuseţea toamnei anului 1850. Ea împreună cu Solitudinea şi Amintirea au profitat des de zilele însorite de pe lande.

În octombrie, o prietenă a Elizabethei Gaskell, scriitoare şi ea, dar de mult mai mică importanţă, Bessie Parkes (mai tîrziu Belloc), întreprinde în tovărăşia unei alte persoane un fel de pelerinaj spre Haworth, relatînd amicei sale toate detaliile legate de peisajul „sălbatic şi rece" al locului. Suişul pe abrupta stradă principală a satului, popasul la hanul *Black Bull*, apoi rătăcirea prin cimitirul care li s-a părut pur şi simplu pavat cu pietre de mormînt înnegrite de ploaie, casa fără un copac care să o apere de vîntul tăios reamintesc parcă în mod necesar permanenţele de neevitat ale vieţii de singurătate şi tristeţe duse de Charlotte în plină glorie. Vizitatorii au fost introduşi în salonaşul gol unde curînd uşa s-a deschis făcînd loc unui dulău bătrîn care se mişca destul de greu (era Keeper), urmat de un domn foarte vîrstnic a cărui asemănare cu Charlotte era frapantă. Pastorul Brontë, căci el era, a dat mîna cu musafirii şi s-a dus s-o strige pe cea căutată. Între timp vizitatorii au luat loc, l-au mîngîiat

pe Keeper, personaj acum bine cunoscut admiratorilor familiei Brontë, şi au privit portretul Charlottei făcut de Richmond. Bessie Parkes face o judicioasă observaţie asupra acestui ornament singuratic al odăii care, în rama lui strălucitoare, era grozav de nelalocul lui pe pereţii cu desăvîrşire goi. S-au mai uitat şi la cărţile frumoase de pe etajere, cele mai multe cadouri de la autori în ultimii ani, de celebritate, ai domnişoarei Brontë. Într-un tîrziu a sosit şi Charlotte, care, plină de bunăvoinţă, a condus-o pe Bessie Parkes în camera ei spre a-şi scoate boneta şi i-a adus ea însăşi apă şi prosop pentru a se curăţa de praful drumului. Curăţenia casei era impresionantă, deşi podelele şi scările de brad nu aveau nici un covor. Întoarse în salonaş, cele două scriitoare au început o conversaţie caldă, amicală. Şi încheind scrisoarea către Mrs. Gaskell, vizitatoarea curioasă spunea : „E ceva emoţionant în privelişlea acestei mărunte făpturi înmormîntate într-un astfel de loc şi mişcîndu-se ca un duh, mai ales cînd te gîndeşti că această formă uşoară şi calmă închide o forţă de viaţă intensă şi înflăcărată — pe care nimic n-a putut-o răci ori stinge".

Volumul mult dorit cu cele două romane şi cîteva poeme ale surorilor ei a apărut în sfîrşit la începutul lunii decembrie. Unul din primele exemplare a fost trimis de Charlotte lui Sydney Dobell, cu mulţumiri şi recunoştinţă pentru cuvintele de înţelegere la adresa romanului Emilyei. Încă o dată şi încă o dată sora care a supravieţuit îşi face datoria faţă de cea dispărută. Şi cuvintele ei au mereu aceeaşi dureroasă rezonanţă, neslăbită de trecerea timpului ori de uitare. Revine în vorbirea Charlottei ideea că Emily este acum dincolo de orice laudă sau blam omenesc, dar ea care a rămas este sensibilă la acestea fiindcă măcar după moarte opera genialei Emily a întîlnit o apreciere demnă.

După ce şi-a făcut pioasa datorie, Charlotte pleacă în aceeaşi lună, decembrie, la reşedinţa Harrietei Martineau, The Knoll, la Ambleside, Windermere, în apropiere de reşedinţa familiei Kay Shuttleworth. Aci, schimbînd şi aerul şi cadrul, ea se simte mai bine, mai puţin copleşită de amintirile care-i făceau în unele momente viaţa de-a dreptul nesuportabilă. Casa Harrietei e plăcută, confortabilă, ţinută într-o perfectă curăţenie de mîna de fier a acestei femei originale care o amuză şi o impresionează pe Charlotte prin regimul ei de viaţă

neobișnuit. Harriet se scula cu noaptea-n cap, la ora cinci dimineața, făcea o baie rece pe orice anotimp, se plimba încă pe întuneric, apoi lua micul dejun și la ora șapte se apuca de lucru. Stătea în birou pînă la orele două cînd ieșea să-și întîlnească musafirii cu care lucra, citea, se plimba și mai ales discuta (cu însuflețirea ei caracteristică) pînă la cinci, ceasul cinei. După-masă, conversația, mai abundentă și întotdeauna foarte sinceră, continua pînă pe la zece, cînd Charlotte se retrăgea în camera ei. Harriet intra din nou în birou unde-și făcea corespondența pînă pe la miezul nopții. Cu o sănătate formidabilă și un intelect de o forță puțin uzuală, amfitrioana de la Ambleside a copleșit-o pe firava Charlotte. Aceasta nu înceta să scrie chiar de acolo tatălui și prietenilor despre descoperirea unei personalități care depășea cu mult media firească. Uimirea și plăcerea ei erau cu atît mai mari cu cît era prima femeie de acest fel pe care o cunoștea. Acum parcă o vedea prima oară, fiindcă îi spunea pastorului Brontë într-o scrisoare expediată de la Ambleside că i se părea acum mult mai înaltă, mai trupeșă și mai voinică în general decît o văzuse la întîia întîlnire. Trăsăturile morale ale Harrietei nu scapă nici ele ochiului analitic al Charlottei. În scrisoarea către Ellen Nussey, ea făcea cîteva remarci caracterologice interesante : „Pare inepuizabilă în putere și spirit și neobosită în facultatea de a lucra. E o femeie remarcabilă și bună ; desigur nu fără ciudățenii, dar încă n-am descoperit nici una care să mă stingherească. Este și aspră și cu inimă caldă, bruscă și afectuoasă, liberală și despotică. Cred că nu este de loc conștientă de propriul ei absolutism. Cînd îi spun asta, se apără cu căldură de învinuire, iar eu rîd de ea. Cred că aproape domnește în Ambleside".

În afară de orele meselor principale și de conversație, Charlotte era cu desăvîrșire liberă în casa Harrietei Martineau. Citea, lucra, scria, se plimba, își vedea prietenii. Sir J. K. Shuttleworth venea s-o ia adesea la plimbare în nelipsita trăsură închisă, dar singur, fiindcă soția lui bolnavă nu putea ieși din casă. Și Sir James o îngrijora pe Charlotte prin paloarea și oboseala lui.

Împreună cu Harriet mergea adesea la familia dr. Arnold din apropiere, al cărui fiu mai mare, Matthew, lua calea celebrității. Charlotte îl cunoscuse cu prilejul unei vizite anterioare. Acum tînărul își informa o cunoștință despre felul în

care decursese una din întrevederi. La ora 7, cele două femei celebre sosiseră. Cu Harriet care tuna şi fulgera, Matthew Arnold vorbise despre perspectivele bisericii engleze (Harriet fiind liber-cugetătoare şi atee). Apoi zice el, „nenorocitul de mine i-am promis să mă duc mîine să-i văd rezultatele miraculoase ale crescătoriei de vaci, eu care abia pot să deosebesc o vacă de o oaie. Cu miss Brontë (trecută de treizeci de ani şi urîtă, dar cu ochi cenuşii expresivi) am vorbit despre vicarii ei, despre romanele franţuzeşti, de educaţia ei într-o şcoală din Bruxelles. Apoi la nouă şi jumătate i-am trimis pe leii agitaţi la vizuinele lor..."

Din cînd în cînd, Harriet Martineau supunea spre lectură Charlottei fragmente din scrierile ei atunci în lucru. Şi într-o dimineaţă, în faţa căminului, i-a citit o pagină despre ducele de Wellington din istoria peninsulară pe care o elabora. Spre mirarea ei, a văzut că Charlottei îi curgeau lacrimi pe obraz. Entuziasmul acesteia faţă de o figură istorică a Marei Britanii se dubla probabil cu amintirile vîrstei prime în casa atunci plină de copii de la Haworth. Harrietei i s-a părut că era la mijloc o nuanţă de idolatrie, care însă, recunoştea ea, nu altera în nici un fel încîntătorul entuziasm al noii sale prietene. Fermecată de puterea personalităţii Harrietei Martineau, de sinceritatea ei totală, Charlotte a rugat-o odată ca la apariţia eventuală a unei noi opere, a unui nou roman, să-şi spună părerea fără ocoluri. Harriet a promis, dar ocazia s-a ivit abia după cîţiva ani.

La întoarcere, Charlotte s-a oprit cîteva zile şi la Ellen Nussey. Apoi de Crăciun şi de Anul nou a revenit să-l bucure cu povestirea în detaliu a vizitelor şi a întrevederilor pe pastorul Brontë. Reinstalîndu-se la Havorth, şi-a reluat corespondenţa, ocupaţiile de supraveghere a menajului condus de Tabby şi Martha, şi acţiunile caritabile printre cei lipsiţi din jur.

Charlotte cîştiga tot mai multă popularitate între oamenii necăjiţi, nu prin faima ei crescîndă, ci prin inima ei generoasă şi iubitoare. O fată oarbă căpătase de la ea o mică rentă anuală. Un om sărac, cu o casă de copii, căzuse pe gheaţă şi-şi fracturase femurul. Darul discret şi totuşi important al Charlottei, de o liră de aur, a uşurat cîtăva vreme nevoile grele ale familiei. La mustrările tatălui ei care-i reproşa o oarecare risipă, Charlotte găsea, zîmbind, o ieşire, printr-o glumă, printr-o vorbă de duh.

În primele luni ale anului 1851, perspectiva unei noi călătorii înfierbîntă imaginaţia scriitoarei. George Smith făcuse o aluzie la Valea Rinului şi la posibilitatea unei excursii viitoare înspre fermecata Germanie, dragă romanticilor englezi. Charlotte se lasă uneori dusă de gîndul acestei plăceri imense, dar de cele mai multe ori alungă de la sine seducţia nepotrivită cu aşezarea gravă (deşi pasionată) a minţii ei. Răspunzîndu-i cu înţelepciune Ellenei Nussey care o întreba, determinată de zvonul public, dacă nu cumva se va mărita cu George Smith, ea respinge ipoteza, nu cu violenţă, dar cu argumentele sociale obişnuite ale nepotrivirii de vîrstă, de avere, de relaţii. George Smith era cu cîţiva ani (cu opt) mai tînăr decît ea, avea o avere considerabilă şi deţinea, după părerea modestă a Charlottei despre sine, o poziţie socială mult superioară aceleia a fiicei pastorului de la Haworth. Ea era, după cum mărturisea, fericită să poată păstra prietenia lui literară care-i era aşa de necesară. Iar cît despre voiajul în Germania, îl considera o chestiune de viitor, destul de himerică, dar cu care-şi hrănea aşteptările în singurătatea de la Haworth. Raţional, ea ştia că nu se poate împlini visul, din pricina nu numai a mamei şi surorilor lui George Smith, dar şi din pricina cancanurilor capitalei. Speriată dinainte, Charlotte vede Londra gîgîind ca o armată nesfîrşită de gîşte.

Cam în acelaşi timp, James Taylor, lectorul editurii Smith, iese din calitatea de simplu corespondent al romancierei Currer Bell, care schimba cu el păreri literare, şi devine, brusc, pretendent la mîna ei. Charlotte nutrea pentru el destulă prietenie, dar nu găsea în el autenticitatea aceea care dă unei persoane o noblеţe firească a comportamentului. De asemenea intelectul lui, deşi bun, i se părea de mîna a doua. Iar prezenţa lui fizică, spunea ea odată, îi îngheţa sîngele în vine. Refuzat, bietul pretendent a părăsit Anglia şi s-a instalat cîtăva vreme undeva prin colonii.

În primăvara anului 1851, o nouă vizită la Londra o repune pe Charlotte în mediul căruia de drept îi aparţinea. Aceeaşi curiozitate şi simpatie din partea publicului o urmăreşte şi o învăluie pretutindeni unde apare, deşi ea păstrează incognito-ul cel mai sever. Prilejul care o atrăsese de data aceasta în capitală fusese marea expoziţie, deschisă în Crystal Palace, şi pe care Charlotte dorise s-o viziteze. Dar cum erau foarte la modă conferinţele ţinute de William Makepeace Thacke-

ray, familia Smith o roagă să vină cu o zi mai devreme decît hotărîse, într-o miercuri, deoarece joi după-amiază marele romancier vorbea în public pentru a doua oară în noul ciclu de conferinţe proiectat. Joi după-masă deci, însoţită de una din surorile lui George Smith, Charlotte a ajuns la locul fixat, la Willis'Rooms, un salon foarte spaţios, cu fresce şi stucaturi aurite, în care se stătea pe canapele în loc de bănci. Asista la această conferinţă tot ce avea Londra mai distins, iar Charlotte se credea pusă la adăpost, de ţinuta ei modestă, nebătătoare la ochi între atîtea toalete strălucitoare şi între atîtea celebrităţi. Dar cum a intrat, ochiul de vultur al lui Thackeray a observat-o. Scriitorul i-a ieşit în întîmpinare şi a dus-o pe domnişoara Brontë s-o prezinte mamei sale. Bătrîna doamnă Thackeray i s-a părut Charlottei frumoasă şi cu un aer foarte tineresc. Firește, multe persoane din sală au venit şi ele s-o salute pe celebra romancieră care se simţea din ce în ce mai rău în vălmăşagul acela monden. Pe deasupra, la sfîrşitul conferinţei, Thackeray a coborît de pe platformă, s-a îndreptat din nou înspre ea şi i-a cerut părerea despre cele ce spusese. Cînd să părăsească încăperea, sora lui George Smith a băgat de seamă că cea mai mare parte din auditoriu se aşeza pe două rînduri, spre ieşire, intenţionînd s-o ovaţioneze p Currer Bell. Cunoscînd reacţiile celei pe care o întovărăşea temîndu-se de o criză de timiditate ca acelea cu care era obişnuită, a luat-o de braţ pe Charlotte şi s-a îndreptat repede spre uşă. Mîna Charlottei tremura atît de tare, încît domnişoara Smith a crezut o clipă c-o s-o vadă leşinînd. Lucrurile s-au sfîrşit totuşi cu bine. A doua zi, vineri, Charlotte a fost în stare, cu toată zguduirea suferită, să facă o vizită la Crystal Palace care a impresionat-o mai mult ca edificiu şi în care a fost condusă de Sir David Brewster, un mare om de ştiinţă al zilei. I s-a părut un palat al zînelor, amestecat cu un bazar de mari dimensiuni. Dar expoziţia în sine i-a plăcut mai puţin. O alta, de data aceasta de pictură, deschisă la Somerset House, a interesat-o în mai mare măsură, deşi tablourile bune erau puţine la număr, vreo şase în total.

Cine ştie pentru ce pricină, a vorbit în scrisorile ei cu mai mult entuziasm despre ziua de duminică în care s-a simţit foarte fericită şi pe care ar fi vrut s-o marcheze (după obiceiul romanilor) cu o pietricică albă. Nu s-a simţit nici excesiv de solicitată, nici prea obosită. După-amiază s-a dus să asculte

În primele luni ale anului 1851, perspectiva unei noi călătorii înfierbîntă imaginaţia scriitoarei. George Smith făcuse o aluzie la Valea Rinului şi la posibilitatea unei excursii viitoare înspre fermecata Germanie, dragă romanticilor englezi. Charlotte se lasă uneori dusă de gîndul acestei plăceri imense, dar de cele mai multe ori alungă de la sine seducţia nepotrivită cu aşezarea gravă (deşi pasionată) a minţii ei. Răspunzîndu-i cu înţelepciune Ellenei Nussey care o întreba, determinată de zvonul public, dacă nu cumva se va mărita cu George Smith, ea respinge ipoteza, nu cu violenţă, dar cu argumentele sociale obişnuite ale nepotrivirii de vîrstă, de avere, de relaţii. George Smith era cu cîţiva ani (cu opt) mai tînăr decît ea, avea o avere considerabilă şi deţinea, după părerea modestă a Charlottei despre sine, o poziţie socială mult superioară aceleia a fiicei pastorului de la Haworth. Ea era, după cum mărturisea, fericită să poată păstra prietenia lui literară care-i era aşa de necesară. Iar cît despre voiajul în Germania, îl considera o chestiune de viitor, destul de himerică, dar cu care-şi hrănea aşteptările în singurătatea de la Haworth. Raţional, ea ştia că nu se poate împlini visul, din pricina nu numai a mamei şi surorilor lui George Smith, dar şi din pricina cancanurilor capitalei. Speriată dinainte, Charlotte vede Londra gîgîind ca o armată nesfîrşită de gîşte.

Cam în acelaşi timp, James Taylor, lectorul editurii Smith, iese din calitatea de simplu corespondent al romancierei Currer Bell, care schimba cu el păreri literare, şi devine, brusc, pretendent la mîna ei. Charlotte nutrea pentru el destulă prietenie, dar nu găsea în el autenticitatea aceea care dă unei persoane o noblețe firească a comportamentului. De asemenea intelectul lui, deşi bun, i se părea de mîna a doua. Iar prezenţa lui fizică, spunea ea odată, îi îngheţa sîngele în vine. Refuzat, bietul pretendent a părăsit Anglia şi s-a instalat cîtăva vreme undeva prin colonii.

În primăvara anului 1851, o nouă vizită la Londra o repune pe Charlotte în mediul căruia de drept îi aparţinea. Aceeaşi curiozitate şi simpatie din partea publicului o urmăreşte şi o învăluie pretutindeni unde apare, deşi ea păstrează incognito-ul cel mai sever. Prilejul care o atrăsese de data aceasta în capitală fusese marea expoziţie, deschisă în Crystal Palace, şi pe care Charlotte dorise s-o viziteze. Dar cum erau foarte la modă conferinţele ţinute de William Makepeace Thacke-

ray, familia Smith o roagă să vină cu o zi mai devreme decît hotărîse, într-o miercuri, deoarece joi după-amiază marele romancier vorbea în public pentru a doua oară în noul ciclu de conferinţe proiectat. Joi după-masă deci, însoţită de una din surorile lui George Smith, Charlotte a ajuns la locul fixat, la Willis'Rooms, un salon foarte spaţios, cu fresce şi stucaturi aurite, în care se stătea pe canapele în loc de bănci. Asista la această conferinţă tot ce avea Londra mai distins, iar Charlotte se credea pusă la adăpost, de ţinuta ei modestă, nebătătoare la ochi între atîtea toalete strălucitoare şi între atîtea celebrităţi. Dar cum a intrat, ochiul de vultur al lui Thackeray a observat-o. Scriitorul i-a ieşit în întîmpinare şi a dus-o pe domnişoara Brontë s-o prezinte mamei sale. Bătrîna doamnă Thackeray i s-a părut Charlottei frumoasă şi cu un aer foarte tineresc. Firește, multe persoane din sală au venit şi ele s-o salute pe celebra romancieră care se simţea din ce în ce mai rău în vălmăşagul acela monden. Pe deasupra, la sfîrşitul conferinţei, Thackeray a coborît de pe platformă, s-a îndreptat din nou înspre ea şi i-a cerut părerea despre cele ce spusese. Cînd să părăsească încăperea, sora lui George Smith a băgat de seamă că cea mai mare parte din auditoriu se aşeza pe două rînduri, spre ieşire, intenţionînd s-o ovaţioneze pe Currer Bell. Cunoscînd reacţiile celei pe care o întovărăşea şi temîndu-se de o criză de timiditate ca acelea cu care era obişnuită, a luat-o de braţ pe Charlotte şi s-a îndreptat repede spre uşă. Mîna Charlottei tremura atît de tare, încît domnişoara Smith a crezut o clipă c-o s-o vadă leşinînd. Lucrurile s-au sfîrşit totuşi cu bine. A doua zi, vineri, Charlotte a fost în stare, cu toată zguduirea suferită, să facă o vizită la Crystal Palace care a impresionat-o mai mult ca edificiu şi în care a fost condusă de Sir David Brewster, un mare om de ştiinţă al zilei. I s-a părut un palat al zînelor, amestecat cu un bazar de mari dimensiuni. Dar expoziţia în sine i-a plăcut mai puţin. O alta, de data aceasta de pictură, deschisă la Somerset House, a interesat-o în mai mare măsură, deşi tablourile bune erau puţine la număr, vreo şase în total.

Cine ştie pentru ce pricină, a vorbit în scrisorile ei cu mai mult entuziasm despre ziua de duminică în care s-a simţit foarte fericită şi pe care ar fi vrut s-o marcheze (după obiceiul romanilor) cu o pietricică albă. Nu s-a simţit nici excesiv de solicitată, nici prea obosită. După-amiază s-a dus să asculte

un predicator francez, protestant, Merle d'Aubigné şi a fost tulburată de a fi auzit din nou limba franceză, asociată în amintirea ei cu viaţa de la Bruxelles şi cu dragostea ei nefericită.

A primit vizita bătrînei doamne Thackeray care era însoţită de una din nepoate, apoi vizita lui Thackeray însuşi care de data aceasta n-a mai speriat-o prea tare. Au avut o lungă discuţie şi s-au înţeles foarte bine. Charlotte a crezut că romancierul izbutise acum s-o cunoască ceva mai bine.

Personalităţi ale aristocraţiei engleze au invitat-o în atît de exclusivistele lor saloane : marchizul de Westminster şi lordul Ellesmere, spre exemplu. Dar acest lucru n-a impresionat-o mai de loc pe Charlotte, total lipsită de prejudecăţi sociale. Într-o capelă a ambasadei spaniole a asistat la o ceremonie specială, de confirmare a unor tineri în credinţa catolică. Spectacolul i-a displăcut protestantei, desigur, ca prea făcut, prea teatral. A văzut-o pe Rachel, una din cele mai mari actriţe ale lumii, şi a rămas profund zguduită de fluidul care se degaja din tragediana franceză şi care, i se păruse, avea o calitate demonică. Şi cu acestea voiajul ei londonez s-a încheiat. La întoarcere, a trecut prin Manchester spre a o vedea pe doamna Gaskell. Casa plină de copii a acesteia (avea patru fetiţe, singurul băiat murindu-i cu cîţiva ani înainte) va fi trezit în sensibila ei memorie copilăria de la Haworth cu zilele luminoase pline de chipuri dragi acum amestecate în umbra morţii. Cu atît mai mult a fost emoţionată de ataşamentul brusc arătat de Julia, fetiţa cea mai mică a familiei, care nu s-a depărtat de ea în tot cursul şederii Charlottei la Manchester şi şi-a ţinut mereu mînuţa în mîna ei.

Charlotte a fost încîntată de această înveselitoare întrerupere a călătoriei spre casă şi care i-a revelat-o încă o dată pe doamna Gaskell ca pe o fermecătoare femeie şi prietenă statornică. La 1 iulie, cînd îi scria doamnei Smith, mama lui George, ea se arăta încă plină de impresiile vizitei în casa Gaskell. La Haworth, după ce a povestit, ca de obicei, pastorului Brontë toate amănuntele călătoriei pas cu pas, s-a reacomodat atmosferei şi a început lucrul la romanul *Villette*, pe care George Smith îi recomandase, cu pricepere şi interes de editor, să-l scrie în fascicole. Bineînţeles, Charlotte refuzase, fiindcă orice argument comercial îi repugna.

Patrick Branwell Brontë

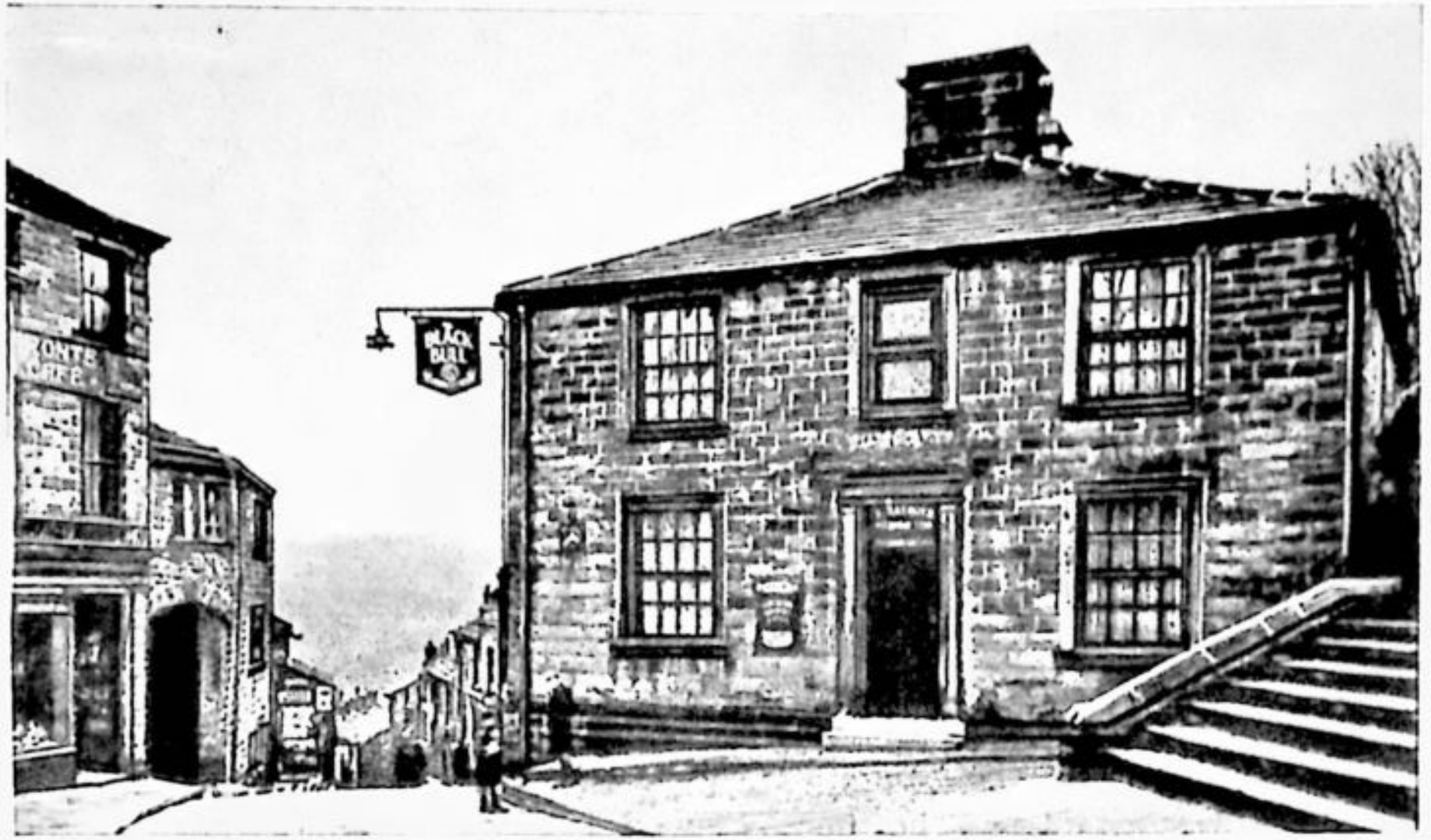

Hanul la «Taurul negru»
și strada principală din Haworth

Lucrul la roman mergea greu şi echinoxul de toamnă din 1851 a fost o încercare mai dificilă decît în alte rînduri. Apăsată de singurătatea pentru care se antrena ca pentru o adevărată carieră, refuzînd invitaţiile Harrietei Martineau, ale doamnei Forster, ale doamnei Gaskell, apăsată pe lîngă amintirea celor duşi şi de aceea a vieţii ei sentimentale (cu o unică experienţă), trezite de scrierea cărţii noi, cu subiect bruxelez, Charlotte a suferit şi nefasta influenţă fizică şi psihică a anotimpului autumnal. Pe fondul de tristeţe de la sfîrşitul lunii septembrie, care o făcea să spună Elisabethei Gaskell : „Nu mi se întîmplă nimic. Sper şi aştept puţin în această lume, şi sînt recunoscătoare că nu mă aflu în mai mare nefericire şi suferinţă", luna octombrie adaogă o indispoziţie fizică gravă. Ploaia rece şi vîntul acela de care toţi Brontë se temeau, afară de Emily, au provocat o bronşită, o uşoară congestie care, grefată însă pe starea psihică foarte proastă a Charlottei şi pe slăbiciunea ei, a avut rezultate rele. Migrenele nevralgice obişnuite ajunseseră intolerabile, provocînd insomnii prelungite, bătute de cele mai negre gînduri. Dureri şi junghiuri în piept, tuse în chinte violente îi aminteau de agoniile celor două surori. Nu se mai putea hrăni decît cu ceai în mici cantităţi. Ellen Nussey a fost chemată doar cînd lucrurile stăteau foarte rău, pentru a ţine tovărăşie Charlottei. Medicii au pus un diagnostic care privea numai ficatul, spre mulţumirea pastorului care se temea de aceeaşi slăbiciune congenitală a plămînilor copiilor lui. Cu Ellen, Charlotte iese puţin din singurătatea care e de fapt la rădăcina tuturor stărilor ei proaste. Despre vremea aceasta avea să scrie după un interval oarecare cam aşa : „Singurătatea îmi agrava toate relele. În cursul nopţii şi zilelor acelora aşa de lungi, aşa de furtunoase, încercam o dorinţă de sprijin şi de afecţiune cum nu pot să spun. Fără să pot dormi, noapte după noapte, eram epuizată şi incapabilă să mă ocup de ceva. Zi după zi şedeam în fotoliu avînd drept singură tovărăşie amintirile cele mai triste. A fost un timp pe care n-am să-l uit niciodată. Dar Dumnezeu mi-l trimisese şi fără îndoială că a fost ceea ce trebuia" [1].

În decembrie a murit şi Keeper. Bătrînul dulău credincios a fost îngropat în grădină, cum o informa Charlotte pe Ellen. Şi din nou, una din prezenţele familiare ani şi ani în prezbi-

[1] Cf. Robert de Traz.

teriu a dispărut, lăsînd în urmă regretele nu numai ale Charlottei şi pastorului Brontë, ci şi ale lui Flossy, acum şi el bătrîn şi gras. Charlotte vorbea despre tristeţea lui, ca despre a unui om.

Cînd Charlotte şi-a revenit puţin după boală, familia Nussey a invitat-o, cu solicitudinea de care a dat dovadă totdeauna faţă de familia Brontë. Charlotte a acceptat cu destulă greutate pe de o parte fiindcă drumul îi părea un chin în starea de slăbiciune în care se afla, pe de alta fiindcă nu voia să lase în plină iarnă singur pe tatăl ei, care suporta destul de anevoie absenţa singurului său sprijin. Totuşi a stat opt zile la Ellen, s-a mai întremat, a ieşit cît de cît din zidurile reci şi cenuşii ale casei singuratice de la Haworth. S-a întors degrabă însă, cu stoicism, la locul menit al izolării ei şi şi-a reluat activităţile obişnuite. Treptat, ca de obicei, s-a obiectivat faţă de propria ei suferinţă, s-a detaşat de condiţia ei, gîndind-o şi punînd-o în vorbe pentru alţii. Şi-a reluat corespondenţa cu Mrs. Gaskell, cu George Smith şi ceilalţi, ca şi lecturile critice. Se simte încîntată de noul roman al lui Thackeray, *Henry Esmond*, pe care editorul ei i-l trimisese ca pe o noutate, şi mai ales de modul în care autorul ştia să intre în epoca despre care vorbea. Îi place mai puţin satira amară desfăşurată, spune ea, ca de un „chirurg sălbatic" care-şi înfige cuţitul crud în carnea vie. Şi i se pare nedrept tratamentul pe care, ca întotdeauna, Thackeray îl aplică femeilor. După felul în care spiritul ei critic reîncepe să funcţioneze, îţi dai seama că sănătatea e aproape pe deplin recuperată. E în luna februarie, iarna se apropie de sfîrşit şi o dată cu ea şi suferinţele fizice ale Charlottei. Descriindu-le într-o scrisoare din aceeaşi lună doamnei Gaskell, Charlotte vorbeşte la trecut, numind iarna suferinţei ei „iarna trecută".

Reîncepe lucrul la *Villette*, deşi nu cu foarte multă stăruinţă, fiindcă e hotărîtă să nu se grăbească, să nu facă concesii timpului şi editorilor care o presează. De aceea merge încet, cu pauze, cu perioade mai lungi de reflexiune. Aproape patru luni nu pusese mîna pe condei în scopuri literare şi facultăţile ei scriitoriceşti i se par ruginite prin lipsa de exerciţiu. Cînd vechea prietenă, domnişoara Margaret Wooler, îi scrie prin martie pentru a-i propune un scurt voiaj relaxant spre Scarborough, Charlotte îşi sprijină refuzul pe acest argument al timpului şi al uşurinţei scrisului pe care le-ar fi pierdut din

cauza bolii. De fapt, cum spunea ea, nu este un refuz, ci doar o amînare a unei plăceri, pînă cînd îşi va îndeplini măcar parţial datoria faţă de opera ei.

Se vede că lucrul a mers bine, deoarece la sfîrşitul lunei mai 1852, Charlotte îşi îngăduie o mică vacanţă, dar nu în tovărăşia Margaretei Wooler, ci singură. Într-o scrisoare către Ellen Nussey, ea explica acesteia motivele pentru care trebuise să plece singură la mare, la Filey şi Scarborough. Pentru pastor, fiica lui plecase la băile de mare de care avea nevoie pentru a-şi reface sănătatea greu încercată. Pentru Charlotte, călătoria la Filey o acoperea în realitate pe cea de la Scarborough, care era un pelerinaj pios faţă de amintirea surorii ei, Anne. Şi acest pelerinaj trebuise întreprins de ea singură. Într-o vineri s-a dus la Scarborough în cimitir, s-a apropiat cu inima strînsă de mormîntul Annei pe a cărei piatră funerară a observat cinci greşeli. A stat ziua întreagă acolo, s-a rugat pentru sufletul pur al celei îngropate în solitudine şi a dat porunci, celor în măsură să le execute, pentru refacerea literelor de pe piatră. Nu e de mirare că se simţea singură şi înstrăinată într-un peisaj pe care-l găsea mult schimbat, mult împodobit cu construcţii de hoteluri noi. Numai marea îşi păstrase vechea grandoare neatinsă. Şi Charlotte se plimba pe nisip, căznindu-se să nu se simtă prea melancolică şi prea nenorocită.

Scrisoarea către tatăl ei are o cu totul altă tonalitate. În primul rînd, lui nu-i spune nimic despre mormîntul Annei, ci-l întreţine povestindu-i cît de bine se simte la Filey. Îi descrie cît poate mai pe larg peisajul, cu stîncile falezei de care se izbesc valuri enorme, tulburi, care lasă în urma lor spumă albă şi fac un zgomot mai sec şi mai adînc decît tunetul. Nisipul dezgolit de reflux e neted şi e o plăcere să păşeşti pe el. Fluxul acoperă însă toată plaja care rămîne pustie. A văzut un cîine mare aruncîndu-se în valuri şi ţinîndu-le piept ca o focă. Amuzată, Charlotte se întreba ce-ar zice Flossy cel bătrîn şi gras de una ca asta ?

În al doilea rînd, ceea ce constituia, în scrisoarea către Ellen, factorul însingurării desăvîrşite e înfăţişat pastorului ca elementul celei mai vii satisfacţii. Din fericire e atît de puţină lume la Filey, fiindcă sezonul nu e destul de avansat şi apa e foarte rece (Charlotte n-a putut face încă nici o baie), încît numai ea, cîţiva pescăruşi şi două-trei bărci de pescari se bucură de ţărm, de stînci şi de toată întinderea mării.

Apoi îi descrie, foarte exact şi pitoresc, aspectul bisericii din Filey pe dinăuntru şi acela al congregaţiei, cu o uşoară undă de humor. Cîntăreţii se află într-o galerie, cu spatele spre altar, iar ca să-i audă cîntînd, întreg auditoriul se întoarce cu spatele spre pastor şi spre amvon. De două ori îl pomeneşte în scrisoare pe domnul Arthur Bell Nicholls, vicarul pastorului Brontë, pe care-l ironizase în *Shirley*. Să nu-l mai fi disprețuit oare acum ca mai înainte ?

Charlotte s-a întors la Haworth mai refăcută, mai în putere, dar după cum îi comunica lui W. S. Williams, nu-şi recăpătase elasticitatea minţii, nici uşurinţa de a compune. Totuşi romanul progresa destul de rapid, aşa încît în octombrie ea-i putea trimite lui George Smith prima parte, însoţită de o scrisoare explicativă, în care cerea cu insistenţă avizul, opinia sinceră a editorului şi a lectorilor. Era prima ei carte scrisă fără sfatul surorilor. Şi *Jane Eyre* şi două treimi din *Shirley* se bucuraseră de lectura în comun, de consiliul preţios a două femei excepţional de pricepute în literatură. Acum nu avusese cui citi un rînd şi se afla într-o adevărată panică. Pe lîngă toate celelalte, cartea ei nu atingea nici o problemă din acelea care stîrneau atenţia şi interesul publicului. Nu trata nici subiecte istorice, nici probleme de morală, nici filantropie, iar o temă ca cea aleasă de Harriet Beecher Stowe, a sclaviei, era mult prea copleşitoare pentru ea. Pentru ca să poată aborda un subiect, ea trebuia să-l cunoască în profunzime, din copilărie, să fie familiarizată cu el pînă în cele mai neînsemnate amănunte. În nici un chip nu ar fi acceptat să facă din idei atît de mari o materie de speculaţie pură. Opinia editurii şi a consilierilor fiind deosebit de bună, Charlotte s-a hotărît să trimită şi restul romanului în luna imediat următoare, în noiembrie 1852. Manuscrisul a intrat în lucru şi numai după două luni cartea avea să apară.

Între timp, la Haworth se petreceau fapte noi, al căror erou era Arthur Bell Nicholls. Ellen Nussey, confidenta Charlottei dintotdeauna, a aflat cea dintîi despre ele. Într-o luni seară, pe la mijocul lui decembrie, Arthur Nicholls a venit, ca de obicei, să ia ceaiul cu pastorul şi cu Charlotte. După ceai, aceasta s-a retras din salonaş, lăsîndu-i pe cei doi bărbaţi singuri. Pe la opt şi jumătate, ea a auzit uşa salonaşului deschizîndu-se, ca şi cînd diaconul ar fi vrut să plece. Dar el s-a oprit pe coridor şi a bătut la uşa sufrageriei unde se afla Char-

lotte. A intrat, a venit în fața ei și a început să vorbească. Bărbatul acesta impozant, cu barbă, îmbrăcat în hainele austere ale clerului anglican, tremura tot, era palid ca un mort și abia reușea să emită cuvintele unei declarații de dragoste. Într-o clipă, cu intuiția ei de femeie și de scriitoare, Charlotte și-a dat seama cît de mult îl costa pe un bărbat ca el un astfel de pas, făcut cu o totală lipsă de cunoaștere a răspunsului pe care avea să-l primească. „Spectacolul unui om cu un port de obicei statuar, și care acum tremura, emoționat, copleșit, mi-a dat un fel de șoc ciudat, mărturisea Charlotte. A vorbit despre suferințele pe care le-a îndurat luni de-a rîndul, despre suferințele pe care nu le mai putea suporta și a cerut îngăduința să mai spere. Eu n-am putut decît să-l rog să mă lase singură și i-am făgăduit un răspuns pentru a doua zi. L-am întrebat dacă îi vorbise tatei. Mi-a spus că n-a îndrăznit. Cred că pe jumătate l-am condus, pe jumătate l-am scos din cameră. Cum a plecat, m-am dus îndată la tata și i-am spus despre cele ce se petrecuseră. Au urmat o agitație și o mînie nepotrivite cu ocazia ; dacă l-aș fi iubit pe domnul Nicholls și aș fi auzit aplicîndu-i-se astfel de epitete, m-ar fi scos din răbdări. Așa însă, sîngele îmi fierbea de un sentiment al nedreptății comise, dar tata se afla într-o stare cu care nu era de joacă, vinele de la tîmple se îngroșaseră ca niște sfori și ochii i se injectaseră dintr-o dată : m-am grăbit să-i promit că domnul Nicholls va primi a doua zi un refuz hotărît."

În sfîrşit, un licăr de lumină

De cîtăva vreme pastorul, din ce în ce mai bătrîn şi mai plin de ciudăţenii, începuse să facă tot felul de glume pe socoteala vicarului său, Arthur Bell Nicholls. Ba se lega de tăcerile lui prelungite, ba sublinia mereu proasta lui dispoziţie, ba făcea aluzie la dorinţa de expatriere exprimată în momente mai negre de tînărul cleric. Cîteodată, cu destul sarcasm, vorbea despre unele cauze ascunse care ar fi început să-i ruineze sănătatea. Charlotte nu înţelegea de loc ironiile tatălui ei la adresa lui Nicholls. Dar intuiţia paternă nu dăduse greş, sprijinită cum era şi pe nişte date ale unui egoism născut şi crescut în împrejurările speciale ale casei Brontë. Intelectualul claustrat în solitudinea odăii sale de lucru aproape patruzeci de ani îşi pierduse pe rînd aproape toţi membrii familiei — soţia, cumnata şi cinci copii ; dăduse binecuvîntarea şi rostise rugăciunile morţii la căpătîiul multora dintre ei şi după aceea se închisese din nou în biroul său. Acum însă, cînd îi rămăsese numai Charlotte care-l răsfăţa şi care-i dădea o revanşă strălucită asupra unui destin nemilos, pastorul Brontë privea lumea dinafară numai în funcţie de succesele fiicei sale şi se opunea cu îndîrjire imixtiunii vreunui venetic care ar fi putut să-i înstrăineze, o dată cu afecţiunea ei, monopolul participării la glorie. Într-adevăr, se pare că bătrînul irlandez era nu numai mîndru de reputaţia de geniu a fiicei lui, dar încerca să încurajeze în Charlotte o dispoziţie care îi lipsea şi anume pe aceea mondenă. El o sfătuia să iasă, să vadă lume cît mai de soi, să se bucure de roadele notorietăţii artistice, sociale. Iar

după aceea, cînd Charlotte, obosită, speriată, plictisită, se întorcea de la reuniuni, de la vizite, marea lui plăcere era să audă povestindu-i-se în amănunt toate fazele recepției sau întîlnirii importante. Era ca și cum ar fi trăit el însuși, din nou, bucuria de care viața lui fusese lipsită, aceea a recunoașterii puterii intelectuale de către cei cu care altfel se simțea egal. De aceea s-a opus cu atîta violență cererii vicarului său Arthur Bell Nicholls și nu fiindcă ar fi avut ceva împotriva persoanei ca atare. Charlotte avea dreptate cînd vorbea despre „antipatia vehementă a tatălui ei față de simplul gînd că cineva ar putea-o privi ca pe o soție". Sigur că față de ieșirea nestăpînită a bătrînului a cărei repetare i-ar fi putut primejdui viața, Charlotte s-a hotărît să-i scrie lui Nicholls un răspuns negativ, nejignitor, bine cumpănit. Dar adevărul este că dezvăluirea nebănuitei pasiuni, atît de răvășitoare, a diaconului, o impresionase destul de mult pe scriitoarea și pe femeia care în opera ei vorbise cu atîta fervoare despre dragoste. Persoana lui fizică nu-i spusese niciodată nimic, dar explozia afectivă o mișcase, așa încît scrisoarea cuprindea un refuz net exprimat într-o formă extrem de urbană, care nu alunga definitiv posibilitatea de continuare a unor relații amicale. A doua zi, după ce Charlotte trimisese răspunsul la cerere, cenzurat desigur de ochii atît de vigilenți ai pastorului (și e de mirare că își păstrase o acuitate atît de mare a percepțiilor în viața de curată recluziune pe care o dusese aproape patruzeci de ani), acesta a simțit nevoia să-i scrie el însuși nedoritului pretendent un bilet pe care, cu tot respectul ei filial neclintit, Charlotte îl califica drept crud. Și atunci, știind ce efect teribil produsese asupra bietului om refuzul ei (fiindcă vicarul locuia la sacristanul John Brown, a cărui fată Martha era slujnică în casa Brontë), și nedorind să-l mai ofenseze încă o dată prin ralierea la opinia excesivă a bătrînului cuprinsă în bilet, Charlotte adaogă cîteva rînduri, într-un fel, consolatoare. Ea îl asigură că, deși nu trebuie să se aștepte vreodată la o reciprocitate de simțire, totuși ea nu poate lua parte la o atitudine menită să-l îndurereze. Și îl încurajează să-și păstreze curajul, să-și țină firea.

Probabil că declarația de neparticipare a Charlottei la sentimentele tatălui ei l-a mîngîiat oarecum pe vicar, chiar dacă nu l-a încurajat. În orice caz, el a rămas la fel de neliniștit, de prost dispus, lîncezind o vreme, fără să mănînce, fără să

doarmă. Dar după cîteva zile, după ce duminica nu mai venise la biserică, ci-şi trimisese un înlocuitor, pe la sfîrşitul lui decembrie 1852, i-a propus pastorului Brontë să-şi retragă demisia pe care şi-o dăduse în clipa cînd primise refuzul. Era, se vede, consecinţa intervenţiei împăciuitoare a Charlottei. Dar pastorul i-a cerut o condiţie cu totul specială ca să nu-i accepte demisia şi anume să promită în scris că nu va mai ataca niciodată nici faţă de el, nici faţă de Charlotte, mulţurîtul subiect al căsătoriei. Arthur Nicholls a eludat răspunsul, fiindcă începuse probabil să spere într-o convingere posibilă a măcar uneia dintre părţi şi cum n-a fost uşor să i se găsească înlocuitor, a rămas încă cinci luni la Haworth.

Între timp, în ianuarie 1853, a apărut romanul *Villette*. Ţinînd minte făgăduiala făcută de Harriet Martineau, Charlotte a rugat-o să-şi spună, cu toată sinceritatea, părerea despre carte şi, spre marea ei dezamăgire, a citit o critică total negativă într-o scrisoare pe care domnişoara Martineau i-a trimis-o, fără nici un menajament. Duşmană înverşunată a dragostei, aceasta nu suporta să vadă tema luînd prea mari proporţii într-o carte, cu atît mai puţin să devină fundamentul unui roman. Aşa cum spune în general critica engleză, probabil că numai invidia sau prejudecăţile foarte personale, foarte subiective au împins-o pe domnişoara Martineau la jignitoarele ei aserţiuni. Pe Charlotte punctul de vedere al prietenei ei a durut-o ca şi critica lui Henry George Lewes la *Shirley*. Dar inima ei nobilă n-a lăsat-o să creadă într-o vedere strîmtă a scriitoarei, ci a făcut-o ca de obicei să caute în propriile ei slăbiciuni cusururile cărţii. Se pare că romanul a mai supărat şi pe alţii, care, cu temei sau fără, s-au recunoscut în unele personaje. Aşa de pildă mama lui George Smith a suportat greu părelnica asemănare cu un personaj de altfel foarte plăcut al cărţii, doamna Bretton. Şi nemulţumirea ei s-a manifestat în special în răceala amabilă cu care a întîmpinat-o pe Charlotte în vizita făcută în aceeaşi lună ianuarie 1853 la Londra, cu prilejul apariţiei cărţii. Miss Brontë a fost găzduită ca întotdeauna în ultima vreme în eleganta casă a familiei Smith din Hyde Park, Gloucester Terrace. Dar de data aceasta prietenii fiind mai ocupaţi (George Smith însuşi se afla în pragul logodnei sale), Charlotte a scăpat de spaima întîlnirilor mondene şi a fost liberă să se mişte mult mai în voie. Deci nu serate, primiri, spectacole, ci ceea ce o chema şi o in-

teresa într-adevăr din punct de vedere uman. Ea cere să viziteze închisorile şi spitalele, adică locurile unde suferinţa era neprefăcută, crudă. O oarecare similitudine lăuntrică între durerile Charlottei şi suferinţa acelora pare să se stabilească din nişte ciudate vorbe ale lui Matthew Arnold într-o scrisoare din primăvara anului 1853 către doamna Foster şi în care finul eseist atribuie romancierei o structură a minţii alcătuită numai din „foame, răzvrătire şi furie" *(hunger, rebellion and rage)*. Cu alte cuvinte, nobila Charlotte nu dădea lumii decît rezultatele inferioare ale neputinţei de a se realiza. Se va vedea mai departe cît de falsă era perspectiva lui Arnold în privinţa noului roman şi cît de influenţat fusese, probabil, scriitorul de prietenia Charlottei cu miss Martineau. Foarte puţin iubită chiar în cercul prietenilor, din pricina neconformismului ei, a ideilor atee, a limbajului slobod, Harriet îl speriase şi pe Arnold ca şi pe mulţi alţii, aşa încît opinia acestuia despre ea se extinsese şi asupra prietenei. Şi ni se pare a descoperi în Charlotte o nouă dimensiune a penetraţiei ei psihologice cu prilejul unei scrisori către Margaret Wooler în care răspundea indignării acesteia produse de lectura criticii negative la *Villette*, ieşite de sub pana domnişoarei Martineau. Miss Wooler era atît de revoltată încît îi cerea Charlottei să rupă prietenia cu o persoană atît de lipsită de amenităţile sentimentului de prietenie. Iar Charlotte îi răspunde, pe la sfîrşitul lui ianuarie, la 27, din casa familiei Smith, adică din Londra, explicînd şi analizînd motivele Harrietei. La un interval de numai o săptămînă după scrisoarea de reproş resemnat pe care i-o trimisese criticului neîndurător, miss Brontë îşi revenise, îşi strînsese, cu puterea ei bărbătească intelectuală şi morală, forţele lăuntrice ale obiectivităţii şi acum lua, cu justificate raţiuni izvorîte dintr-o cunoaştere adîncă, apărarea Harrietei Martineau. La sfatul domnişoarei Wooler, ea răspunde în felul următor : „...Mi-ar părea rău să vă neglijez sfatul ori să mă împotrivesc lui şi totuşi nu cred că ar fi bine să o părăsesc cu totul pe domnişoara Martineau. Sînt multe lucruri foarte nobile în firea ei ; sute de oameni au abandonat-o, mă tem, mai mult din spaima ca numele lor neatinse să nu sufere fiind văzute împreună cu al ei, decît din vreo pură convingere... Cu aceşti prieteni de vreme bună nu pot să stau alături ; iar cît despre păcatul ei, nu e oare unul din acelea pe care Dumnezeu şi nu omul trebuie să le judece ?"

Charlotte știa cum judecă oamenii și acest fragment din ianuarie este o dovadă exemplară a acuității cu care romanciera pătrundea relațiile umane și sociale, pe sub prejudecăți și convenții. Iar fraza lui Matthew Arnold devine explicită: asupra Charlottei apăsa proasta părere a omului „de lume" despre Harriet Martineau. Totuși cînd George Smith vrea s-o reconcilieze cu Harriet, Charlotte refuză, într-un fel foarte interesant pentru caracterul ei.

Întoarsă acasă în prima jumătate a lunii februarie, Charlotte are cîteva prilejuri de a-l revedea pe reverendul îndrăgostit, toate soldate penibil pentru el ca și pentru ea. O vizită a unui mare ierarh anglican, un episcop, la Haworth, în martie, l-a adus pe Arthur Nicholls printre ceilalți clerici invitați la ceai ori la dejun, chiar în casa parohială. Nu numai că o dată sau de două ori a avut un ton cam iritat adresîndu-se pastorului Brontë, ceea ce l-a mirat pe episcop, dar s-a ținut pe uliță, fel foarte puțin recomandabil, după Charlotte, la sfîrșitul unei slujbe de seară. Ba intrat în casa parohială o dată cu episcopul și suita lui, el a zăbovit o clipă pe coridor fiindcă era Charlotte acolo. Iar cînd ea s-a retras repede, urcîndu-se pe scară, el a privit-o cu niște ochi ucigători, care au speriat-o pe Martha, pe slujnică, și au făcut-o să-l supravegheze din ușa bucătăriei. Martha știa de nebunia tînărului preot (era cu trei ani mai mic decît Charlotte) de la părinții ei, care-l urmăreau cu atenție să nu facă vreun gest disperat. Mereu sumbru, bietul Nicholls ajunsese spaima locului și-și purta romantica pasiune prin satul în care unii îl compătimeau, alții îl reprobau. Se auzea chiar că ceruse un post de misionar într-un colț îndepărtat al lumii. După o vreme, Charlotte a aflat că pînă și episcopul ghicise pricina stării nefericite a lui Arthur Nicholls și-l consolase cu oarecare pilde amabile, potrivite împrejurărilor și demnității tagmei clericale.

În orice caz, pe Charlotte, problema Nicholls începe s-o intereseze aproape în aceeași măsură ca răsunetul noului roman. Corespondența ei dovedise această dublă preocupare. Ellenei Nussey îi vorbește despre cele ce s-au mai întîmplat în relațiile dintre ea și diacon, lui W. S. Williams, desigur, despre cărți și legături scriitoricești, ca și lui George Smith.

Lui Williams îi comunica, în martie 1853, dorința ei de a afla fără deosebire despre recenziile bune și rele, insistînd mai

cu seamă asupra acestora din urmă. Pe cele bune dorea să le înfăţişeze pastorului pentru a-i face plăcere, pe cele rele voia să le parcurgă pentru edificarea proprie. Aci i se părea că citeşte mai deschis simţămintele generale, opinia publică, şi ar fi fost o laşitate din partea ei să evite întîlnirea cu lucrurile neplăcute, cu primejdiile.

Spre sfîrşitul lunii martie, Charlotte dădea lămuriri lui George Smith care se mira de ce Harriet Martineau îi cerea lui ştiri despre miss Brontë. Ea îi explica, pe faţă, care era motivul rupturii dintre ele şi anume scrisoarea primită de la domnişoara Martineau asupra romanului *Villette*. Lucru curios la prima vedere, Charlotte respinge orice tentativă, orice perspectivă de a se împăca cu fosta ei prietenă, în vreme ce Margaretei Wooler, tot după scrisoarea incriminată, o scuzase pe Harriet cu destulă sîrguinţă, cum am văzut mai sus. Ea îi spune lui Smith că a fost jignită destul de adînc şi că deosebirile de vederi şi de sentimente dintre ele sînt foarte mari şi, din nefericire, de nereconciliat. În clipa de faţă, Charlotte vedea clar că era mai bine să se renunţe la această prietenie şi chiar sugera lui Smith (care urma, probabil, să transmită Harrietei sugestia), ca Harriet s-o uite de tot.

Soluţia abandonului definitiv al acestei prietenii este de mirare cînd te gîndeşti totuşi la căldura tonului din apărarea inclusă în scrisoarea citată, către miss Wooler. Ori intervenise, în cele două luni care urmaseră, factori şi influenţe exterioare, adică se vor fi adăugat, poate, sfaturile Ellenei Nussey, ale pastorului şi ale celorlalţi, atît de puţini, prieteni, ori Charlotte stabilea între ea şi Harriet relaţii dictate de orientarea creştină a spiritului său. Adică, iertînd cu desăvîrşire în fundul sufletului atitudinea domnişoarei Martineau, într-atît că se şi ruga pentru ea, pe planul exterior credea că nu mai e nevoie de continuarea unei prietenii care nu mai putea avea temperatura iniţială. Şi atunci prefera să renunţe într-un mod cît se poate de civilizat la legătura lor afectivă, dînd-o treptat uitării. De altfel o altă scrisoare către Margaret Wooler, din 13 aprilie, confirmă parcă acest ultim punct de vedere, arătînd sfîrşitul unei prietenii între două femei cu totul ieşite din comun.

Între timp, mohorît, Arthur Nicholls îşi plimba prin Haworth amărăciunea, spre mila Charlottei şi spre mînia pastorului Brontë. Şi-o plimba însă puţin, fiindcă nu ieşea din casă

decît de două-trei ori pe săptămînă şi atunci ca să vadă pe un bolnav din parohie sau ca să-l scoată la aer pe Flossy, bătrînul cîine al casei Brontë care nu încetase să-l viziteze în fiecare zi. Altfel stătea în casă, singur, citind sau pierdut în gînduri. Dacă veneau să-l viziteze colegii, unul Croxton, celălalt Grant, el abia vorbea. Şi nu numai că nu făcea confidenţe, dar respingea orice încercare dinafară de a i se pătrunde în suflet. De unde la început, la venirea în sat, toţi îl iubeau, acum colegii clerici îl ocoleau, poporenii erau nemulţumiţi, iar superiorul lui direct, Patrick Brontë, nu-l mai putea suferi. Deşi cei doi nu-şi mai vorbeau, o vie antipatie se manifesta între ei, din priviri şi gesturi. Charlotte era complet pasivă, îl privea în tăcere de cîte ori îl întîlnea, cu o milă infinită, dar care nu-i putea fi de folos, rămînînd neştiută.

Scriindu-i toate acestea Ellenei, Charlotte profera pentru întîia oară un oarecare regret faţă de ceea ce era pe cale să piardă, fiindcă Nicholls urma să părăsească în curînd parohia din Yorkshire pentru una necunoscută încă celor din Haworth. Întrebîndu-se care să fie natura suferinţei vicarului, afecţiune adevărată contrariată sau dezamăgire şi ranchiună, ea face dubla ipoteză a scăpării de sub jugul posibil al unui temperament morocănos ori a pierderii celei mai preţioase dintre pietre, cea mai preţioasă dintre cîte viaţa i-ar fi putut da. Este prima oară cînd Charlotte îndrăzneşte măcar o astfel de supoziţie, dar se vede că semnele durabile ale unui sentiment ieşit la lumină cu atît mai puternic cu cît fusese contrariat cu violenţă, n-au putut să n-o impresioneze. Şi poate ca să fugă de obiectul prea trist al compasiunii sau ca să nu-şi îngăduie o afecţiune măcar posibilă interzisă de tatăl ei, Charlotte pleacă la Manchester unde doamna Ellisabeth Gaskell o invitase de nenumărate ori, apoi trece prin Leeds pentru a face cumpărături necesare ei şi casei. În gospodăria luminoasă, cu copii, cu atmosferă de provincie patriarhală cum stăpîna casei Gaskell descrisese în romanul ei *Cranford*, nervii încercaţi ai Charlottei, sănătatea ei zdruncinată, s-au liniştit puţin, s-au lăsat în voia unei calme plăceri a revederii, în voia discuţiilor simple, fără patimă, pe care gazda ştia să le ducă plăcut, pe cărări uşoare, pentru agitata ei interlocutoare. Cele cîteva zile (doar trei) petrecute la Manchester au liniştit-o şi au întărit-o pe Charlotte care credea că la întoarcere nu-l va mai găsi la Haworth pe îndrăgostitul domn Nicholls. Dar în mai, acesta

nu plecase încă. Iar de duminica Rusaliilor care a căzut în anul acela la 15 mai, a făcut chiar în biserică o ispravă destul de neplăcută. După slujbă, Charlotte a rămas să primească împărtăşania din mîna lui. Vicarul văzînd-o s-a luptat cu sine, a încercat să se stăpînească, dar n-a izbutit. A pălit, n-a mai putut scoate un cuvînt. Fără glas, se uita la Charlotte şi, deşi sacristanul Joseph Redman i-a vorbit, atrăgîndu-i atenţia asupra situaţiei, n-a mai putut continua slujba decît în şoaptă, vocea auzindu-i-se abia ca un murmur, clătinîndu-se într-una. După spusele Charlottei, femeile din biserică plîngeau de mila lui, iar ea însăşi nu şi-a putut înghiţi lacrimile. Din fericire, pastorul nu era de faţă. Şi chiar dacă Joseph Redman ori ţîrcovnicul John Brown, tatăl Marthei, i-au spus ceva despre întîmplare, efectul reacţiei a fost mult mai slab decît dacă s-ar fi produs la faţa locului. Şi la urma urmei, Charlotte suporta orice de la tatăl ei între patru ochi, esenţial era că se evitase scandalul public. Dar expresia de „nătîng slăbănog" folosită de pastor a supărat-o totuşi şi scrisoarea către Ellen sfîrşeşte cu o concluzie neobişnuită la Charlotte : „Nu trebuie să te mai aştepţi la înduioşare ori la compasiune din partea tatei, cum nu mai aştepţi sevă de la lemnele de foc".

Cum era şi firesc după atari preliminarii, despărţirea a fost grea. În seara de 26 mai, vicarul a venit să-şi ia rămas bun de la pastorul Brontë şi să-i remită actele şcolii de care se ocupa. Pastorul l-a primit în salonaş şi întrevederea a fost scurtă şi rece, deşi Patrick Brontë era fericit că scapă de prezenţa unui peţitor nedorit. Charlotte n-a venit să-i spună rămas bun în această încăpere, n-a venit nici în sufragerie, în care se zugrăvea şi se făcea curăţenie. Arthur Nicholls s-a îndreptat încet spre poartă, amărît că n-a putut-o vedea nici înaintea plecării pe miss Brontë. Întrucît spune că şi-a dat seama cît era de mîhnit după timpul petrecut în faţa porţii înainte să iasă din curte, Charlotte l-a urmărit probabil pe fereastră şi l-a văzut rezemat de portiţa grădinii, plîngînd cu suspine, aşa cum nu plîng decît femeile. Atunci a coborît în grabă şi, emoţionată, i-a spus cîteva vorbe încurajatoare, articulate greu. De altfel a şi uitat cele cîteva întrebări pe care ţinea să i le pună, lucru cu totul explicabil în cea mai elementară psihologie feminină a acestor împrejurări. Prinzînd curaj, Arthur Nicholls i-a cerut nădejdi mai sigure. Ea a ezitat. Atunci el i-a cerut voie să-i scrie şi i-a spus că pleacă în sudul Angliei pentru cî-

teva săptămîni. După aceea va lua un post de vicar undeva în Yorkshire, nu știa încă unde. A doua zi dimineață Arthur Bell Nicholls a plecat, la ora 6, din Haworth, cu inima plină de așteptări și speranțe noi, în vreme ce la rîndul său Charlotte rămînea tristă și singură. „Oricum, el s-a dus — s-a dus — și totul s-a sfîrșit", îi scria ea Ellenei Nussey chiar în ziua de 27 mai. „Nu văd nici o șansă de a mai auzi vreun cuvînt de la el în viitor...", spunea parcă cu tremur în glas, renunțînd și îndrăznind să nădăjduiască în același timp.

După puțină vreme au început să sosească scrisorile, care au fost bine ascunse cu complicitatea afectuoasă a slugilor, fericite s-o vadă în sfîrșit pe veșnic îndoliata și grava lor stăpînă implicată într-o poveste sentimentală. Perfect onesta Charlotte suferea teribil că trebuia să se ferească de tatăl ei care-i fusese, de la moartea celor trei, singurul confident. Dar bătrînul era intratabil în această privință, așa încît și vizitele viitoare ale lui Nicholls la Haworth au fost ținute în taină. Au fost cîteva, la intervale destul de mari : una în iulie 1853, alta în septembrie a aceluiași an. Cei doi s-au văzut puțin, în împrejurări stingheritoare, jenante de-a dreptul pentru Charlotte obișnuită cu adevărurile în orice ocazie. Trebuia să găsească pretexte pentru a primi invitația la ceai a unei familii de pastori din apropiere, pentru ca să-l poată întîlni acolo, sub ochii binevoitori, dar plini de curiozitate ai gazdelor, pe statornicul pretendent.

În luna septembrie de altfel, în casa renovată a familiei Brontë, a fost primită și mrs. Gaskell, de o Charlotte mai veselă, dar neliniștită încă de situația ambiguă în care se afla. În cele din urmă, ea a mărturisit totul (adică nevinovatul schimb de scrisori) tatălui ei, care a intrat în niște furii nemaipomenite, dar după cîteva zile a concedat la continuarea corespondenței.

În ianuarie 1854, vicarul a venit să stea zece zile la un prieten din împrejurimile Haworthului și Charlotte l-a văzut ceva mai des, fiindcă ceruse îngăduința pastorului să-l cunoască mai bine pe Arthur Nicholls. Cu aceeași ostilitate neacoperită, bătrînul a acceptat, necruțînd-o pe fată de cuvinte grele, amare, la adresa presupusului ginere. Sigur că Charlotte l-a prevenit pe Nicholls de dificultățile care-i stăteau încă în cale, dar acesta a mers mai departe, opunînd o altă tenacitate irlandeză obstinației irlandeze a pastorului Brontë.

Aşa încît în aprilie 1854, după o vizită a vicarului la casa parohială din Haworth, vizită îngăduită cu mare greutate de capul familiei, Charlotte şi Arthur Bell Nicholls s-au logodit. În cele din urmă bătrînul consimţise, impresionat, pare-se, de caracterul dezinteresat al sentimentelor reverendului, care afirma mereu că nu se căsătoreşte cu scriitoarea celebră, ci cu fiica pastorului Brontë.

Atitudinea Charlottei în aceste împrejurări hotărîtoare pentru viaţa ei este destul de curioasă. Soarta ei anterioară, atît de crudă, o învăţase cît preţ se poate pune pe bucuria unei clipe trecătoare. Nimic mai înşelător decît închipuirea care poate înconjura cu farmec lucrurile stînd să se destrame, aşa învăţase de la existenţă romanciera care făcuse din dragoste centrul lumii şi consistenţa supremă a vieţii. Şi acum cînd în sfîrşit era confruntată cu dragostea, Charlotte nu găsea în sine nici aşteptare, nici freamăt. Era calmă, obiectivă, îl privea pe logodnicul ei cu stimă, cu respect, încercînd să-i dea şi afecţiunea pe care o merita din plin. Dar afecţiunea venea mai greu. Charlotte întîlnise tîrziu dragostea unui bărbat pentru ea : avea 38 de ani. Apoi niciodată în scrierile ei care cristalizau probabil vise adînci, iubitul nu apărea în persoana unui cleric. Dimpotrivă, figurile clericale fuseseră mai întotdeauna obiectul ironiei ei, dacă ne gîndim numai la *Shirley*, de pildă. Şi deodată o iubeşte mai mult ca oricine pe lume un vicar al tatălui ei, pe care-l şi ridiculizase în romanul acela. Era un om cu principii Arthur Bell Nicholls, conştiincios în cariera lui şi păstrînd o linie de conduită dintre cele mai lăudabile. Iar Charlotte ştia, din educaţie şi experienţă, că acestea sînt calităţile reale ale unui om pe care să te poţi bizui. Mai ştia ea că ar fi putut avea eventual şi afinităţi de gusturi şi idei, dar aci intra într-o zonă a deziderateloor ideale. Şi de aceea are cumînţenia de a aprecia calităţile morale intrinsece ale viitorului ei soţ, fără să-i ceară imposibilul. Echilibrul raţional al Charlottei Brontë, înţelepciunea stăpînirii de sine care face pe adevăraţii oameni superiori apare şi în circumstanţa de faţă. Ellen Nussey este desigur cea dintîi care află despre eveniment. „Cît despre mine, îi mărturiseşte ea, fiind recunoscătoare Aceluia care pare să mă fi călăuzit prin multe dificultăţi, prin multe şi adînci nefericiri şi tulburări ale minţii, sînt încă foarte calmă, foarte lipsită de aşteptări. Ceea ce gust din fericire este de ordinul cel mai sobru. Am credinţa

că-mi voi iubi soţul — îi sînt recunoscătoare pentru calda dragoste ce-mi poartă. Cred că este un om plin de afecţiune, conştiincios şi însufleţit de înalte principii ; şi dacă aş regreta că la acestea nu se adaogă talente superioare, gusturi şi gînduri apropiate de ale mele, mi s-ar părea că sînt o înfumurată şi o nerecunoscătoare. Providenţa îmi oferă acest destin. Atunci, fără îndoială este cel mai bun pentru mine."

Ellen, încă plină de fantezie, de spirit romantic şi sentimental, nu înţelege gestul Charlottei care i se pare o nedreaptă, nemeritată renunţare. Acum îi scrie prietenei comune de departe, Mary Taylor, care, cu mult mai mult simţ practic, e de acord cu pasul întreprins de vechea lor amică. Pastorul Brontë care, cu greutate şi-a dat consimţămîntul, asistă cu destulă neplăcere la preparativele de nuntă, de altfel foarte modeste. Mrs. Gaskell îi scria în aprilie criticului prieten John Forster despre iminentul mariaj al Charlottei, cu destule aprehensiuni. În primul rînd romanciera se temea de o interdicţie din partea reverendului Nicholls faţă de Charlotte, de a-şi mai vedea prietenii. Anglican riguros, el ar fi putut ridica oricînd obiecţii asupra prieteniei dintre soţia lui şi Elizabeth Gaskell, care, testul de neconformistă din punct de vedere religios, se numea în glumă, pe sine şi pe cei apropiaţi ei, eretici. De altfel, cu fineţe, ea o include şi pe Charlotte între eretici. După o lună, o nouă scrisoare către acelaşi John Forster aduce veşti mai bune în ceea ce priveşte continuarea prieteniei dintre mrs. Gaskell şi Charlotte Brontë. Elizabeth l-a cunoscut pe Arthur Nicholls cu ocazia unei vizite pe care Charlotte i-a făcut-o în luna mai, în scopul de a o invita la nuntă şi de a face cîteva cumpărături împreună. Concluzia este favorabilă pentru prietenia lor şi pentru păstrarea spiritului independent la viitoarea mrs. Nicholls, despre care mrs. Gaskell garantează că nu va deveni bigotă. Dar despre soţul Charlottei foloseşte un cuvînt destul de neplăcut, cu tot adevărul pe care-l conţine, „narrow". Ea adaugă îndată că e bun, sincer şi afectuos, dar din nou repetă „he is also narrow, and she can never be so" (e de asemenea mărginit şi ea nu va putea fi niciodată aşa).

Aceasta este atmosfera din jur. Treptat însă cinstea perfectă, caracterul nobil şi mai ales afecţiunea crescîndă a lui Arthur pentru Charlotte îi cîştigă pe toţi de partea lui. Pastorul se pare că va ceda cel dintîi, împins şi de oarecare considerente exterioare. Ne prea fiind mulţumit de vicarul care-l înlocuise

pe Nicholls în treburile bisericii, a văzut cu ascunsă satisfacție pe vechiul său ajutor reîntorcîndu-se, în luna mai 1854, la Haworth, unde și-a reluat în primire postul. Unele temeri ale pastorului Brontë fuseseră spulberate chiar mai dinainte, cînd în cîteva scrisori succesive, Nicholls oferise bătrînului gratitudinea lui, făgăduind să-i fie sprijin al vîrstei înaintate și cerînd să se întoarcă la vechea parohie pentru a nu înstrăina pe Charlotte de tatăl ei.

Scriindu-i lui George Smith pentru a-i răspunde la felicitări și la urări, Charlotte îi explică și lui foarte multe lucruri, pentru a-l face să înțeleagă hotărîrea ei. Îi arătă, de pildă, că pasul pe care-l face nu e de loc grăbit, că de opt ani Nicholls era vicarul tatălui ei, că în general fusese nedreaptă față de el, deși acum își schimbase în mod funciar părerea. Pe scurt, nădăjduia să fie o nevastă bună, în ciuda faptului că nu avea să-și părăsească tatăl.

În prima jumătate a lui mai Charlotte stă cîteva zile cu Ellen Nussey, ca pentru un fel de despărțire, apoi se duce la Elizabeth Gaskell, pentru a-i cere ajutorul priceput în materie de preparative de nuntă. Se fac tot felul de cumpărături de la Manchester și Brookroyd, se comandă rochia de mireasă. Elizabeth și soțul ei, reverendul Gaskell sînt, încă de pe acum, invitați la nuntă. Casa de la Haworth fusese zugrăvită din nou, lemnăria vopsită proaspăt, iar în camera cea mică, ce avea să devină biroul lui Nicholls, se puseseră pentru întîia oară perdelușe albe cu verde (frica de foc a pastorului nu îngăduise pînă atunci astfel de materiale ușor inflamabile la ferești), bine asortate cu tapetul verde al pereților. Nerăbdătoare și îngrijorată în același timp (mai cu seamă de reumatismele lui), Charlotte își primește la 23 mai logodnicul care din această zi se stabilește iarăși la Haworth, luîndu-și în primire fostele funcțiuni. În curînd, la 29 iunie [1], și-o va lua și pe cea nouă, cea de soț al Charlottei Brontë.

Căsătoria s-a făcut într-o intimitate absolută, cu o discreție extraordinară și Charlotte i-a fost recunoscătoare soțului ei pentru felul plin de tact în care i-a respectat dorința. Invitații n-au fost decît patru : Margaret Wooler, Ellen Nussey, Elizabeth Gaskell și soțul ei. Pastorul refuzase în ultima clipă să

[1] Toți biografii dau data de 29 iunie ca dată a căsătoriei. Dar într-o scrisoare datată 27 iulie Charlotte declară că exact cu o lună înainte își schimbase numele.

participe la ceremonia religioasă, sub un pretext sau altul, așa încît miss Wooler a trebuit în cele din urmă s-o conducă pe mireasă la altar. Cu bonetă albă, cu rochie de voal și mantilă de dantelă cum nu purtase niciodată în trista ei copilărie și tinerețe, Charlotte a schimbat inelele, intrînd într-o stare care o speria prin răspunderile morale de care era încărcată. O mică masă sărbătorească în casa parohială a consfințit, familiar și prietenește, bucuria amestecată cu atîtea gînduri dureroase a Charlottei.

Cei doi soți au plecat în călătorie de nuntă în Irlanda, la rudele lui Arthur, îndată după dejunul nupțial. La suirea în trăsură au fost însoțiți de urările a numeroși săteni din Haworth care, aflînd totuși despre evenimentul fericit, singurul de felul acesta petrecut la prezbiteriu, se adunaseră la poartă și au aruncat, după obiceiul englez, boabe de orez asupra noilor căsătoriți, orezul simbolizînd în această împrejurare rodnicie și prosperitate.

Seara, Charlotte și Arthur au poposit la Conway, în Wales, unde au rămas cîteva zile. După aceea au trecut cu vaporul de la Holyhead la Dublin. Au stat puțin și în capitala irlandeză, apoi s-au îndreptat spre sud, spre crestele bătute de ocean, care au impresionat-o enorm pe Charlotte, prin spectacolul unei măreții neînchipuite pînă acum, cu toată frumusețea țărmului englez văzut de ea la Scarborough. Și spre surprinderea ei, spusă cu vivacitate, foarte repede, ca o necesară *mea culpa*, s-a putut delecta în voie cu spectacolul Atlanticului bătînd înspumat vechile stînci ale Irlandei. Arthur Bell, deși lipsit de dispoziții poetice, de gusturi literare rafinate, avea o delicatețe rară, cu care suplinea multe dintre atributele pe care soția sa i le-ar fi dorit. Și în această împrejurare s-a arătat plin de solicitudine, de respect pentru gusturile ei și a lăsat-o să contemple în tăcere, singură, privelișteа, după ce în prealabil i-a pus pe umeri un pled care s-o ferească de stropii de apă. Nu intervenea decît cînd i se părea că Charlotte se apropie prea mult de marginea stîncii. Se înțelege că în felul acesta ea s-a putut bucura, întîia oară pe deplin, de un peisaj cu bogate frumuseți. Au ajuns pînă spre apusul insulei, la lacul Killarney, spre extremitatea sudică a Irlandei. Au privit de aproape și prăpastia de la Dunloe, prin care au și trecut. Un incident neplăcut a întunecat trecerea prin precipiciu. Călăuza a rugat-o pe Charlotte să coboare de pe cal deoarece cărarea era

foarte periculoasă şi plină de hîrtoape. Dar curajoasă, ea a refuzat, deşi calul tremura tot şi a şi alunecat o dată, fără să cadă. Dînd semne de nelinişte imediat după aceea, animalul a fost luat de căpăstru de Arthur Bell şi condus cîtăva vreme aşa, în nădejdea că se va potoli. Brusc, şi-a aruncat de pe spate călăreaţa, fără ca cel care mergea înainte să bage de seamă. Charlotte s-a văzut deodată exact sub cal, în vreme ce acesta dădea din picioare, sărea. Cînd reverendul Bell şi-a dat seama ce s-a întîmplat, a lăsat să-i cadă frîiele din mînă şi s-a repezit spre soţia sa. Lăsat liber, calul a sărit peste Charlotte şi a pornit alergînd mai departe. Cu toate gîndurile negre pe care şi le făcuse în cele cîteva clipe de groază cît se aflase între copitele calului, amazoana a fost ridicată de pe pietre fără nici o contuzie. Nu se lovise nici în cădere, n-o atinseseră nici copitele sălbatice ale animalului speriat. Dar din nou trecuse peste ea suflul morţii, din nou Charlotte întrevăzuse oribila fantomă, parcă prevestitoare, a sfîrşiturilor nefireşti.

Au stat mai mult la Cork, portul cel mai sudic al Irlandei. Şi lucrul cel mai important, Charlotte a intrat în rîndurile familiei Nicholls, oameni de treabă, aşezaţi, cu care descendenta Prunty-lor irlandezi s-a înţeles foarte bine. Ea a recunoscut că vizita în locurile de naştere ale lui Arthur i l-a relevat mai pe deplin. L-a văzut înconjurat de afecţiunea şi de admiraţia aceea caldă în al cărei climat orice ins prosperă, se desface către soare şi bucurie, se simte mai sigur de sine. Şi reverendul Nicholls, cu spiritul lui practic foarte ascuţit, a făcut bine ducîndu-şi soţia tocmai acolo unde-l putea vedea în chipul cel mai avantajos. Ea i-a auzit pe toţi, rude, prieteni, cunoscuţi vechi, făcîndu-i elogiul, a primit urările servitorilor bătrîni ai casei care o considerau femeia cea mai fericită de pe lume pentru faptul că fusese aleasă de Arthur, pe care-l crescuseră. Astfel înţelegerea între ei începe să fie mai afectuoasă, mai intimă, pe măsură ce timpul trece.

După o lună, pe la începutul lui august, se întorc la Haworth unde, conform promisiunii făcute socrului său, Arthur se va stabili, refuzînd orice oferte de posturi mult mai atrăgătoare. Prinsă de treburile menajului nou, Charlotte e foarte ocupată. Abia pridideşte să scrie prietenilor care aşteaptă, cu justificată nerăbdare, veşti. Despre literatură nu va mai fi vorba. Un singur fragment de roman, intitulat *Emma*, este

ultima dovadă a unei încercări timide, de ieşire de sub hotărîrea soţului care-i interzisese continuarea activităţii scriitoriceşti. Se pare că pastorul Brontë, aşa de mîndru de realizările, ca şi de talentul şi de gloria fiicei sale, opusese o împotrivire timidă la această interdicţie cam prea drastică. Dar probabil că afecţiunea lui Arthur Bell era contrariată de existenţa unei supape posibile prin care mare parte din sufletul şi inteligenţa soţiei sale i s-ar fi sustras. Şi lucrurile au rămas aşa cum a dorit preotul cel tînăr, cu atît mai mult cu cît timpul îi lipseşte cu desăvîrşire doamnei Bell Nicholls, devotată în întregime soţului ei. Se pare că Charlotte care nu se măritase din dragoste, ci doar din stimă, preţuire morală şi oarecare compasiune începe să facă ucenicia afecţiunii conjugale, care o miră şi o încîntă. La cîteva zile după întoarcere, la 9 august, ea îi scrie Ellenei Nussey pe un ton nou, neobişnuit la îndoliata celebritate de pînă atunci. E uşor amuzată de noutatea situaţiei ei pe care o vede mai cu seamă în lumina devotamentului total. I se pare aşa de curios să fie indispensabilă în fiecare clipă cuiva, să fie chemată mereu şi să fie utilă şi ocupată fără întrerupere! „It is a marvellously good Thing" („e un lucru minunat"), spune fosta solitară din prezbiteriu, gîndind mereu la latura morală, altruistă a stării matrimoniale. Şi ajunge, pe linia reflecţiei, la natura şi scopul căsătoriei, la concluzii aproape sacre cu privire la această legătură între un soţ şi soţia sa. I se pare că dorinţa tinerelor fete de a se mărita cît de repede, cu orice preţ, este proba unei uşurătăţi de caracter, a unei neînţelegeri în profunzime a situaţiei. „Indeed — indeed Nell — it is a solemn and strange and perilous thing for a woman to become a wife" („într-adevăr, într-adevăr, Nell, pentru o femeie e un lucru solemn, straniu şi primejdios de a deveni soţie"). Se arată din nou aci, într-o nouă ipostază, frumuseţea şi soliditatea caracterului Charlottei, seriozitatea oricărei priviri aruncate de ea asupra vieţii. Nimic nu este spus şi aruncat la întîmplare, nimic nu rămîne netrecut prin mintea şi inima ei. Totul este gîndit în perspectiva unui ţel nobil acordat existenţei şi care cere de la fiinţele înalt conştiente sacrificiul de fiecare clipă al egoismului atît de dăunător în relaţiile dintre oameni. Ea încearcă de acum încolo să trăiască din ce în ce mai puţin pentru sine şi din ce în ce mai mult pentru „dl. Nicholls". Aşa îl numeşte încă adesea în scrisori, fie către Nell Nussey, fie către miss Wooler ori mrs.

Gaskell, pe soţul ei. Se supune necondiţionat tuturor dorinţelor lui (deşi, probabil, nu-i va fi fost uşor să renunţe la activitatea ei literară) şi se bucură de bunul răsunet al acţiunilor lui în parohia în care ia din ce în ce mai mult locul pastorului Brontë, acum în vîrstă de 77 de ani şi aproape orb. Într-adevăr, Arthur Bell devine o figură din ce în ce mai populară în rîndurile oamenilor din Haworth. Ataşamentul lor simplu se manifestă în vizitele dese pe care le fac la casa parhoială, în bunele urări care nu se mai sfîrşesc. Charlotte şi Arthur se hotărăsc atunci să ofere tuturor acelora care le-au arătat bunăvoinţă şi le-au făcut urări, un modest ceai, cu o gustare, în sălile şcolii la care vicarul Nicholls era profesor. S-au adunat acolo aproape cinci sute de persoane, dintre elevii şcolii de zi şi de duminică, profesori, cîntăreţii corului, săteni. Şi toţi au făcut, în felul lor, lipsit de pricepere, dar cald şi sincer, elogiul soţului Charlottei, la care ea s-a raliat cu emoţie şi convingere.

Racordul între cei doi soţi se face treptat tot mai simţit. Sigură de afecţiunea lui Arthur (ea începe să-i dea acest nume în scrisori), avînd dovezile bunătăţii lui din toate părţile, rezemîndu-se cu încredere de braţul lui ocrotitor, Charlotte începe să îndrăznească a trăi. Toamna pe lande, atît de frumoasă, o vede deschizîndu-se ca o floare tîrzie. Nemaifiind chinuită de suferinţe fizice, de dureri de cap, de nevralgii, de indigestii, ea se plimbă cu soţul ei, primeşte şi face vizite. Şi parcă începe să şi uite cenuşiile umbre. Rîsul ei răsună din nou în casa renovată din care au dispărut grijile materiale şi intră o brumă de confort simplu. Legătura cu bărbatul de lîngă ea se strînge în fiecare zi. O spune ea singură. Chiar curiozităţi ale lui, care la început ar fi iritat-o, ca dovezi ale unei îngustimi oarecare a viziunii despre lume, sînt privite cu îndulgenţă. Aşa de pildă, rugămintea lui făcută către Ellen de a arde scrisorile primite de la Charlotte pentru motivul că femeile scriu adesea lucruri nesăbuite, care nu e bine să fie văzute de terţe persoane, e transmisă de soţia lui cu un surîs parcă pe buze. Sigur că această injoncţiune e cum nu se poate mai nepotrivită cu caracterul Charlottei, şi mai cu seamă indică o necunoaştere în adîncime a unui suflet din cele mai alese. Dar, desigur, îşi va fi zis înţeleapta lui soţie, nu oricine e obligat să aibă pătrunderea şi puterea de cunoaştere a unui scriitor. Şi ca atare, surîzînd cu îngăduinţă, a făcut cunoscută

Ellenei dorința lui. Din fericire, aceasta n-a dat ascultare dezideratului absurd și astfel au rămas în ființă prețioasele instrumente cu care pătrundem în viața Charlottei.

Ploile și vînturile din octombrie și noiembrie n-au mai speriat-o, nu i-au mai umplut inima de temeri. Aproape în fiecare zi ieșeau amîndoi la o plimbare lungă pe cunoscutele întinderi pe care vicarul le parcursese de demult și în tovărășia Emilyei și a Annei.

La 28 noiembrie, pe cînd stătea la birou scriind o nouă misivă către Ellen, Arthur a strigat-o pe Charlotte ca să-l însoțească într-o plimbare scurtă. Dimineața era frumoasă, deși era un timp vîntos și înnourat. Au mers cam o jumătate de milă prin lande, cînd lui i-a venit ideea să întindă pasul pînă la mica lor cascadă. Dăduse cu cîteva zile înainte o zăpadă destul de consistentă care se topise și el presupunea că apele crescuseră și cascada arăta frumos, neobișnuit de sporită în ape. Charlotte n-o văzuse încă niciodată pe vreme de iarnă, deși dorise totdeauna, așa încît s-a grăbit să accepte ideea. Într-adevăr, privelișteа i-a răsplătit : un torent spumegînd se prăvălea de pe stînci. În vreme ce se uitau cu mare plăcere la ape, a început să plouă. Și deși s-au grăbit să se întoarcă și el a apărat-o cît a putut de ploaie, pînă acasă au fost amîndoi udați la piele. Charlotte s-a schimbat în pripă, s-a așezat lîngă foc, a băut un ceai. S-a simțit înfrigurată toată ziua, iar peste noapte a început s-o doară în gît. A doua zi dimineață i-a scris Ellenei ca să-i povestească despre splendida plimbare pe care n-o regreta de loc, în ciuda răcelii. Dar după aceea s-a simțit mai rău, așa încît la 7 decembrie îi scria din nou ca să decomandeze vizita pe care ea și Arthur urmau s-o facă la Brookroyd. El îi cerea prin Charlotte scuze Ellenei, dar găsea cu cale ca Charlotte să mai aștepte cîteva săptămîni pînă să iasă din casă după răceala care încă nu trecuse. Și, ca întotdeauna, soția lui se supunea.

La 26 decembrie, a doua zi de Crăciun, Charlotte dădea din nou vești despre ea și familie. „De trei săptămîni e o vreme îngrozitoare, se succed uraganele. Arthur e bine, slavă Domnului ! și eu la fel. *My dear boy* mi-e mai drag desigur decît acum șase luni. Peste trei zile se împlinesc șase luni de cînd ne-am căsătorit." [1] Nu numai atît, dar Charlotte descoperă în aceste zile că este însărcinată.

[1] Cf. Romieu.

Şi deodată, sfîrşitul

Primul Crăciun şi Anul nou, încărcate în sfîrşit de nădejdea apariţiei unei vieţi noi în penumbra atîtor morminte, s-au scurs pentru Charlotte într-un fel încîntător, în ciuda răcelii. În ianuarie s-a simţit aşa de bine încît a făcut, însoţită pentru întîia oară de soţul ei, o vizită la familia onorabilului sir James Kay Shuttleworth. Cele trei zile au fost pline de conversaţii vesele, de întîlniri cu prieteni comuni, chiar de plimbări plăcute, deşi vremea era destul de rea. Într-una dintre plimbări, Charlotte purta pantofi cu o talpă mai subţire. Foarte animată, luată de şuvoiul plăcerii de a se găsi din nou în compania vechilor prieteni, ea n-a băgat de seamă că pămîntul era tare ud.

Reşuta a fost mai gravă decît prima răceală din noiembrie şi Charlotte a trebuit să se aliteze pe la sfîrşitul lui ianuarie, fiindcă o stare de slăbiciune dublată de greţuri s-a adăugat simptomelor celor vechi. Doctorii au pus totul pe socoteala sarcinei şi probabil că şi Charlotte şi soţul ei gîndeau la fel, deoarece n-au tratat cu seriozitate indispoziţia, care urma să dispară de la sine, o dată cu depăşirea primelor luni de graviditate. Stînd în pat, Charlotte nu-şi întrerupse corespondenţa. La 15 februarie scrie unei alte prietene, Laetitia Wheelwright despre sănătatea ei, cu destulă nepăsare şi cu un sentiment de perfectă securitate, cum nu avusese niciodată, din pricina încrederii în Arthur, soţul ei. „Nu poate fi pe lume, mi se pare, soţ mai blînd şi mai bun decît al meu. Nu duc lipsă acum de plăcută tovărăşie cînd sînt sănătoasă, nici de cea mai delicată

îngrijire cînd sînt bolnavă." Totul e spus atît de cald, cu atîta entuziasm ascuns, încît simţi că orice gînd negru e departe de ea.

Dar cu trecerea zilelor situaţia se agravează, mai cu seamă fiindcă Charlotte nu se poate hrăni. De slăbiciune aproape nu se mai poate ridica din pat. Mîinile îi devin transparente. Încă două morţi, a două fiinţe iubite, ataşate de ani de zile vieţii prezbiteriului vin să reamintească celei care poate uitase că făptura omenească e trecătoare, că fericirea e o iluzie inconsistentă. Au murit în februarie şi Tabby, bătrîna slujnică credincioasă, de mult paralizată, şi Flossy, cîinele Annei. O scurtă scrisoare a Charlottei vesteşte Ellenei Nussey şi aceste întîmplări, printre altele. Ea refuză să vorbească despre suferinţele îndurate zilnic pe patul de boală, lucru care ar fi, după părerea ei, „inutile şi dureroase", dar repetă laudele la adresa lui Arthur. În el găseşte îngrijitorul cel mai tandru, sprijinul cel mai binevoitor, cea mai desăvîrşită mîngîiere pămîntească de care s-a bucurat vreodată vreo femeie. Nu-şi pierde niciodată răbdarea, deşi e mult încercat de zile triste şi nopţi nedormite. Încheierea scrisorii este însă destul de sugestivă: „May God comfort and help you" (Dumnezeu să te întărească şi să-ţi ajute), ceea ce sună în limba spirituală a Charlottei ca un rămas bun. Se pare că nobila femeie înţelesese cît de aproape îi e sfîrşitul, înaintea celorlalţi. Prea avusese experienţa morţii ca să nu ştie care sînt semnele venirii ei. Dar ca întotdeauna încerca să-i cruţe, cît putea, pe ceilalţi şi mai ales pe bătrînul Patrick Brontë. Există în acest sens o mărturie a devotatei Martha Brown care vorbeşte despre curajul Charlottei în ultimele ei zile. „Chiar cînd era cu totul zdrobită de slăbiciune, gîndurile-i erau ocupate mai mult de grija faţă de bătrînul care urma să fie părăsit în atît de scurtă vreme, decît de propriile ei suferinţe aşa de puternice. Cînd îl auzea suind scările, o ruga pe Martha s-o ridice o clipă şi îşi încorda toţi nervii ca să-l primească în chip plăcut. Şi cînd intra în cameră, ea-l întîmpina spunîndu-i: «Uite, papa, că arăt ceva mai bine». Bătrînul se retrăgea apoi, încercînd să se arate puţin mai mulţumit, în timp ce biata bolnavă cădea înapoi pe perne, aproape istovită de efortul făcut." [1]

[1] Cf. Joanna Hutton, *Items from the Museum Cuttings Book*, in: *Brontë Society Transaction*, No. 3 of Vol. 14, 1963.

Jocul acesta întreţinut de toţi are un caracter deosebit de dramatic în contextul firilor şi experienţelor fiecăruia. Charlotte fusese probabil prima care se gîndise la iminentul sfîrşit, deoarece încă de la 1 februarie redactase un testament în favoarea soţului ei, lăsîndu-i în deplină proprietate toate bunurile, ca şi drepturile ei de autor. Fără să ştie că e vorba de acelaşi rău care dusese în mormînt toată familia, adică tuberculoza, deoarece medicii nu recunoscuseră sub simptomele normale ale sarcinii pe vechiul duşman al fraţilor Brontë, tatăl şi soţul Charlottei au şi ei, destul de curînd intuiţia, apoi revelaţia apropiatului sfîrşit. Pe la mijlocul lunii martie, slăbiciunea tot mai mare începe să fie punctată cu uşoare deliruri, care nu mai lasă soţului nici o îndoială asupra deznodămîntului. Arthur este zguduit adînc. Mai stăpîn pe sine se arată octogenarul pastor care, la 30 martie, răspunde Ellenei în locul Charlottei pentru a o anunţa de cele ce se petrec la Haworth. „Sîntem toţi nespus de tulburaţi şi dl. Nicholls în aşa măsură, încît nu are puterea şi stăpînirea de sine necesară pentru a vă scrie. De aceea dedic cîteva clipe pentru a vă spune că draga mea fiică este foarte rău şi, pare-se, în pragul mormîntului. Dacă ar putea vorbi, ea ne-ar dicta fără îndoială răspunsul la binevoitoarea dumneavoastră scrisoare, dar aşa sîntem lăsaţi în seama noastră să vă răspundem cum putem. Doctorii nu mai au nici o nădejde, şi nădejdea pe care am nutrit-o atîta timp cu dragoste s-a sfîrşit, şi nu ne-a mai rămas decît să aşteptăm solemnul eveniment cu rugăciuni către Dumnezeu ca să ne dea milă şi putere destulă pînă la propriu-ne sfîrşit". Pastorul o roagă pe Ellen să comunice starea actuală de lucruri domnişoarei Margaret Wooler şi doamnei Joe Taylor.

A doua zi, 31 martie 1855, Arthur însuşi scria aceleiaşi prietene, următoarele rînduri :

„Dragă domnişoară Nussey, — Scrisoarea domnului Brontë v-a pregătit pentru vestea tristă pe care trebuie să v-o comunic. Draga noastră Charlotte nu mai este. A murit astă noapte de epuizare. De două-trei săptămîni eram foarte îngrijoraţi de starea ei, dar abia de duminică seara ne-am dat seama că şederea ei printre noi avea să fie scurtă. Intenţionăm să o înmormîntăm miercuri dimineaţa".

Charlotte se stinsese în noaptea de 30 spre 31 martie, după o succesiune dureroasă de stări lucide, şi stări de delir. Ultimele cuvinte din ultimele clipe conştiente au fost singurele de

împotrivire sau de regret din cei treizeci şi nouă de ani plini de suferinţă cu asupra de măsură : „N-o să mor, nu-i aşa ? N-o să ne despartă... Am fost atît de fericiţi".

Înmormîntarea în pierdutul sat din Yorkshire a fost umilă şi nobilă ca toată viaţa Charlottei Brontë. Au luat parte puţini participanţi, dar din aceia cărora moartea ei le sfîşia sufletul. Cele mai amare lacrimi au fost vărsate, se pare, de fata oarbă căreia Charlotte îi constituise o rentă anuală şi care a cerut să fie adusă, peste o distanţă de patru mile, la înmormîntare.

Charlotte a coborît între ai săi, în cripta bisericii şi a suit în inimile şi amintirea oamenilor pentru totdeauna. După ea, la şase ani, bătrînul aproape orb, care-şi îngropase toţi copiii, încheia destinul unei mari familii de spirite, luîndu-şi locul lîngă ei.

Matthew Arnold a scris despre ei, despre copiii geniali morţi fără vreme, stanţe grave şi grele, în cimitirul de la Haworth, în aprilie 1855 :

Dormiţi, o mănunchi de prieteni,
Dormiţi şi numai cînd luna
Lui Mai adusă de vîntul de-apus
Se-ntoarce-n landele voastre
Şi se-aud peste ele prigorii,
Treziţi-vă atunci să priviţi
Vara în mugur, şi cerul,
Şi strălucitele lande —
Albinele, ca mai-nainte s-ascultaţi,
Cum murmură prin cimbru, iar cocoşi de munte
Cum cheamă dinspre landele în floare !
Dormiţi, sau numai pentru asta
Odihnei împreună puneţi capăt !

Epilog critic şi istoric literar

Pînă în prima jumătate a secolului XIX, literatura engleză închegase bine harta ei. Şi mai cu seamă reliefurile romanului crescut în o sută cincizeci de ani se desprindeau cu claritate. După John Lyly, de la Swift şi Defoe la Thackeray şi Dickens se arătaseră individualităţi originale capabile să înregistreze cu ochi atent moravuri şi să scruteze caractere, raportîndu-le la schemele mai mult sau mai puţin vizibile, după meşteşugul scriitorilor, ale moralei puritane şi pragmatice englezeşti. Lumea engleză se reconstituie în întregime cu tipurile ei, puternice, viguroase, ancorate în universuri pe care le cunosc bine pentru a le putea stăpîni. Dragostea de aventură a englezului, alimentată şi enorm sporită de împrejurările speciale ale Renaşterii în insula britanică şi ilustrată în drama elizabetană de uriaşii acţiunii, va intra ca filon considerabil în romanul englez, aşa încît romanul picaresc şi romanul de aventură vor fi speciile de predilecţie ale secolului XVIII, ilustrate mai cu seamă de numele lui Smollett şi Fielding. Cele mai variate medii, de la saloanele aristocratice ale Londrei la cîrciumile cu valeţi, hoţi şi cerşetori, sînt studiate dintr-o perspectivă de largă experienţă a autorilor, experienţă socială şi caracterologică, ţintind spre moralizare. De obicei în romanul englez cei buni îşi primesc răsplata, iar cei răi pedeapsa. Fielding îl duce la spînzurătoare pe Jonathan Wild the Great, iar pe Tom Jones îl încarcă de toate bucuriile după ce l-a plimbat prin nenumăratele vicisitudini. Tendinţa moralizatoare este mai evidentă în romanul sentimental, unde

Goldsmith şi Richardson căsătoresc pe eroinele lor virtuoase cu lorzi aduşi pe calea cea bună de exemplul acelora. E adevărat că lumea engleză arăta ca în romanele lui Fielding sau în gravurile lui Hogarth, dar de obicei nobilii erau în cea mai mare măsură de vină. Virtuţile se aflau în masa poporului sau în mica burghezie cu moravuri solide pe care o arată Pamela ori soţia vicarului din Wakefield. La fel gîndeşte Jane Austie în *Pride and Prejudice (Mîndrie şi prejudecată)*, cînd amendează caracterul lordului prin legătura sentimentală cu una din multele fete ale familiei, legătură devenită apoi conjugală.

Toţi aceşti romancieri, indiferent de specia pe care o ilustrează, fac o familie din punct de vedere al tendinţelor pe care le reprezintă. Forţa lor realistă, cum spuneam, de observaţie şi analiză, dă o vivacitate şi o savoare neobişnuită a adevărului artistic în secolul XVIII, în ciuda tendinţelor moralizatoare uneori prea aparente. În contextul acesta, spiritul cel mai liber este Lawrence Sterne, părintele lui *Tristram Shandy*, care deşi aparţinea prin profesie (aceea de pastor) şi înclinaţie direcţiei luate de literatura engleză în curentul sentimentalist, preromantic, se joacă, absurd şi genial, cu romanul în care răstoarnă dimensiunile obişnuite ale timpului în epica europeană.

Acelaşi sentiment de plenitudine a vieţii se degajă şi din perspectiva primei jumătăţi a sec. XIX în romanul englez, unde opera lui Walter Scott, romantică, este într-un fel un soi de excepţie la regula deja stabilită şi acceptată a realismului.

Tot o excepţie constituise de altfel, la sfîrşitul sec. XVIII, şi romanul de teroare, „negru" (black) sau „gotic", construind o lume de senzaţii tari pe motive vechi, populare şi medievale, de fantome, castele pustii ori vizitate şi aşa mai departe. Dar această producţie dată la iveală de Lewis, Radcliffe, Walpole, nu poate totuşi rămîne nemenţionată, fiind expresia anumitor laturi ale sufletului englez, ale unei curiozităţi mergînd dincolo de hotarele realului. O anumită nuanţă de romantism tenebros se face simţită aici, fără însă a fi susţinută de o intrigă convingătoare sau de personaje care să iasă din limitele invenţiei comune.

Dickens, în prima jumătate a secolului XIX, reuşeşte o fabulaţie inepuizabilă cu observaţia atentă, exactă a societăţii con-

temporane mai cu seamă îndreptată înspre spectacolul nefericirii multora dintre cei umili. *Oliver Twist*, *Little Dorit*, *Old Antiquity Shop*, *Great Expectations*, chiar *David Copperfield*, romanul autobiografic, vădesc această dublă orientare a facultății creatoare dickensiene. Dragostea de oameni mereu vie în romancier face ca latura accentuat critică a operei sale să fie dublată de aceeași tradițională intenție moralizatoare pe care n-o poate ascunde decît cu rara lui putere de construcție de tipuri și împrejurări extraordinar de variate, caleidoscopice aproape. Sub specia moralizării țin locul întîi, ni se pare, în creația dickensiană emoționantele povestiri de Crăciun, pline de atmosferă englezească tradițională și în special de voința de a convinge pe cei răi să devină buni.

Cu William Makepeace Thackeray viziunea critică asupra societății engleze se înăspreşte. Ironia moralistului acestuia e amară și în *Book of Snobs (Cartea snobilor)*, și în *The Four Georges (Cei patru George)*, ca și în *Vanity Fair (Bîlciul Deșertăciunilor)*. Jovialitatea unui Fielding, a unui Sterne, chiar a unui Dickens face loc unei ricanări destul de tăioase. Contururile personajelor nu mai sînt desenate de înduioșata mînă a contemporanului său Dickens și ridicolul nu mai e privit cu îngăduință. De cele mai multe ori tendința la grotesc e foarte accentuată, pînă cînd în *Vanity Fair* oamenii iau înfățișarea unor marionete, mișcate de autorul lor ca de un demiurg dezabuzat. Forța satirei lui Thackeray ne amintim că o speria pe Charlotte care avea totuși un temperament foarte feminin și ca atare o sensibilitate ușor rănită de violențele literare ale uriașului. Nu că ea ar fi fost lipsită de violențe lăuntrice, dar pentru că Thackeray îi părea excesiv în pictura negativă a oamenilor.

De altfel ea însăși a debutat în roman cu destulă violență. Cu *The Professor (Profesorul)*, Charlotte Brontë s-a înregimentat din capul locului în tradițiile critice și moralizatoare ale romanului englez. Și deși eroul este un bărbat, William Crimsworth, care, rămas de timpuriu orfan și confruntat cu mari greutăți de existență, nu abdică de la demnitatea umană, datele bruxelleze ale biografiei autoarei figurează din belșug în desfășurarea acțiunii. Intrînd în conflict cu fratele său, Edward Crimsworth, industriaș bogat, cu caracter infect, William, izgonit din postul de funcționar subaltern pe care-l ocupa, se vede silit să accepte ajutorul unui prieten al familiei,

original şi neconformist, Hunsden, care-i înlesneşte o călătorie şi un început de carieră în Belgia. Poziţia de profesor de engleză şi latină a lui William în şcoala domnului Pelet (citeşe de fapt Héger) ca şi în şcoala de fete a Zoraidei Reuter seamănă, fără nici un echivoc, cu propria poziţie a Charlottei. De aceea opiniile lui sînt ale ei, de aceea caracterul englez este exaltat cu atîta încredere, de aceea apar atîtea judecăţi personale, nedrepte poate, cu privire la caracterele belgiene, olandeze, franceze. Resentimentele Charlottei din epoca vieţii ei la Bruxelles apar în portretele feminine mai ales. Eulalie, Hortense, Caroline, elevele, sînt privite cu acelaşi dispreţ superior ca şi Zéphyrine, Pélagie, Suzette, profesoarele lor franceze. Cele dintîi sînt frumoase, placide, senzuale şi cu desăvîrşire atone din punct de vedere intelectual. Cele din urmă sînt desenate cu un singur termen, nediferenţiat, ucigător: comune *(ordinary)*. Altele însă sînt mai adînc stigmatizate. Adèle Dronsart e bănuitoare, curioasă, invidioasă. Iar Juana Trista, de origine amestecată, în care predomină latura spaniolă, îi pare eroului a semăna nici mai mult nici mai puţin decît cu... papa Alexandru al VI-lea Borgia, avînd înscrise pe fruntea ei „răzvrătirea şi ura" *(mutiny and hate)*. Iar ipocrizia e un rău general născut din practica religiei catolice, şi ea disprețuită de Charlotte. Directoarea este un caracter ceva mai complicat. În ea se amestecă unele calităţi practice, izbitoare la prima vedere, cum ar fi conştiinciozitatea, punctualitatea, ordinea, curăţenia şi altele, cu unele vicii ascunse care apar pe măsură ce se desfăşoară acţiunea. Capacitatea ei duplicitară se descoperă în intriga sentimentală pe care ea izbuteşte s-o schiţeze cu William Crimsworth, în ciuda faptului că e logodită cu monsieur Pelet. După ce William află acest adevăr şi se îndreaptă spre o modestă, supusă, sîrguincioasă profesoară de lucru, Frances Evans Henri, care vrea să înveţe englezeşte cu el, se ciocneşte de opoziţia Zoraidei Reuter. În ea zvîcneşte o invidie greu mascată care o face să ascundă adevărul plecării Francesei din institutul ei. În cele din urmă simţind caracterul categoric al refuzului lui Crimsworth de a se întoarce la ea, Zoraide se va căsători cu Pelet. William, care a părăsit institutul, e ajutat din nou de Hunsden, dar se descurcă şi singur şi se va căsători cu Frances, stabilindu-se în Anglia. Acţiunea se încheagă în general destul de convingător, dar fără meşteşug, fără subtilitate. Neprevăzutul acela de

acțiune și de resort psihologic, de autenticitate lipsește încă din primul roman al Charlottei care seamănă grozav a *travesti*. Capacitatea ei de analiză nu s-a obiectivat încă, ci a rămas la nivelul experienței cu totul personale, subiectiv exprimate, cu înclinații și antipatii țîșnind direct. Ea folosește și un *deus ex machina* pentru a descurca iețele, pe Hunsden. Portretele fizice sînt bune, dovedind observația atentă a oamenilor. Analizele morale ori psihologice relevă o solidă cultură morală din partea autoarei, o obișnuință a exercitării simțului critic în sensuri caracterologice. Dar totul e făcut prea subiectiv, prea din perspectivă puritană britanică și brontë-ană, dînd aerul unor prejudecăți prea înrădăcinate și dezvăluind o lipsă de toleranță foarte tinerească.

Dialogul e uneori convențional, mai cu seamă cînd e împănat de neologisme, de cuvinte franceze sau chiar de replici întregi alternate în cele două limbi. Sigur, un oarecare caracter de artificiu se degajă dintr-un roman ca acesta care are substanță doar fragmentară, care e realizat pe bucăți. Ceea ce îl situează, cum spuneam, în rîndurile producțiilor epice engleze este accentuata tendință critică și moralizatoare. Ici-colo țîșnește cîte o neașteptată pagină din adevărata Charlotte care făcea exercițiul prim al unei compuneri de larg suflu. O tiradă despre ipohondrie, destul de neașteptată, introdusă poate pentru a ilustra latura aceea de *spleen* a caracterului englez, vorbește despre neliniștile scriitoarei, despre adîncimile încă nesondate ale sufletului ei. De asemenea se dezvăluie o anumită obsesie a mormîntului, a necropolei, obsesia care a apăsat probabil grav asupra subconștientului întregei familii, confruntate încă de timpuriu cu zonele întunericului morții.

Chiar mai exterioară, mai rece, probă a unui temperament stăpînit de bunele srune ale educației puritane și a unei atenții îndreptate mai cu seamă spre împlinirile morale, apare cartea primă a Annei Brontë, *Agnes Grey*. Cu acest roman se împămînțenește de fapt în literatura engleză romanul vieții unei guvernante, fără travesti ca în *Profesorul*. Se simte că romanul este un exercițiu fiindcă acțiunea propriu-zisă se leagă greu și este suplinită parcă de galerii de portrete în care lineamentele fizice sînt bine dublate de pătrunderea morală. Sîntem mai mult în fața unei lecții de morală aplicată susținută de o ființă sensibilă, inteligentă și foarte riguros educată. După principiile solide ale moralei burgheze engleze, trăind într-o

lume de gînduri nobile şi nimerind deodată, din pricina vicisitudinilor de viaţă materială ale familiei ei ruinate, între oameni fără elevaţie, într-un mediu vulgar, deşi socialmente superior aceluia din care ea a plecat. Lecţia e făcută pe modele bine prinse. Mai întîi în familia Bloomfield, unde capul familiei e nedelicat, chiar grosolan, doamna casei snoabă şi indiferentă la ce se petrece în jurul ei, iar doamna Bloomfield bătrîna, mincinoasă, ipocrită şi uşor intrigantă. De altfel şi capitolele romanului sînt determinate de fixarea pe cîteva portrete (*The Grand mamma* — Bunica, sau *The Uncle* — Unchiul), între care acela al fratelui doamnei Bloomfield, uncle Robson, denotă la Anne un dar de notaţie caricaturală care lipseşte stilului mai patetic al surorilor ei. Iată-l, coborînd parcă dintr-o gravură franceză din primul sfert al sec. al XIX-lea : „...un bărbat înalt, închipuit, cu părul negru şi faţa palidă ca soră-sa, cu un nas care părea să dispreţuiască pămîntul şi cu ochi mici cenuşii, adesea pe jumătate închişi, cu un amestec de prostie adevărată şi de dispreţ afectat faţă de toate lucrurile din jur. Era gros, greoi, dar găsise un mijloc de a-şi strînge talia pînă ce părea subţire".

Concediată din pricina caracterului copiilor, violenţi, cu crize de isterie (în special master Tom), îngîmfaţi şi răi (ca Mary-Anne) ale căror imperfecţiuni sînt puse de părinţi pe seama educaţiei neîndemînatice a ei, Agnes ajunge la altă familie, Murray, de la Horton Lodge. Aci lucrurile se repetă pe alte planuri care îi prilejuiesc analiza altor caractere din altă categorie. Cei patru elevi sînt mai vîrstnici, între 10 şi 16 ani, mai diferenţiaţi. Rosalie, cea mai mare, e frumoasă, brună, prost crescută ; Matilde, „a veritable hoyden", o adevărată ştrengăriţă solidă, barbară, violentă în ieşiri ; John, vesel, sănătos, sincer, incult ; Charles, cel mai greu de stăpînit, palid, nervos, mincinos, plin de capricii. Mama lor, o femeie de patruzeci de ani, încă frumoasă, iubeşte peste măsură petrecerile, iar tatăl un „country squire", din mica nobilime rurală, e un om de treabă, petrecăreţ şi el, rar văzut pe acasă. Semne distinctive : „scarlet cheeks and crimson nose" (obraji îmbujoraţi şi nas ca sfecla). Viaţa Agnesei este şi aici mizerabilă, supusă umilinţelor celor mai grele de la stăpîni ca şi de la slugi. Răsplata ei va fi o dragoste virtuoasă pe care i-o va purta un cleric de la Horton, mr. Weston, cu care se va căsători.

Charlotte Bronte
Portret de Richmond.

Cele trei surori laolaltă
Anne-Emily-Charlotte.
Portret de familie de Patrick Branwell Brontë

Tonul general este destul de asemănător cu acela din romanele lui Richardson ori Goldsmith, de mică burghezie virtuoasă şi aşezată, cu educaţie evanghelică susţinută de preceptul biblic, cu probleme morale şi religioase specifice vieţii engleze Dar viziunea critică şi barierele între categoriile sociale sînt mult mai accentuate la Anne Brontë decît la înaintaşii ei.

În al doilea roman al Charlottei, *Jane Eyre,* scris cu mai mult talent şi mai mult meşteşug decît *Profesorul,* tendinţele critice din romanul englez ajung la un nivel foarte înalt. Perspectiva rămîne aceeaşi ca şi problematica şi cadrul. Dar de data aceasta variaţiunile cu care surorile Brontë contribuie la tema generală a situaţiei guvernantei în societatea engleză capătă o putere ieşită din comun. De data aceasta detaliile autobiografice se amestecă intim cu ficţiunea, cu capacitatea fabulatorie crescută a Charlottei şi romanul intră dintr-o dată în seria capodoperelor literaturii universale. Eroina însăşi capătă dimensiuni apăsate, caracter definit, începînd de a fi doar un ochi deschis deasupra cusururilor celorlalţi cum era în *Profesorul* sau în *Agnes Grey.* Jane Eyre nu strigă numai nemulţumirea, mînia ei faţă de dispreţul şi situaţia de inferioritate în care sînt ţinuţi cei lipsiţi de mijloace, oricare ar fi valoarea lor umană reală. Dar afirmă o concepţie de viaţă adevărată, cu sensuri bine determinate, concepţie în care existenţa fizică, morală, intelectuală, spirituală se întregeşte cu un aspect pasional, pînă atunci absent din orizontul vieţii reale a surorilor Brontë. Romanul este construit pe istoria vieţii unei guvernante al cărei caracter se desenează bine, interesant, ca al unei eroine de excepţie. *Jane Eyre* începe cu copilăria personajului principal, fiindcă este de fapt romanul unei formaţii. Fetiţa, răzvrătită şi îndărătnică, ajunge prin intermediul unei raţiuni puternice să judece şi să condamne cu pasiune pe cei din jurul ei care au urît-o şi au oprimat-o. Exasperată de nedreptate, de uimilinţe şi ipocrizie în casa Reed, ca şi în pensionul de la Lowood (citeşte Cowan Bridge), Jane devine o *raisonneuse*-ă care îşi exercită bine facultatea de observaţie şi argumentele raţionale, naturale. În ea mocneşte „the mood of the revolted slave" (starea de spirit a unui sclav revoltat), aceea care o face pentru cei din jur un mic Guy Fawkes, adică în stare de a complota, de a se răzvrăti ca binecunoscutul erou englez, şef al conjuraţiei prafului de puşcă. Încercînd mereu să facă deosebirea dintre bine şi rău, Jane vede că ceilalţi din

jurul ei sînt subiectivi, indiferenţi la orice nu priveşte propriul lor bine, gata să oprime pe cel dezarmat. Toate resentimentele epocii petrecute la Cowan Bridge se strîng şi capătă o configuraţie estetică excelentă, cu motivări psihologice bune, cu gradaţii şi contrabalansări făcute cu grijă, cu integrări foarte convingătoare ale eroinei într-un mediu uman cu care se află în permanent divorţ şi într-un mediu natural în care se simte acasă.

Mediul uman e împărţit în cîteva zone la care Jane aderă sau refuză să adere. Există una faţă de care oroarea ei e permanentă, de la început pînă la sfîrşit, şi căreia îi aparţin în primul rînd familia Reed, apoi familia pastorului Brocklehurst, şi în cele din urmă respectabilii prieteni ai lui Rochester, familiile Ingram, Lynn şi toate celelalte, constituind lumea respectabilităţii britanice, buna societate a Angliei.

Dar aci eleganţa, frumuseţea, bogăţia sînt dublate numai de convenţii, compromisuri, egoism şi meschinărie. Atacul împotriva înaltei, onorabilei societăţi engleze, împotriva sufocantelor convenţii se exprimă într-o serie de scene de salon, excesive şi caricaturale, desfăşurate într-o opulenţă de-a dreptul orientală, de o umanitate care a pierdut calitatea ei esenţială : autenticitatea. De aceea frumoasa Blanche Ingram face uz de un arsenal răsuflat de surîsuri şi gesturi graţioase împrumutate ad-hoc, de aceea mrs. Lynn şi mrs. Ingram, gătite cu turbane enorme, ridică în acelaşi timp palmele spre cer sau şi le frîng, după împrejurare, conform unui tipic învăţat bine pe dinafară şi care constituie codul comunicărilor într-o lume osificată. De aceea domnul Brocklehurst e prezentat într-o bună caricatură, ca un stîlp negru de lemn, cu o mască sculptată în vîrf, drept cap.

Cum au spus unii critici englezi, s-ar părea că Charlotte la vremea cînd scria *Jane Eyre* nu văzuse încă saloanele engleze şi nici vestimentaţia specifică. De aci cîteva excese de imaginaţie. Dar totul coincide cu adevărul în conturul general moral, adică din punct de vedere omenesc intuiţiile ei sînt exacte. Formidabila sete de autenticitate a Charlottei a trecut în eroina ei care tratează drept umbre ori caricaturi lumea în care e nevoită să trăiască.

Jane cunoaşte în adolescenţă şi o altă zonă umană pe care o admiră şi spre care se simte atrasă, dar în care nu poate rămîne multă vreme. Helen Burns, colega de la Lowood (în

care se întrupează unele trăsături ale surorii de timpuriu pierdute a copiilor Brontë), aduce o notă și o viziune nouă, dificilă de urmat, aceea a gîndirii creștine, providențiale, a unei spiritualități depășind puterile obișnuite ale renunțării. Maria Temple face parte din aceeași zonă sau măcar o înțelege și o încurajează. În procesul formației Janei, această întîlnire înseamnă mult, înseamnă depășirea ipocriziei și formalismului puritan în religie, reprezentate de Brocklehurst. Chiar dacă n-o poate urma pe Helen, Jane suferă o oarecare schimbare, o luare de cunoștință a spiritualului, o trecere de la planul natural spre cel spiritual. Dar structural, deși înțelege și admiră, Jane este altfel. După moartea Helenei Burns și căsătoria Mariei Temple, ea simte vechea-i ființă renăscînd, aspirînd spre libertate. Eroina tînjește după experiență, după noutate. O anumită curiozitate, o anumită neliniște o împing mereu să dorească altceva. Și asupra acestei stări de neliniște, de dorințe vagi, incerte cade întîlnirea cu Edward Fairfax Rochester, bine cumpănită, în singurătate, sub secera lunii urcînd pe cer, într-o atmosferă de supranatural, dozată cu pricepere. Jane e mereu o forță în așteptare, o virtualitate gata să se transforme în acțiune. El este ca un adevărat erou romantic, „dark, strong and stern" (oacheș, puternic și aspru), după modele byroniene. Mai tîrziu portretul lui se completează prin adăugirea unor trăsături și fizice — „proud, sardonic, harsh" (mîndru, sardonic, aspru) și morale de erou damnat, chinuit de amintiri negre. Conflictul anterior cu tatăl și fratele său îl configurează o dată mai mult ca pe un erou de excepție, ca și viața de aventuri și vicii, de pasiune și violență. Pe un anumit nivel, experiențele relatate de ea sînt rodul unei imaginații destul de naive a unei fete care a cunoscut din cărți romanțioase aventura, de pildă, a unui englez bogat cu o dansatoare franceză care îl trădează ieftin. Dar lucrurile sînt spuse nu numai cu patos, ci și cu un aer de cunoaștere, de cunoaștere filozofică a sensurilor, așa încît naivitatea faptelor dispare în șuvoiul pasiunii, ca și convenția unor imagini mai mult închipuite decît trăite.

Apariția eroului puternic, capricios, ciudat, cu grosolănii voite uneori, se potrivește perfect așteptării ei, ca într-un joc de *puzzle*, cu îmbinări geometrice nu fortuite, nu întîmplătoare. Jane capătă curiozități, impulsuri de cunoaștere pentru mai departe, în ea se naște interesul pentru o viață de pasiune.

În această atmosferă saturată de forță pasională, ea începe să crească dinăuntru și cunoaște dragostea, marea, unica. Pasiunea crescîndă a celor doi, care aparțin categoriei sufletelor arzătoare („soul made of fire"), spre deosebire de lumea de mucava în care se mișcă, se desfășoară însă între un coșmar de foc și sînge, mereu presimțit, romantic și acea lume de caricaturi inevitabile, desenate cu insistent contur realist de autoare. Divorțul de care vorbeam mai înainte dintre eroină și lume o face să adere total la cauza eroului damnat, deși nenumărate semne o înștiințează de nefericirea iminentă.

Fuga Janei de la Thornfield și romantica ei rătăcire adaugă pasiunii ei cunoscătoare și alte laturi. Familia Rivers și casa ei modestă aduc iar numeroase note autobiografice ale Charlottei. Bucătăria cu bătrîna slujnică, cele două fete ale răposatului pastor, nobile în sărăcia lor, cîinele amintesc insistent Haworth-ul și casa prezbiteriului.

Caracterul interesant al acestui moment este St. John Rivers, frumosul, glacialul pastor în care ambițiile au fost comprimate, refulate, spre căutarea sacrificiului. De fapt reproșul pe care i-l face Jane derivă din contrastul prea izbitor între el și Rochester. Alb unul, negru celălalt, pur, renunțător unul, plin de patimă celălalt, frumos ca un grec St. John, urît și desfigurat Rochester în urma accidentului sinistru care i-a distrus reședința. Dar pastorul tăgăduiește viața și bucuriile ei, tăgăduiește dragostea și dreptul la ea, și deși neipocrit și renunțător, nu se bucură de simpatia eroinei. Nu pentru sufletul de gheață, ci pentru cel de foc optează ea. Lîngă acesta își va petrece viața într-o comuniune desăvîrșită, de vis adolescentin.

Pasionata pledoarie pentru dragoste și libertate, pentru calitățile naturale ale ființei umane, ca și opoziția față de viața socială, de minciunile și barierele ei artificiale sînt exprimate de Charlotte Brontë într-o compoziție în care părțile, neegale, ca ieșite dintr-o meditație liberă, se leagă însă perfect, prin motivări susținute deopotrivă de analiza strictă a faptelor și psihologiilor, ca și de intuiții, de incursiuni în lumea subconștientului.

Romantică și realistă, racordînd planul visului cu acel al lumii reale și sociale printr-un puternic simț al naturii în care operează cu o rară cunoștință ca într-un cadru din care culege explicații și prevestiri, Charlotte Brontë a dat în *Jane Eyre* un

amestec emoţionant de viaţă şi vis, de lume englezească şi aspiraţie personală spre fericire.

Cel de-al patrulea roman al familiei Brontë, *Wuthering Heights (Vîntoase înălţimi)*, este cel dintîi care se rupe de tradiţia istoriei unor vieţi de guvernante şi de relatarea la persoana întîia a naraţiei. Discreţia obişnuită a Emilyei, refuzul ei de a lăsa priviri străine să pătrundă în viaţa-i interioară, obişnuinţa travesti-ului dobîndită din cronicile gondaliene ca şi din lirică o fac să se sustragă descoperirii imediate, să evite confuziile posibile între autoare şi eroine, să îndepărteze pe cît e cu putinţă planul acţiunii romanului de planul propriei existenţe. Povestea iubirii de necrezut dintre Catherine Earnshaw Linton şi Heathcliff este spusă de o martoră oculară Ellen Dean, unui ascultător venit în împrejurări firești, civile, pe urmele eroilor, la Thrushcross Grange şi Wuthering Heights. Introducerea unei povestitoare şi a unui ascultător, amîndoi emoţionaţi, separă, adînceşte mai mult planul naraţiei faţă de lumea reală, dîndu-i o obiectivitate parcă mai mare, foarte necesară universului aceluia de pasiuni extreme. În acelaşi timp, povestitoarea, slujitoare devotată a eroilor, este o prezenţă de cor antic, de bun simţ şi înţelepciune populară, în mijlocul unei lumi de trăiri neumane, abisale. Ea serveşte ca un filtru care umanizează, ca un explicator şi intermediar credibil dinspre infernul de la Wuthering Heights înspre viaţa firească. Ceea ce a construit Emily Brontë cu o forţă de Shakespeare sau Dostoievski este cu totul departe de blîndul vis de fericire romantică în care Charlotte s-a scăldat. Pasiunea era şi în *Jane Eyre ;* erou romantic şi damnat se afla şi acolo ; iubire care încalcă regulile vieţii comune pentru a se realiza, de asemenea. În comparaţie cu adevărul sfîşietor, îngrozitor al lumii din romanul Emilyei, *Jane Eyre* rămîne o naivă, încîntătoare încercare de a închega o existenţă de cunoaştere, într-o eroină care evoluează spre împlinirea aspiraţiei sale supreme.

În *Wuthering Heights* nu evoluează nimeni. Personagiile sînt de la început şi neîntrerupt egale cu sine şi în relaţiile dintre ele. Nu există proces de cunoaştere, nici împlinire posibilă. Cei slabi şi buni sînt neînsemnaţi şi mor de durere şi neînţeleşi, ca Edgar şi Isabella Linton. Cei puternici, ca Heathcliff şi Catherine, sfîrşesc mistuiţi de prea marea pasiune care covîrşeşte totuşi limitatele forţe ale cărnii şi spiritului individual.

Iubirile și urile se transmit celei de-a doua generații, din care fac parte Haneton, Kathe și Linton. Aceștia repetă tiparele părinților lor, dar sînt totuși departe de a avea aceeași putere a adevărului pasional. Heathcliff nu poate avea copie. El este unicul, singularul erou romantic, cu origine misterioasă, intrat în familie în împrejurări neplăcute pentru fiecare și înconjurat neîntrerupt de o atmosferă neplăcută, de rău augur. Implicația naturii satanice a eroului este mereu prezentă. „Fiend", „devilish nature", „imp of Satan" sînt cuvinte ce revin pe buzele celor ce vorbesc despre Heathcliff în mod curent. De altfel pecetea întunericului său trece de pe fizionomie pe întregul interior al casei de la Wuthering Heights, scăldată numai în clarobscururi malefice. Portretele celor ce locuiesc acolo apar în slaba lumină nesigură a lumînării sau a focului din vatră. Cufundată în întuneric, respirînd ură, spaimă, oroare, casa și atmosfera ei contrastează cu natura landelor înconjurătoare, rece, pură, tăioasă, iar în plină iarnă albă ca un ocean de spumă de talazuri. Toată viziunea lumii din Wuthering Heights este realizată în alb și negru (și cîte nuanțe de negru !), în contrastul fundamental de valori care să facă posibile, verosimile vîrtejurile de patimi, scenele tari, limită, răbufnirile de pasiune, stările de quasi-nebunie, coșmarurile, aparițiile fantomatice, credința în duhuri. Tot peisajul și climatul trebuiau să fie teribile ca să poată încrusta în ele (suporta) o forță ca cea a lui Heathcliff, nepotrivită cu nici un model omenesc. Stăpînul infernal al acestei lumi nu are în inima lui decît două pasiuni (ceilalți au doar una singură, pînă la monomanie), una a urii și răzbunării pe cei care l-au umilit făcîndu-l să-și simtă inferioritatea (pe Hindley și pe Edgar Linton, ca și pe copiii lor), cealaltă a iubirii pentru Catherine. Dragostea și ura se amestecă într-un dozaj neomenesc în clipa în care întorcîndu-se, Heathcliff o găsește pe Catherine măritată cu frumosul, placidul, bălaiul Edgar Linton. Și frenezia pasiunii alimentată de cîteva întîlniri între cei doi îndrăgostiți etern, regăsiți, răvășește mințile Catherinei.

Zdruncinînd de moarte ființa ei, patima dezlănțuie în Heathcliff o furtună permanentă, un dezechilibru care de obicei nu poate dura decît o clipă. La el starea aceasta de exaltare va dura ani de zile după moartea Catherinei. Scena dintre Heathcliff și Catherine înaintea morții ei e de o violență neasemuită. Reproșurile pe care amîndoi și le aruncă sînt de

neîndurat pentru oricine altcineva. De durere de a se vedea despărţită pentru totdeauna în două printr-o neînţeleasă ciudăţenie a fiinţei sale, adică iubind fără ieşire pe Heathcliff ca pe sine însuşi, dar ţinînd omeneşte la Edgar, Catherine va muri dînd glas unei aspiraţii spre o condiţie mai liberă, care s-o izbăvească de tragicul conflict fundamental în care se află. Cunoaştem din poemele Emilyei, din *No coward soul is mine (N-am suflet mişel)*, ca şi din *There is no room for death (Nu-i pentru moarte loc)* ideea eternităţii vieţii spiritului eliberat de închisoarea cărnii, ca o idee compensatorie pentru suferinţa şi nefericirea vieţii de pe pămînt. Aici ideea e reluată făcînd loc unei întregi ilustrări susţinute de pasiunea fierbinte a lui Heathcliff care nu poate accepta stingerea definitivă a aceleia cu care se simţea pentru veşnicie legat. Deznădejdea anilor care au urmat morţii Catherinei pînă la propria lui moarte stranie, sălbatică, raţional inexplicabilă e hrănită pînă la convingere cu credinţele, în viziuni, fantome. Această goană după fiinţa palpabilă de dincolo de moarte, a Catherinei (şi pe care toate confesiunile creştine o resping) afirmă încă o dată cu aceeaşi violenţă caracteristică, a dragostei dincolo de Dumnezeu şi Satan, de orice contingenţă umană, o dragoste absolută, fără limite, la Heathcliff. La Catherine absolutul fusese însă trădat de un sărman capriciu („poor fancy" cum îl numeşte disprețuitor eroul) pentru Linton. Altfel, îngemănarea în pasiune a celor doi este recunoscută de ei şi acceptată de ei ca un dat, ca un *fatum* de la care orice abatere e fatală. Şi aci sufletele eroilor sînt gemene, ca şi în *Jane Eyre*, alcătuite tot din substanţă înflăcărată, din foc şi fulger. Dar ce distanţă de la întîlnirea dintre Rochester şi Jane şi cea dintre Heathcliff şi Cathe ! Flacăra acestora doi are în ea durere şi dominaţie, pasiune, nebunie, ură, iubire absolută, dincolo de viaţă şi moarte. Sînt în ea semnele indubitabile ale flacării de pucioasă care în simbolistica medievală arătau prezenţele demonice, infernale. Prin puterea patimilor, prin neschimbarea stărilor, prin culorile fundamentale ale viziunii, *Wuthering Heights* e un infern uman, realizat cu geniu de Emily Brontë.

Învăţînd de la sora ei ceva din tratarea viguroasă a subiectului (din această pricină unii critici au atribuit chiar Emilyei al doilea roman al Annei), cea mai tînără dintre cele trei a abandonat şi ea obişnuita schemă a vieţii de guvernantă, de institutoare. În *The Tenant of the Wildfell Hall (Doamna de*

la Wildfell Hall), Anne Brontë închină puterile ei analizei iubirii pasionate a lui Gilbert Markham pentru Helen Graham, noua locatară a vechei, sumbrei reşedinţe elizabetane, Wildfell Hall. Gilbert scrie prietenului său Halford despre toate cîte se petrec în ţinutul lor, despre întîmplările obişnuite ale unei banale vieţi între familii de filistini cumsecade, onorabili, Wilson, Millword, cu fete de măritat şi moravuri austere, convenţionale. Scrisoarea lui începe de la 1827 şi înregistrează sosirea tinerei femei, apoi relaţiile ei cu mediul, cenzura exercitată asupra ei de respectabilele persoane din jur care o spionează.

Helen Graham are o fire neobişnuită, excesivă, pasionată. Ea trăieşte în vechea, pustia reşedinţă alături de fiul ei Arthur şi de o femeie de serviciu, se sustrage convenţiilor societăţii care vrea s-o acapareze, s-o reducă la numitorul banalităţii, învăluită într-o oarecare taină. Îndrăgostindu-se de Helen, dar respins cu lacrimi adevărate şi suferinţă, Gilbert are, după cîteva întîmplări ieşite din comun, posibilitatea de a cunoaşte istoria vieţii ei. Manuscrisul Helenei ne duce înapoi pînă în anul 1821, cu povestea tinereţii înfloritoare, a căsătoriei nedorite şi a nefericirii ei.

Critica engleză a subliniat în special latura moralizatoare a romanului Annei, considerînd decăderea prin viciu a bărbatului ca un fel de lecţie de morală dată de sora lui Branwell, dezgustată de spectacolul destrămării fizice şi sufleteşti a fratelui ei. Personajul mrs. Huntingdon este însă cel mai izbutit sub raportul atît al reliefului estetic cît şi al punctului de vedere exprimat cu tărie împotriva prejudecăţilor conjugale. Încercarea sinceră, temerară a femeii de a pune capăt unei căsătorii care nu mai însemna decît o umilitoare convenţie se înscrie printre cele mai răzvrătite gesturi ale literaturii victoriene. Cum spune un istoric literar canadian [1], Anne Brontë se ridică împotriva tuturor dogmelor victoriene şi împotriva tuturor tradiţiilor ; împotriva sfîntului Pavel ; împotriva declaraţiei de supunere a femeilor în sacra stare conjugală. Cu o îndrăzneală uimitoare pentru proverbiala ei blîndeţe şi supunere, cea mai mică dintre Brontë dă dovadă de o îndrăzneaţă libertate de gîndire în ceea ce priveşte statutul social şi juridic al femeii,

[1] Augustin Lewis Wells — *Les soeurs Brontë et l'etranger*, Paris — Rodstein — 1937, pp. 109—110.

răsturnînd resemnările victoriene printr-o revoltă modernă împotriva ideilor secolului său. Şi ideile şi stările eroilor sînt bine conduse şi convingătoare, fiindcă au o concentrare şi o palpitaţie care seamănă cu suflul neegal al vieţii. Ritmurile rapide ale reacţiilor omeneşti se leagă bine cu pasiunile violente, cu cadrul vechi, uşor sinistru de la Wildfell Hall, cu o natură romantică, zugrăvită cu autentic sentiment.

Ultimele două romane ale Charlottei, *Shirley* şi *Villette*, pornesc tot de la un ansamblu de date autobiografice transfigurate. *Shirley* construieşte o lume englezească destul de cuprinzătoare, pe tipurile umane cunoscute bine de Charlotte. Preoţi, vicari, mici *squires* rurali, cu familiile lor, apoi schismatici (Dissenters) şi metodişti aparţinenţi ai unor secte religioase rupte de biserica anglicană trec pe rînd prin carte. Dar deosebit de interesant este faptul introducerii universului muncitoresc în roman, în legătură cu mica manufactură condusă de Robert Moore. Indiferent de care este sfîrşitul grevei, de simpatia faţă de Robert Moore, este esenţial pentru Charlotte sentimentul de participare la revolta muncitorilor. Interesul autoarei pentru muncitorime, pentru problemele ei care începuseră să se pună acut în Anglia la vremea aceea se arătase încă din timpul şederii ei la şcoala Margaretei Wooler, cînd se pare că vizitase cîteva locuri de muncă şi înţelesese ceva din mizeria şi suferinţele celor mulţi. Se amestecă în episodul grevei şi al luptei împotriva patronilor din roman cunoaşterea cauzelor cu o cunoaştere adîncă a sufletelor simple din Yorkshire. Compasiunea şi solidaritatea umană ale fetelor Brontë au trecut în eroinele acestei cărţi, în Shirley Keeldar şi Caroline Helstone, şi se simt în unele episoade ca de pildă în acela cu săramnul William Farren. Ne închipuim că atitudinea eroinelor faţă de el arată destul de exact ceea ce era solicitudinea discretă a fetelor Brontë. De altfel se pare că intenţia Charlottei a fost să dea în Shirley Keldar o aproximativă imagine a Emilyei, a spiritului ei nesupus, activ, aspirînd spre o totală independenţă. Îndrăznelile părerilor şi acţiunilor întreprinse de Shirley, sinceritatea ei fără ascunziş, intoleranţa la prostie şi conformism (de pildă, faţă de grupul celor patru vicari în care intră şi Arthur Bell Nicholls sub trăsăturile reverendului Peter Augnotus Malone, ridiculizat pentru „catastrofa vieţii şi conversaţiei lui"), e uneori dublată de momente de mînie violentă, de ieşiri temperamentale, alteori de scene de

dragoste față de animale. Uneori cîteva cuvinte, un gînd răzleț, neobișnuit îți indică libertatea și înălțimea ideilor Emilyei. Bunăoară, într-un dialog dintre Shirley și Caroline intră o surprinzătoare undă de gîndire alegorică, mitologică, o undă de adevărat titanism. Shirley amestecă, așa cum făcea probabil Emily, scriptura cu mitologia, cu un rar simț al grandorii alegorice. Vezi, de pildă, cum își reprezintă pe Eva ca simbol, ca mamă a Naturii, cu atribute de fertilitate, frumusețe, generozitate. Astfel, în galeria destul de plină a personajelor se deosebesc în special cîțiva. Cum spuneam, grupul celor patru e ușor și bine caricaturizat. O figură impozantă și ridicolă, mrs. Yorke, care poartă o capelă uriașă pe cap, e numai intoleranță și prejudecăți. Caroline e dulce, feminină și destul de șters ca individualitate și în zborul aspirațiilor. Dragostea ei pentru Robert Moore e naivă și cuminte, cu destulă adîncime. Cu boala ei, a Carolinei, neașteptată și gravă, Charlotte și-a creat catharsisul necesar. Capitolul VII, intitulat *The valley of the shadow of death (Valea din umbra morții)*, a fost scris, cum știm, după morțile în cascadă ale celor dragi. Și se simte, după lungimea și dramatismul scenelor că greu s-a putut hotărî îndoliata autoare să-și salveze de la moarte personajul. Scoțînd-o din ghearele morții pe Caroline, Charlotte îi găsește și o mamă, pe doamna Pryes, menajera Shirleyei, iar în cele din urmă o și căsătorește cu Robert Moore. La patul lui Robert, care fusese rănit de unul din muncitorii revoltați, se fac multe analize, unele cam exterioare, cam forțate. Pe rînd, se urmărește reacția fiecărui personaj, a Hortensei, sora lui Robert, a lui Louis, fratele lui, venit de curînd ca preceptor al fiului domnului Sympson, unchiul Shirleyei etc. Firește, aci se va dezvălui și dragostea Carolinei. Cu destule lungimi, romanul este unificat prin personajul central Shirley Keeldar, încă una dintre femeile neobișnuite, în dezacord cu riguros convenționala lume victoriană. Aspirația spre împlinire a femeii se desfășoară aici pe un fond mai larg uman și social decît în *Jane Eyre*, dar acolo consistența visului dădea o mult mai mare forță și unitate cărții.

În *Villette* ne întoarcem în plin peisaj belgian. Revăzut cu ochii prin care foarte multe trecuseră, peisajul capătă mai multă varietate și o perspectivă de tratare mai reală, mai dreaptă, mai obiectivă decît *Profesorul*. Romanul e scris tot

la persoana întîia şi are drept eroină din nou o guvernantă, Lucy Snowe.

Dar Charlotte a învăţat, prin exerciţiu scriitoricesc şi mai cu seamă prin experienţa umană maturizatoare, arta analizei adevărate. Ea nu mai urmăreşte scheme, ci efectele reale ale emoţiilor, ale stărilor sufleteşti, asupra fizionomiei, asupra caracterului. Efortul, ostentaţia, convenţia dispar din scrisul ei aproape în întregime. Charlotte a scăpat de un oarecare efect frazeologic, exterior şi începe să prindă bine sufletele, viaţa interioară a celorlalţi. Pe de altă parte izbuteşte să stîrnească atenţia şi curiozitatea nu numai pentru acţiunea exterioară care va urma, ci şi pentru desfăşurările psihologice şi caracterologice. De la naşa ei, mrs. Bretton, Lucy trece la miss Marchmont, care însă moare curînd, după o furtună în care Lucy distinge chemarea morţii. Trimisă la Londra de un gînd misterios, ea se va îmbarca pentru a ajunge în Villette. Descrierile Londrei, ale nopţii pe mare sînt vătuite, scoase ca dintr-o sensibilitate rafinată, fără colţuri, artificii sau retorică. Apoi apar cîteva caractere, miss Ginevra Fanshowe, elegantă, frumoasă, uşuratică ; dr. John, inteligent, priceput, cu o labilitate curioasă a caracterului. Doamna Beck, directoarea pensionului unde Lucy se angajează, este o nouă ipostază a doamnei Héger. Portretul ei fizic şi moral e făcut cu insistenţă, defectele caracterului sînt aceleaşi din Zoraide Reuter. Sistemele de conducere prin control şi spionaj necontenit sînt din nou incriminate. Se repetă o serie de lucruri din *Profesorul*, dar fără lungimi, fără reveniri obositoare şi mai ales fără violenţele subiective ale primei cărţi. Şi aci educaţia engleză şi protestantă ca şi simţul ascuţit al demnităţii morale sînt exaltate, iar educaţia catolică învinuită de o întreagă serie de cusururi pe care le cunoaştem din *Profesorul*. Dar totul se adînceşte, se calmează şi se stratifică. Mr. Paul Emmanuel, profesorul de literatură, este cel de care se îndrăgosteşte Lucy şi cel care o va iubi. Este din nou mr. Héger, dar iubirea dintre cei doi capătă o întreagă atmosferă formată din nuanţe numeroase, din efecte fine de penumbră. De altfel sfîrşitul ambiguu, din care nu ştii dacă cei doi se vor regăsi şi vor găsi împreună fericirea, este altceva decîtu „happy-end"-urile de pînă acum care au cam stricat romanelor anterioare efectul dramatic.

Chiar posibilităţile de autoanaliză, proiectate în noua eroină, sînt mult lărgite. O mai mare sinceritate faţă de sine i-au dat autoarei posibilitatea de a compune un personaj mult mai îngăduitor cu ceilalţi, mai înţelegător cu lucrurile soartei şi cu condiţia umană în general. Chiar îndărătnicia raţională a Janei Eyre a dispărut, făcînd loc unei pasiuni în care e loc şi pentru alte dimensiuni ale sufletului omenesc.

Dar dramaticul strigăt al Charlottei se aude şi aci de sub noua deghizare în Lucy Snowe. Fiinţa pe care s-a căznit s-o ţină adormită se trezeşte din cînd în cînd, dînd drumul unui strigăt teribil de dorinţe pe care nu le putea satisface : ...they woke the being I was always lulling and stirred up a craving cry I could not stifle".

Încă o dată şi încă o dată femeile acelea geniale închise într-o sărăcăcioasă casă parohială dintr-un sat de lande din Yorkshire care n-au avut nici bucuria dragostei, nici a culturii (decît într-un sens foarte redus), nici a experienţei umane, au dat glas puterii care zăcea în ele, nefolosită. Nutrite cu Biblia şi cu Shakespeare, trăind în natura sălbatică a landelor, au simţit fundamentala măreţie a fiinţei omeneşti. Condamnate la un perpetuu sentiment de insecuritate în lumea exterioară, faţă de care lumea morală, lumea dinăuntru trebuie să răspundă refăcînd dimensiunile unui echilibru interior, surorile Brontë ar fi putut realiza în ele acest echilibru (şi la aceasta credinţa lor religioasă şi educaţia le-ar fi putut oferi temelii solide), şi ar fi ieşit din universul romantic. Dar universul lor pasional a fost mai puternic decît ceea ce li s-a dat dinafară şi niciodată nu s-a putut aşeza. Resemnarea creştină nu le-a fost de ajuns, mai cu seamă Emilyei. De aceea, un sentiment profund tragic al existenţei respiră din toată creaţia lor în care pasiunea, reprezentarea specifică a absolutului pentru femeie ţine un loc covîrşitor. Şi strigătul lor de răzvrătire, de pasiune, de dorinţă de împlinire răsună ca un strigăt al omului din toate timpurile, din toate locurile. La Emily numai aspiraţia trece dincolo de moarte şi viaţă, încercînd contopirea cu totul, cu absolutul. Ceea ce nu poate fi atins este intuit şi sugerat în străfulgerări. Şi momentul morţii vine misterios atunci cînd crezi că ai început dialogul definitiv izbăvitor cu absolutul. Moartea lui Heathcliff este momentul

cel mai înalt de filozofie şi simbol al aspiraţiei şi pasiunii surorilor Brontë. Pînă acolo, foarte sus, a mers traiectoria pasiunii şi imaginaţiei lor, pînă în vecinătăţile cele mai mari ale lumii intelectului şi spiritualităţii. Existenţială, drama lor s-a cristalizat într-o operă de înălţimi remarcabile în literatura engleză şi universală, într-un catharsis estetic în care *Wuthering Heights* este într-adevăr o culme bătută de vîntul înălţimilor.

Redactor responsabil : DOMNICA STOICESCU
Tehnoredactor : GHEORGHE CHIRU

Dat la cules 07.07.1967. Bun de tipar 18.10.1967. Apărut 1967. Comanda nr. 7.237. Tiraj 20.160. Broşate 17.100 + legate 3.060. Hîrtie tipar înalt B de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli editoriale 10,34. Coli de tipar 11. Planşe 8. A. 4.354. C.Z. pentru bibliotecile mici 8 R — 31

Tiparul executat sub comanda nr. 70.454 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii" Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — Republica Socialistă România

Lei 7

EDITURA TINERETULUI